

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Lucie Hendrychová

**Vyjádření negace v českém znakovém
jazyce**
(The Expression of Negation in Czech Sign Language)

Praha, 2011

vedoucí práce: Mgr. et Bc. Lenka Okrouhlíková

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12.1. 2011

podpis .....

Na tomto místě bych ráda poděkovala především své vedoucí práce **Mgr. et Bc. Lence Okrouhlíkové** a konzultantce **Mgr. Radce Novákové** za odborné vedení a podnětné rady.

Dále bych chtěla poděkovat všem neslyšícím respondentům za jejich čas a ochotu při získávání materiálu českého znakového jazyka, předně pak **Veronice Rafflerové** a **Josefu Sergeji Bovkunovi**, tomu také za to, že stál modelem při focení výsledných poznatků. Za Pevnost - České centrum znakového jazyka děkuji **Mgr. Petru Vysučkovi** za poskytnutí videopříběhů (materiálů k výuce) k excerpci jazykových dat.

V neposlední řadě patří můj dík **JUDr. Janu Hendrychovi** za překlad německy psaného materiálu, **Ing. Pavlu Hladíkovi**, jež mi pomohl v technických záležitostech a samozřejmě také mé **rodině** za všestrannou podporu.

Anotace

Tato bakalářská práce je prvotním materiálem pojednávajícím o vyjadřování negace v českém znakovém jazyce. Podává přehled o nejfrekventovanějších prostředcích záporu - manuálních i nemanuálních, které byly vyexcerpovány z přirozené komunikace českých neslyšících respondentů, uživatelů českého znakového jazyka.

Práce se zmiňuje také o prostředcích negace v mluvených jazycích a některých cizích znakových jazycích.

Abstract

This bachelor thesis is the first material focused on the expression of negation in Czech sign language. It shows the most frequent mediums of manual and non-manual negation excerpted from the recording of natural communications between native deaf speakers, users of Czech sign language. This thesis also presents how to express negation in spoken languages and in some of the foreign sign languages.

Klíčová slova

Negace/zápor, český znakový jazyk, záporné kroucení hlavou, mimika, negativní afix, negativní morfém, negativní znak, neverbální komunikace, neslyšící lidé, výzkum znakových jazyků

Keywords

Negation, Czech sign language, negative headshake, facial expression, negative affix, negative morpheme, negative sign, nonverbal communication, Delf people, Sign Language Research

Obsah

Úvod.....	6
1. Východiska práce.....	7
1.1 Výzkum znakových jazyků.....	7
1.2 Vymezení „negace”.....	7
2. Vyjádření negace v mluvených jazycích.....	9
2.1 Vyjádření negace v českém jazyce.....	10
3. Mimojazykové vyjádření negace.....	12
4. Nemanuální prostředky k vyjádření negace v cizích znakových jazycích.....	14
4.1 Nemanuální složka znaku znakového jazyka.....	14
4.2 Nemanuální vyjadřování negace v cizích znakových jazycích.....	15
4.2.1 Záporné kroucení hlavou.....	15
4.2.2 Další nemanuální negativní prostředky.....	16
4.2.3 Načasování a užití negativních nemanuálních projevů.....	17
5. Manuální prostředky k vyjádření negace v zahraničních znakových jazycích.....	20
5.1. Negativní znaky odlišné od svých kladných podob.....	22
5.2. Negativní znaky tvořené přidáním negativního komponentu.....	22
5.3. Negativní znaky obsahující specifické pohyby a tvary ruky/rukou.....	27
5.3.1 Pohyb po kruhu a tvar ruky/rukou τO	27
5.3.2 Pohyb po „smyčce“.....	30
5.3.3 Pohyb od brady a tvar ruky $\mathring{A}$	31
5.4. Ostatní negativní znaky.....	32
6. Vyjádření negace v českém znakovém jazyce.....	37
6.1 Co již bylo o negaci v ČZJ napsáno.....	37
6.2 Východiska a zpracování výzkumu.....	40
6.3 Nemanuální vyjádření negace v ČZJ.....	42
6.3.1 Negativní znaky tvořené pouze přidáním nemanuálního záporu ke kladné podobě znaku.....	45
6.4 Manuální vyjádření záporu v ČZJ (Návrh na rozdělení záporných znaků).....	46
6.4.1 Negativní znaky odlišné od svých kladných podob.....	47
6.4.1.1 Pohyb po smyčce (pohyb Alfa).....	52
6.4.2 Negativní znaky tvořené přidáním negativního komponentu.....	58
6.4.3 Znaky negující výpovědi nebo část výpovědi.....	62
6.4.4 Skupina znaků NE.....	68
6.5 Intenzifikace negace v ČZJ.....	70
6.6 Závěry vlastního výzkumu.....	71
Závěr.....	73
Seznam použité literatury.....	75
Seznam analyzovaných videomateriálů k výzkumu.....	79
Seznam příloh.....	81

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá **základními prostředky**, kterými lze vyjádřit **negaci-zápor¹ v českém znakovém jazyce** (dále jen ČZJ)². Jelikož je negace z lingvistického hlediska široký pojem, není naším cílem ani v našich silách popsat celou tuto problematiku. Zaměřili jsme se především na samotné **negativní znaky**, jež se v negativních výpovědích vyskytují. Zajímají nás především jejich **podoby, významy a pravidla používání**.

Práce v první kapitole představuje východiska práce a snaží se „negaci“ vymezit. V druhé kapitole pak podává stručný přehled o prostředcích vyjadřování negace v mluvených jazycích, zejména v českém jazyce³. Dále jsme se zaměřili na to, jak zápor funguje v **cizích znakových jazycích**. Snažili jsme se shrnout výsledky o **nemanuálních prostředcích** vyjadřování negace a **negativní znaky** jsme se pokusili **rozřadit** do několika skupin podle obsahově-sémantických a formálních rysů. Čerpali jsme především z materiálů o americkém, britském, rakouském a izraelském znakovém jazyce, ve kterých je toto téma zpracováno podrobněji.

Než jsme přistoupili k **vlastnímu výzkumu ČZJ**, hledali jsme, zda a jak byla dosud u nás tato problematika popsána. Výstupy výzkumu popisují základní a nejfrekventovanější nemanuální a manuální prostředky negace v ČZJ. Byly vygenerovány především z vlastních, námi natočených nahrávek, ale i jiných videozáznamů přirozené komunikace neslyšících⁴, uživatelů ČZJ. Dále byly excerpované prostředky **nafoceny** a byl sestaven návrh na jejich rozřazení do skupin. Příklady užití těchto prostředků negace jsou demonstrovány na **videoukázkách** na přiloženém DVD a přímo v textu pod fotografiemi negativních znaků přepisem a překladem těchto příkladů do češtiny. Výsledky vyjadřování negace v ČZJ jsou shrnuty v závěrech vlastního výzkumu.

Výsledky z cizích znakových jazyků a z ČZJ se snažíme porovnat a shrnout v **závěru práce**.

Naše práce si klade za cíl alespoň malým dílem přispět k výzkumu ČZJ, jehož popis není v této době ještě dokončen. Tento materiál je pouze prvotním vhledem do tohoto tématu a bylo by velmi přínosné dále pokračovat v hlubším poznání fungování negace v ČZJ.

---

¹ Termíny *negace* a *zápor* jsou v celé práci užívány synonymně.

² Vycházíme z předpokladu, že je ČZJ jazykem přirozeným a uživatele tohoto jazyka považujeme za jazykovou a kulturní menšinu (k tomu více v publikaci: KOSINOVA, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících*. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-20-8.).

³ Přestože je český jazyk v naší situaci jazykem většinovým, není východiskem popisu jazyka znakového. Přehled prostředků češtiny je tu podán z toho důvodu, že je znám cílovému čtenáři, který si pak může uvedené poznatky porovnat.

⁴ V celé práci pro jednoduchost používáme termín *neslyšící* (s malým n), nemůžeme s jistotou určit, kdo z respondentů našich a cizích videozáznamů se cítí být členem komunity *Neslyšících* a kdo ne.

1. Východiska práce

Práce vychází z obecnělingvistické literatury a samozřejmě z literatury z oblasti lingvistiky znakových jazyků. My jsme čerpali především z cizojazyčné literatury. Soustředili jsme se na několik konkrétních prací, které se tomuto tématu speciálně věnují. Jedná se o literaturu popisující americký a britský znakový jazyk a dále pak práce o rakouském a izraelském znakovém jazyce. V literatuře o ČZJ byly nalezeny pouze stručné informace zmiňující se povětšinou o nemanuální složce negativních znaků.

Těžištěm práce je však analýza videozáznamů s přirozenými jazykovými projevy českých neslyšících. Přestože jsme zvolili metodu vylučující mluvený jazyk, napříč celou prací jsme se nevyhnuli srovnávání s češtinou, která je naším rodným jazykem.

1.1 Výzkum znakových jazyků⁵

Jen stručně tu zmíníme kontext výzkumu znakových jazyků, který by nezasvěcenému čtenáři mohl být užitečný.

Dlouhou dobu nebyly znakové jazyky považovány za přirozené jazyky⁶, **status přirozeného jazyka** jim byl přiznán teprve nedávno. Bylo to zásluhou práce W. Stokoeho, v níž **na počátku 60. let 20. století** na materiálu amerického znakového jazyka prokázal rysy přiznávané mluveným jazykům. Od 60. let se tedy ve světě rozvíjí tzv. lingvistika znakových jazyků a je odstartován výzkum znakových jazyků. V **České republice výzkumy** započaly až **od první poloviny 90. let**⁷. Tato disciplína je tedy ve srovnání s mluvenými jazyky poměrně mladá a od toho se odvíjí i skutečnost, že dosud nebyly různé národní znakové jazyky podrobně popsány. O ČZJ víme zatím mnohem méně než například zahraniční lingvisté o americkém či britském znakovém jazyce, kde je výzkum dále. A proto je i pro nás zahraniční literatura těžištěm teoretické části práce.

Z mladé historie a také z neexistence psané podoby znakových jazyků⁸ vyplývá ztížený postup při výzkumu, který se zásadním způsobem liší od jazyků mluvených, kde je běžným pomocníkem jazykový korpus⁹. Při výzkumu ČZJ je běžnou praxí, že si každý výzkumník vždy natáčí své vlastní jazykové nahrávky, se kterými posléze pracuje. Tak je tomu i v našem případě.

1.2 Vymezení „negace“

Je nezbytné si na počátku vymežit s jakým termínem pracujeme. Snahou jazykovědců je určitým způsobem jazyk uchopit (do pojmů logického systému) a popsat. Je však otázkou, do jaké míry je to možné. Hagège (1998) uvádí, že jazyk nemůže být snadno zachytitelný už

⁵ Zpracováno podle Macurové (2001b).

⁶ Znakové jazyky byly dlouho srovnávány s mimikou, gestikulací a pantomimickým ztvárněním (Macurová 2001b).

⁷ Velmi záleží na postoji daného státu k menšinám a jejich potřebám. V České republice bylo užívání znakového jazyka upraveno až Zákonem 155/1998 Sb., o znakové řeči, novelizovaná verze nese název Zákon 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

⁸ Znakové jazyky nemají psanou podobu, existují pouze určité způsoby zápisu (notace).

⁹ Jazykový korpus je „reprezentativní (dnes velmi rozsáhlý) soubor textů jako zdroj jazykových dat, obvykle analyzovaný a prohledávaný počítačem“. (Lotko, 2003, s. 65)

z toho důvodu, že je to otevřený systém podléhající změnám stejně jako společnost, která ho užívá. Lze v něm vyjádřit i nelogické výpovědi či pojmenovat něco, co neexistuje. Jazyk se nemusí přizpůsobovat vědě, stačí, odpovídá-li požadavkům uživatelů. Přesto nám určité „škatulkování“ pomáhá jazyk pochopit. I my se v rámci ČZJ o jakési roztrídění (viz 6.4), jež nám pomáhá tento jazyk lépe pochopit, pokoušíme.

V otázce negace je pak možno vidět ještě větší nemožnost zachycení tohoto jevu. Dle Lotka (1973) se jedná o značně složitou kategorii. Dokládá to na tom, že „*Negaci je věnována pozornost nejen při konfrontačním¹⁰ a typologickém¹¹ studiu jazyků, ale rovněž při budování generativní gramatiky, při zkoumání emocionální stránky výpovědi, při studiu slovosledu apod.*”¹² (Lotko, 1973, s. 5). Jde o nejdůležitější syntaktickosémantický proces změny polarity (kdy kladná věta je nahlížena jako nepříznačková) (Daneš a kol., 1987). Není to pouze kategorie gramatická ani jen slovotvorná, v různých ohledech také přesahuje rámec lingvistického zkoumání¹³.

Záporné věty, popření, vyjadřují např. **neplatnost, prohlášení neexistence** či **nemožnost**. Dle jedné z definic je zápor „...*operace, která neguje pravdivostní podmínky kladné (oznamovací) věty ...*“ (Karlík, Nekula, Pleskalová, 2002, s. 283). Jednoduše řečeno je to „... *popření obsahu věty (výpovědi), části věty, větného členu nebo slova.*” (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Zápor>, 2010).

My se v této práci omezíme na nejběžnější jazykové prostředky, které vyjádření záporu umožňují. Pro ČZJ se na prostředky zaměříme především z formálního a významového hlediska.

---

¹⁰ Konfrontační výzkum je synchronní srovnávání shod a rozdílů dvou či více jazyků (Lotko, 2003).

¹¹ Typologický výzkum je, zjednodušeně řečeno, založen na třídění jazyků do určitých skupin podle strukturních vlastností (Lotko, 2003).

¹² Poznámky pod čarou č. 10 a 11 doplnila Lucie Hendrychová (dále jen LH).

¹³ Negace v logice je podobně definována, avšak v přirozeném jazyce je tato operace strukturována méně pravidelně (Karlík, Nekula, Pleskalová, 2002).

2. Vyjádření negace v mluvených jazycích

Zde chceme uvést alespoň několik příkladů¹⁴, sloužících k poukázání na pozoruhodnou rozmanitost způsobů, jimiž se v různých mluvených jazycích vyjadřují záporná tvrzení.

Asi nejčastěji se v různých jazycích setkáme s tím, že je negace realizována **přidáním záporné částice (záporky) před sloveso**. Příkladem může být španělština (*No está en casa = Není doma*¹⁵), polština¹⁶ (*nei jest = není*) či angličtina (*She isn't going = Ona nejde*¹⁷). Je možno přidat záporku i **za sloveso** jako například ve švédštině (*han hoppade inte = Neskočil*) nebo **před i za sloveso**, jak je tomu například ve francouzštině (*Je ne sais pas = Nevím*) (http://en.wikipedia.org/wiki/Grammatical_polarity, 2011).

Některé částice je možno přidat také před jiné slovo než sloveso¹⁸. Pokud je záporka spojena se slovem, můžeme tuto část nazvat **negativním prefixem**¹⁹, jímž se tvoří v angličtině řada záporných slov²⁰. (*That was really unkind! = Bylo to opravdu nelaskavé!*)

Negace může být vyjádřena **negativními zájmeny**, v angličtině třeba *nobody*²¹ (= nikdo) (*There was nobody there = Nikdo tam nebyl*), v polštině pak např. *nikt* (= nikdo) či *nigdy* (= nikdy).

Dále se k popření významů věty či části věty užívají **negátory**. Jsou to slova, jež způsobují změnu polarity věty, tj. dělají z věty kladné větu zápornou. V angličtině se nejčastěji používá negátor²² *not* nebo *never* (*Although he lived quite close, he never visited us = Přestože bydlel tak blízko, nikdy nás nenavštívil*).

Další otázkou je, v jakém počtu se negativní slova v jedné větě vyskytují. V některých jazycích je korektní pouze jediný záporný výraz ve větě, třeba v němčině. Také věty anglické či latinské se omezují na jediný zápor. Ten je realizován na výraze zevšeobecnujícím a tvar slovesa zůstává neměnný, nebo naopak stojí sloveso se záporem a zevšeobecnující výraz nikoliv (Vachek, 1947).

Naproti tomu v jiných jazycích, jak uvádí již Erhart (1984), je možno prostředky negace **kumulovat**. V mnoha slovanských jazycích, třeba v bulharštině či ruštině, je **dvójí zápor** korektní, zatímco jediný je negramatický. Příkladem může být srbská věta *Niko nikada nigde ništa nije uradio = Nikdo nikdy nikde nic neudělal*, kde je záporných slov opravdu celá řada. Běžný je také v jazycích románských, stejně jako v maďarštině (Double, 2009). Vyjma

¹⁴ V této kapitole se nesnažíme podat nějaký ucelený přehled vyjadřování záporu v různých jazycích, chceme jen čtenáři ukázat, že těchto způsobů je celá řada.

¹⁵ Není-li uvedeno jinak, příklady přeložila LH.

¹⁶ Vyjádření negace v polštině zpracováno podle Boguslawski, 2003. Příklady přeložila Joanna Szaniawska.

¹⁷ Není-li uvedeno jinak pochází překlady příkladů z daných publikací.

¹⁸ V polštině se někdy píše dohromady s daným slovem (např. s přídavnými jmény) jindy zvlášť (např. před slovesem). Vyslovuje se však dohromady a zdůrazněná je záporka *nie*.

¹⁹ Je-li záporka připojena před sloveso, také se jedná o prefix (předponu).

²⁰ Příklady anglických affixů vyjadřujících zápor jsou: *non-*, *dis-* and *-less*, jako ve slovech *uninteresting*, *non-smoker*, *disloyal* and *speechless* (Brennan, 1990).

²¹ Další negativní zájmena: *no*, *one*, *none*, *neither*, *nothing*.

²² Negátor je slovo, které dělá z věty větu negativní, příkladem anglických negátorů jsou: *not*, *hardly ever*, *ever*, *never*, *seldom*, *neither*, *nothing*.

několika vyjímek nebyl dvojitý zápor v západních germánských jazycích nalezen. Dvojitý zápor se však může i vyrušit, jako třeba v latině (*nemo nescit = každý ví*).

Stejně jako jiné jazykové prostředky, také vyjádření záporu nemusí být z **diachronního hlediska**²³ konstantní, v průběhu dějin se leckdy mění. Například v angličtině došlo v 17. století k odstranění dvojitého záporu²⁴ (Vachek, 1947).

2.1 Vyjádření negace v českém jazyce²⁵

Na rozdíl od ČZJ je problematika záporu v češtině podrobně prozkoumána. Otázkou vyjádření negace v češtině se zabýval již Jan Gebauer²⁶, František Trávníček²⁷ nebo český anglicista Vilém Mathesius (Vachek, 1947).

V češtině rozlišujeme dvě formy záporu: **mluvnický** (větný nebo členský) a **lexikální**.

Větným záporem se rozumí **přidání předpony** (záporky) *ne-*²⁸ k **přísudkovému výrazu** (*Dosud jsem ten film neviděl; Marie není kuřačka*), což bývá doprovázeno záměnou výrazů *ještě, dosud* výrazy *už, již* a naopak²⁹. Tento zápor může být **zdůrazněn** např. **výrazy *ani***³⁰ (*Ani nepozdravil*) nebo ***vůbec***³¹ (*Vůbec ho neznám*) vztahujícími se k zápornému predikátu. Dalším **výrazem** je ***žádný***³² (*To není žádné neštěstí*), vztahující se ke jménu. Zdůraznit negaci je pak možno **opakováním negovaného přísudku** (*On pracovat nebude a nebude*).

Členským záporem rozumíme **přidáním záporky *ne***³³ k nějakému **nepřísudkovému výrazu** (členu) (*Stalo se to ne mou vinou*).

Určitou skutečnost můžeme v češtině popřít i užitím **záporných slov**, tedy **lexikálně**³⁴. Lexikální zápor tvoříme **přidáním** stejného **morfému** jako u sloves (*ne-*), avšak k jiným slovním druhům např. k **substantivům** (*nekuřák, nevýhoda...*), **adjektivům** (*nesprávný, nečitelný...*) a **adverbiím** (*nespisovně, nezdravě...*). Zahrnujeme sem i slova s **negativní předponou *a-*** (*asociální*) či ***anti-*** (*antiintuitivní*). Slovní zápor je v podstatě ekvivalentní s větným i členským záporem mluvnickým (*Pavel je nerozvážený – Pavel není rozvážený*). Slovní zápor může být realizován opozitními výrazy, tj. antonymy (*To je škaredé – To není hezké*).

V češtině, stejně jako v některých jiných jazycích (viz výše), se objevuje **dvojitý negace**. Nejčastější je dvojitý negace mezi **subjektem a predikátem** (např. *Nikdo nepřišel*), ale nalezneme ji i mezi jinými větnými členy, např. v rámci vztahu **predikátu a objektu** (*Karel*

²³ Diachronní přístup zkoumá různé podoby jazyka v jeho historickém vývoji.

²⁴ Zajímavé je, že změny v druhu negace (dvojitý či jednoduchý) mohou být závislé na kulturním vývoji společnosti, která daný jazyk užívá.

²⁵ Není-li uvedeno jinak, zpracováno podle (Karlík, Nekula, Rusínová, 1996, s. 548-554).

²⁶ Jan Gebauer (1838 - 1907) představil koncepci záporu kvantitativního a kvalitativního.

²⁷ František Trávníček (1888 - 1961) se věnoval českým záporům.

²⁸ Je to základní gramatický prostředek v češtině (Daneš a kol., 1987).

²⁹ „Výrazy ještě, dosud signalizují trvání „stavu věci“ (kladného nebo záporného), výrazy už, již pak jeho změnu...“ (Karlík, Nekula, Rusínová, 1996, s. 548). Například: *Dosud jsem se o politické dění zajímal - Už se o politické dění zajímat nebudu* (příklad od LH).

³⁰ „...zpravidla zdůrazňuje v tom smyslu, že se navíc tvrdí, že to, co nenastalo, představuje minimum toho, co by se v dané situaci očekávalo, že se stane...“ (Karlík, Nekula, Rusínová, 1996, s. 548).

³¹ Tímto výrazem zápor zesilujeme a říkáme, že negovaný obsah platí absolutně.

³² Tento výraz zápor pouze zesiluje, nepřidává mu další příznak.

³³ Lze nahradit knižnějším *nikoli(v)*.

³⁴ Lexikální negaci se věnuje např. Lotko v knize *Lexikální negace v současné češtině* (1973).

nevidí nikoho) (Palek, 1989, s. 199). Dále lze zápor vyjádřit **zápornými zájmeny či zájmennými příslovci** (s předponou *ni-*, jako třeba *nikdo, nikde*). Vždy vyžadují vyjádření negace i na slovese³⁵ (Sochorová, 1996). Pokud se však v jedné větě sejde zápor mluvnický a slovní, dochází k **vyrušení** negace (*Nevypadá nezdravě*). Takovýto dvojí zápor pak vyjadřuje klad avšak s jistými výhradami³⁶.

V češtině lze v rámci predikátu připojit negaci jak **k pomocnému** tak **k plnovýznamovému slovesu** (*nejsem vinen/jsem nevinný*), vznikají tím významové rozdíly, které v některých jazycích, např. v ruštině, chybějí (Palek, 1989, s. 200).

Popřít určitou skutečnost můžeme buď úplně – **negace totální**, kdy popíráme obsah věty jako celku. Totální negace je formou záporu větného (*Někdo mi o tom už někdy něco řekl X Nikdo mi o tom ještě (dosud) nikdy nic neřekl*). Skutečnost lze také popřít jen z části, jedná se pak o **negaci parciální**, která popírá jen část věty (*Někdo nepřišel*).

Okrajově již zmíníme jen jev, kdy ve zdvořilých formulacích užíváme **formálního záporu** ve významu kladu (*Nepřinesl bys mi ty knížky?*). Naopak v emočních situacích lze použít **formálního kladu** ve významu záporu (*Zkus mi přijít na oči! = Nechod' mi na oči.*) (Sochorová, 1996, s. 61).

Další otázky týkající se vyjadřování záporu v češtině jsou v této chvíli mimo rámec našeho zájmu, proto se jimi zabývat nebudeme.

---

³⁵ Dosáhneme tím totálního záporu.

³⁶ Mluvčí říká, že platí kladný stav, ale není ochoten za to vzít zodpovědnost.

3. Mimojazykové vyjádření negace

Znakové jazyky jsou vnímány zrakem a jsou založeny na tvarech, pozicích a pohybech rukou a na pohybech hlavy, obličeje a horní části těla. Těmito vlastnostmi jsou blízké prostředkům neverbální komunikace. Z těchto důvodů byly v minulosti srovnávány s mimikou, gestikulací nebo pantomimou³⁷ (Macurová, 2001b). A přestože už není pochyb o tom, že znakové jazyky jsou jazyky přirozené, z vlastní zkušenosti víme, že laická veřejnost, ovlivněna především ikoničností³⁸ znakových jazyků, stále považuje tento způsob komunikace za jednoduchý a blízký gestům.

Mimojazykové prostředky³⁹ (především mimika a gestikulace) ve větší či menší míře **doprovázejí** mluvenou řeč a často ji doplňují nebo i korigují. „*V krajním případě je mimika a gestikulace schopna do jisté míry řečovou činnost i nahradit.*“ (Černý, 1998, s. 211) Stejně tomu ale je i v případě uživatele znakového jazyka a **funkce těchto prostředků je srovnatelná s funkcí mimiky a gest** užívaných slyšícími při mluveném projevu. (Macurová, 2008) V případě znakového jazyka však lze jen těžko odlišit tyto prostředky od jazykových prostředků, jež jsou nesené stejnými nosiči (Servusová, 2008).

Konkrétní konvenční neverbální projevy jsou dány **zvyklostí** v dané kultuře, jejímž příslušníkem daný mluvčí je. V užití gest tedy existují **kulturní rozdíly** (k tomu dále Doherty-Sneddon, 2005; Morris, 1999). Příkladem může být vrtění hlavou do stran, v naší kulturní zvyklosti chápáno jako nesouhlas, v některých oblastech světa⁴⁰ je však projevem souhlasu.

Většina lidí na světě vyjadřuje nesouhlas vrtěním hlavy ze strany na stranu, výjimečně i záklonem hlavy⁴¹. K vyjádření nesouhlasu či nevole se však rozšířeně užívají i jiná gesta a mimika, například svraštění nosu, kmitání ruky ze strany na stranu⁴² či palec směřující k zemi⁴³ (Morris, 1999).

Rovněž Morris ve své knize o řeči těla v různých kulturách uvádí gesto „*Palec zakleslý pod bradou (I)*“ (viz obr. 1) s významem „*To tak! Ani nápad!*“⁴⁴. Provedení tohoto gesta se velmi nápadně podobá provedení znaku českého znakového jazyka VŮBEC (viz níže obr. 106).

---

³⁷ Již Stokoe poukázal na to, že je gesto nerozložitelné na rozdíl od znaku. Znak lze analyzovat na menší složky (stejně jako slova mluvených jazyků), které nazýváme komponenty znaku (umístění v prostoru, tvar ruky a pohyb ruky v prostoru) (Macurová, 1996).

³⁸ Ikoničnost je vztah podobnosti mezi označujícím a označovaným (Servusová, 2008).

³⁹ Mimojazykovými prostředky se zabývá paralingvistika.

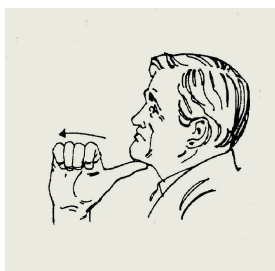
⁴⁰ V Bulharsku, Indii a Pákistátu (Morris, 1999).

⁴¹ Oba popisované pohyby zřejmě vznikly z reakcí malých dětí, kdy odmítají potravu při krmení buď odvrácením hlavy do strany nebo jejím zakloněním (Morris, 1999).

⁴² Pohyb ruky napodobuje vrtění hlavou.

⁴³ Palec směřující dolů při gladiátorských hrách znamenal smrt zápasníka (Vávra, 1990).

⁴⁴ Toto gesto je jedna z obměn tzv. „kartáčování“, jež je prováděno zakloněním hlavy a dotykem spodní strany brady hřbetem prstů (kontakt není nutný). Všechny varianty tohoto gesta mají vždy záporný význam (Morris, 1999, s. 11).

**Obr. 1: „Palec
zaklesnutý pod bradu (I)“**

(Morris, 1999, s. 11)

Z těchto příkladů by se mohl někdo domnívat, že si znakové jazyky tato gesta „půjčují“. Následující příklad však jasně dokazuje, že záporné kroucení hlavou, které figuruje ve znakových jazycích, nelze přirovnávat ke gestům, tedy mimojazykovým prostředkům.

Okolo prvního roku života slyšící, ale i neslyšící děti kroucí hlavou ve významu záporu, toto kroucení hlavou je svojí formou totožné s gramatickým kroucením hlavy pro vyjádření negace v Americkém znakovém jazyce (dále jen ASL), jedná se však pouze o komunikační signál. Mohlo by se zdát, že děti zahrnou toto kroucení hlavy do jazykového systému, není tomu však tak. Manuální vyjádření záporu se u neslyšících dětí objevuje okolo 18 měsíců, ale z počátku je produkováno negramaticky, bez záporného kroucení hlavou. Neumějí tedy komunikační kroucení použít v novém, lingvistickém kontextu (Anderson, Reilly, 1997 citováno podle Emmorey, 2002, s. 184).

Tento příklad tedy dokazuje, že komunikační záporné kroucení hlavou patří do jiného systému než lingvistického a tyto dva systémy jsou tedy jasně rozděleny.

4. Nemanuální prostředky k vyjádření negace v cizích znakových jazycích⁴⁵

Pro přenos významů existují ve znakových jazycích dva typy nosičů, **manuální** a **nemanuální**. Do nemanuálních aktivit patří veškerá činnost, která není prováděna rukama, jsou to **pohyby a postavení hlavy, ramen a horní části trupu**.

Tyto dva nosiče fungují zároveň v jednom okamžiku, neboli **simultánně**⁴⁶. Simultánnost je jednou z nejnápadnějších vlastností znakových jazyků, kterou se liší od jazyků mluvených (jejichž jednotky jsou řazeny výhradně lineárně, tedy za sebou)⁴⁷. Tato vlastnost je umožněna existencí těchto jazyků v trojrozměrném prostoru. Simultánně jsou nesené jednotlivé komponenty znaku, různé významy nese současně nemanuální a manuální složka znaku, ale také dva jednoruční znaky znakového jazyka mohou být produkovány v jeden okamžik⁴⁸ (Macurová, 2001a).

V této kapitole chceme představit nemanuální složku znakových jazyků, především pak její klíčovou funkci ve vyjadřování záporu v těchto jazycích.

4.1 Nemanuální složka znaku znakového jazyka

Dnes již není pochyb, že nemanuální nosiče jsou **důležitou složkou znakových jazyků**. Fungují jako nosiče gramatických a syntaktických informací (např. Wilbur, 2000; Bergman, 1994). „*Lexikální a gramatické významy jsou distribuovány mezi [...] dva typy nosičů tak, že lexikální významy jsou nesené především (zdaleka ne však pouze) nosiči manuálními, významy gramatické převážně nosiči nemanuálními.*“ (Macurová, 2001a, s. 94). Často jsou tyto nemanuální významy srovnávány se suprasegmenty⁴⁹ v mluveném jazyce, prostředky neverbálně vokálními a prostředky sdělování neverbálního (Macurová, 2001a).

Pro názornost jsme si zde vypůjčili obrázek (obr. 2) zpracovaný Motejzиковou (2007, s.12) na základě schématu Wilbuřové (2000, s. 338). Na tomto obrázku vidíme **rozvrstvení nemanuálních aktivit obličeje**⁵⁰.

⁴⁵ V této kapitole se zabýváme poznatky ze studií o cizích znakových jazycích. Srovnání s poznatkami o českém znakovém jazyce budou podány až v kapitole o ČZJ.

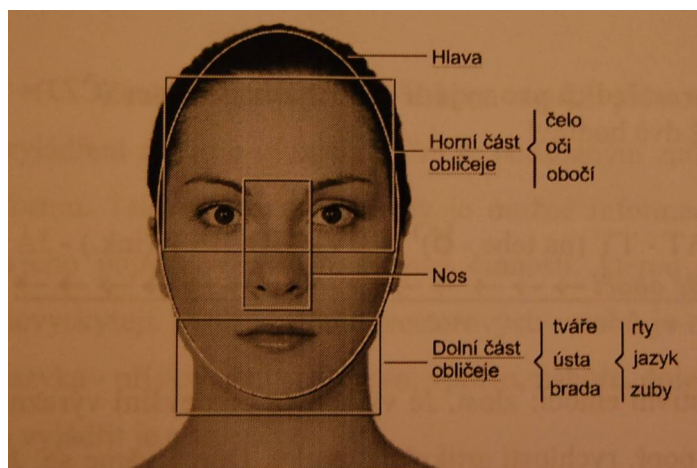
⁴⁶ Simultánnost znamená, „... že prostředky znakových jazyků umožňují vyjádřit „vrstvit“, ve stejném okamžiku více informací najednou.“ (Motejzиковá, 2007, s. 5).

⁴⁷ Samozřejmě i znakové jazyky jsou na vyšší úrovni (znaků, výpovědí) řazeny lineárně.

⁴⁸ Více k simultánnosti v ČZJ Motejzиковá v diplomové práci *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. (2007).

⁴⁹ „*Suprasegmentální prostředky jsou modulační (prozodické) prostředky souvislé řeči, tj. tónové a dynamické, dále mluvní tempo a pauzy.*“ (Lotko, 2003, s. 112).

⁵⁰ Citovaná autorka sestavila toto schéma na základě materiálu amerického znakového jazyka.

Obr. 2: Rozvrstvení nemanuálních aktivit obličeje
(Motejzíkova 2007, s. 12)

Jak je vidět na obrázku, aktivitu v obličeji vykazuje horní a dolní část obličeje, hlava a nos. Podle Wilburové (2000) nese dolní část obličeje (tj. tváře, brada, rty, jazyk a zuby) vyjádření informací adjektivního a adverbálního charakteru. Horní část obličeje (čelo, obočí, pohledy očí) má širší působnost a ve spojení s pohyby hlavy a horní části trupu je užívána k vyjádření specifických **syntaktických struktur** (např. tázacích a podmínkových vět). Strnadová (2008, s. 26) k tomu říká, že horní polovina obličeje vyjadřuje spíše negativní emoce, kdežto spodní polovina především pozitivní. K tomuto tvrzení však nemáme bližší podklady.

Emmorey (2002) a Wilburová (2000) píšou o lingvistických výrazech obličeje, které se od prostého vyjádření emocí liší zejména v **rozsahu a načasování**, kdy tyto výrazy na rozdíl od výrazů emocí mají zřetelný začátek a konec a jsou spojeny s určitými částmi výpovědi.

Nemanuální jazykové projevy neslyšících se zdají být méně popsány. Jak uvádí Okrouhliková (2008), **neexistuje jednotný standardizovaný notační systém** umožňující notaci **nemanuální složky znaku**.⁵¹

4.2 Nemanuální vyjadřování negace v cizích znakových jazycích

4.2.1 Záporné kroucení hlavou

Bezpochyby nejfrekventovanějším a nejproduktivnějším prostředkem negace, alespoň v britském znakovém jazyce (dále jen BSL) (Brennan, 1992), je **záporné kroucení hlavou** označované jako „*negative headshake*“ (Wilbur, 2000) či „*HeadNeg*“ (Bergman, 1994). Zdá se, že je užívání záporného kroucení hlavou ve znakových jazycích **jazykovou univerzálií**, neboť všechny znakové jazyky, které byly prozkoumány, negativní kroucení hlavy pro indikaci větné negace používají (Lilo-Martens, Sandler, 2006).

U většiny autorů je tento nemanuální projev popisován jednoduše jako **opakovaný pohyb hlavy ze strany na stranu** (doprava a doleva) (např. Johnston, Schembri, 2007; Bergman, 1994; Brennan, 1992 a další). Jedná se o stejný pohyb hlavy, jaký je snad každému znám z neverbální komunikace slyšících lidí (viz kapitola 3). Sutton-Spence a Wollová

⁵¹ Určité notační systémy pro nemanuální složku však existují, např. „Edinburský nemanuální notační systém“ (Okrouhliková, 2008).

(2007) zmiňují, že pohyb hlavy může být redukován na pohyb hlavy pouze do jedné strany („*half head turn*“). Takovéto poloviční záporné kroucení hlavy se užívá v příkazech a pokynech, např. u znaku *DON'T (comman)* (obr. 41).

V rakouském znakovém jazyce (dále jen ÖGS⁵²) (Kolektiv autorů, 2002) i v BSL (Sutton-Spence, Woll, 2007) lze užít záporné kroucení hlavou **samostatně** bez manuální složky **jako samostatnou odpověď**, ne však příliš často.

Na příkladu z ÖGS se ukazuje, že toto nemanuální chování má samo platnost znaku. **Kopfschütteln_klein** (jemné zavrtění hlavou-malé) je minimální zavrtění hlavou⁵³ bez manuální složky. Používá se, když chceme někoho uklidnit, rozptýlit jeho obavy. Můžeme říci, že má toto nemanuální chování platnost znaku (slova), což dokazuje i způsob zápisu (velkými písmeny) (Kolektiv autorů, 2002, s. 184).

Příklad⁵⁴: **KOPFSCHÜTTELN_KLEIN // SCHLIMM**

Překlad: *To není špatně*

Sutton-Spence a Wollová (2007, s. 94) uvádí jinou situaci, kdy se záporné kroucení hlavy dá použít, nemá lingvistickou funkci. Posuďte příklad níže.

Příklad: *GROUP + LEAVE + NINE-O'CLOCK + ARRIVE + ME + FIVE-PAST + NINE +*
hs⁵⁵
GONE

Překlad: *Skupina odjela v devět hodin a já dojel pět minut po deváté, takže jsem je minul.*

V tomto příkladě je užito záporné kroucení hlavy, ale to nepopírá skutečnost ve větě (že by skupina neodjela). Zklamaná mimika a pomalé kroucení hlavou vyjadřuje postoj mluvčího k dané skutečnosti (Sutton-Spence, Woll, 2007).

4.2.2 Další nemanuální negativní prostředky

Záporné kroucení hlavy však není jediný nemanuální činitel, který při produkci negativní výpovědi hraje roli. Dalo by se říci, že pouhé kroucení hlavou není dostačující. Většina autorů se shoduje, že **bývá doprovázeno dalšími nemanuálními projevy**, konkrétně specifickou mimikou, my jí budeme označovat jako „**negativní mimiku**“. Různými autory je nazývána různě, např. „*FaceNeg*“ (Bergman, 1994) či *face expression* (Sutton-Spence, Woll, 2007).

V BSL (Sutton-Spence, Woll, 2007) hrají roli *našpulené* („*curled*“) *rtý* a *přimhouřené oči*⁵⁶, *nakrčený nos* a *svěšení koutků úst*. V ASL je to podle Neidle (2000) především *svraštěné obočí*. V ASL (Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 146) jsou jako doprovodné negativní

⁵² Zkratka vytvořena podle německého přídavného jména Österreichischen (rakouský), G-Gebärden (posunky), S-sprechen (mluvit).

⁵³ Kopfschütteln_klein může být ještě doprovázeno našpulenými ústy.

⁵⁴ Příklady užití nemanuálních prostředků negace i užití negativních znaků níže jsou převzaty z uvedených publikací. Pro ucelenost je pozměněna forma přepisu příkladů, mezi jednotlivými přepisy znaků je znaménko +, dále znaménko // v místech pomlky či konce výpovědi před další výpovědí. Z publikace o ÖGS (Kolektiv autorů, 2004) příklady i glosy uvedených znaků přeložil Jan Hendrych, z ostatních publikací LH.

⁵⁵ Zkratka pro headshake – hs (záporné kroucení hlavy) s linkou vyznačující její trvání.

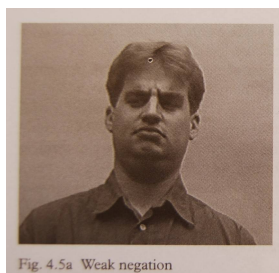
⁵⁶ V silném provedení mohou být oči téměř zavřené (Sutton-Spence, Woll, 2007).

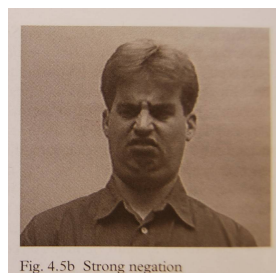
projevy uvedeny *zamračení, nakrčení nosu a/nebo pozvednutí horního rtu*. V BSL (Brennan, 1992) je negativní kroucení hlavy občas doprovázeno *nakrčeným obočím i nosem a ohnutým spodním rtem*. Podle Johnstona a Schembriho (2007) je doprovodným prvkem *zamračení*. V práci popisující ÖGS autoři další projevy nemanuální negace nespecifikují.

Až na nejednotný popis postavení rtů se záporné nemanuální aktivity v různých znakových jazycích opakují, někteří z autorů jich uvádí více, jiní méně. Podle obrázku 2: Rozvrstvení nemanuálních aktivit obličeje, se nemanuální projevy objevují v horní i spodní části obličeje a také na nose, „zaměstnává“ tedy téměř celý obličej. Pro zjednodušení budeme všem těmto aktivitám říkat souhrně „**záporná/negativní mimika**“.

Stejně jako nemanuální chování obecně (viz výše), tak i negativní mimika má u různých mluvčích **rozdílnou intenzitu**. Zachycení slabé negativní mimiky a silné negativní mimiky (v BSL) je na obr. 3 a obr. 4. Intenzita tohoto komponentu se různí jak u jednotlivých mluvčích, tak podle charakteru výpovědi, ale závisí i na druhu situace (např. projev směřovaný na dítě se vyznačuje výraznější mimikou).

Obr. 3: Slabá negativní mimika (BSL)
(Sutton-Spencer, Woll, 2007, s. 74)

Obr. 4: Silná negativní mimika (BSL)
(Sutton-Spencer, Woll, 2007, s. 74)

Velmi zajímavé jsou k tomuto tématu poznámky od Bergmanové (1994) o tom, že pokud se další záporná mimika objeví ve švédském znakovém jazyce bez záporného kroucení hlavy, jedná se pouze o emocionální či subjektivní projev. Dále se autorka zamýšlí nad tím, že pokud jsou všechny negativní věty doprovázeny záporným kroucením hlavy a některé výpovědi obsahují i negativní manuální znaky, k čemu ještě slouží záporná mimika? Bergmanová se domnívá, že nemusí být lingvistickým signálem negace, ale pouze vyjádřením emocí. Uvádí, že toto chování spíše než popření informace nese význam vlastního **postoje mluvčího**: „ne, já nesouhlasím“ s předchozím výrokem (Bergman, 1994). Stejný názor mají i Sutton-Spence a Wollová (2007), kteří jasně uvádějí, že samotná negativní mimika výpověď neneguje.

4.2.3 Načasování a užití negativních nemanuálních projevů

Popsali jsme zatím nemanuální prostředky účastníci se vyjádření negace. V popisu jak tyto prostředky **fungují** a jaké je jejich **načasování** zmiňují autoři často pouze záporné kroucení hlavy s tím, že ho může doprovázet záporná mimika popsána výše. Pro zjednodušení

budeme v případech, kdy jsou zmiňovány oba nemanuální prostředky, užívat termínu „**nemanuální zápor**“.

Nemanuální zápor (v ASL) (Beker-Shenk, Cokely, 1996) nebo **samotné kroucení hlavou** (v BSL) (Sutton-Spence, Woll, 2007) je jako jediný signál negace **schopno znegovat větu či znak** (viz příklad A níže) (Sutton-Spencer, Woll, 2007, s. 74).

Kromě nemanuálních projevů negace užívají znakové jazyky také negativní znaky jež negují výpověď. I k výpovědím obsahujícím negativní znak se ještě někdy přidružuje nemanuální zápor. Není však jasné v jakých kontextech (Beker-Shenk, Cokely, 1996).

Někteří lingvisté (Bergman, 1994; Baker, Cokely, 1996) se domnívají, že se záporné kroucení hlavou objevuje **ve všech negativních výpovědích**. Naopak v Izraelském znakovém jazyce (dále jen ISL) podle Meirové (2004) nemusí být negative headshake u všech negativních znaků přítomno. Nevyskytuje se v negativních imperativních větách (viz níže 5.4.). Beker-Shenk a Cokely (1996) se k této problematice vyjadřují více neurčitě, v ASL jsou prý negativní znaky a negativní výpovědi často⁵⁷ doprovázeny záporným kroucením hlavy a negativní mimikou.

Podle Neidle (2000) se může celý nemanuální zápor produkovat jen s určitým manuálním záporným znakem, nebo se rozšířit na celou výpověď. Pokud však ve větě chybí manuální vyjádření záporu, povinně doprovází celou výpověď.

Na větě přeložené jako: *Ta žena se nedívala na televizi*. Sutton-Spencer a Wollová (2007, s. 74) ukazují, jak je možno užít záporné kroucení hlavou. To lze produkovat po celou dobu trvání výpovědi⁵⁸ (příklad A) stejně jako v AUSL (Johnston, Schembri, 2007). Druhý z příkladů (příklad B) pak ukazuje přidání negativního kroucení hlavy pouze s přidaným záporným znakem na konci výpovědi. Tuto větu lze také zaznakovat se samotným záporným kroucením hlavy bez manuální složky až po skončení manuální výpovědi (příklad C).

_____neg
Příklad A: *WOMAN + TELEVISION + WATCH*

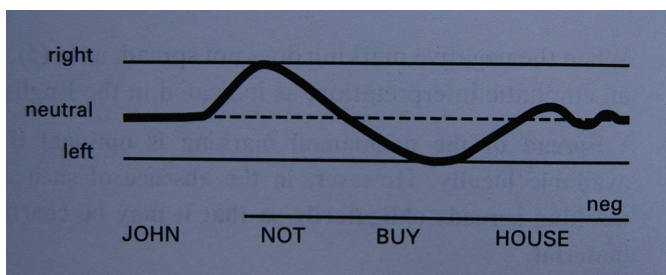
_____neg
Příklad B: *WOMAN + TELEVISION + WATCH + NO*

_____neg
Příklad C: *WOMAN + TELEVISION + WATCH*

Jasně **znázornění pohybu hlavy** v rámci jedné věty ukazuje obrázek 5. Největší intenzita záporného pohybu hlavy je na počátku výpovědi a postupně klesá (Neidle, 2000).

⁵⁷ Z toho vyplývá, že tyto projevy nemusí být nutně povinné ve všech případech.

⁵⁸ Z uvedeného příkladu se domníváme, že se jedná o případy, kdy ve výpovědi není jiný záporný prvek.

Obr. 5: Postavení hlavy během záporné výpovědi
(Neidle, 2000, s. 46)

Na následujícím příkladě, záznamu výpovědi ze švédského znakového jazyka, vyobrazila autorka (Bergman, 1994) zvlášť **trvání záporného kroucení hlavy** (značené jako HeadNeg) a **trvání negativní mimiky** (FaceNeg). Nehledě na příklad autorka dodává, že v reálné situaci nemanuální zápor začíná ještě před produkcí prvního znaku a končí až po odznakování posledního znaku výpovědi⁵⁹ (Bergman, 1994).

_____ FaceNeg
 _____ HeadNeg

Příklad: *INDEX-fl + NOT + MEMBER*

Příklad: *Není členem.*

Poznatky o nemanuálním vyjadřování záporu se v různých znakových jazycích odlišují. Všichni autoři popisují záporné kroucení hlavy velice shodně, najdeme jen drobné rozdíly v popisu negativní mimiky. Menší shoda však panuje v tom, kdy a jak lze nemanuální zápor použít.

Jisté je, že zde mluvíme o nejnápadnějším indikátoru negace, který má schopnost negovat znak nebo celou výpověď. Vyskytuje se ve většině negativních výpovědí, ale může fungovat i samostatně.

Domníváme se, že z důvodu náročnosti není tato problematika ještě dostatečně zmapována, ostatně jako nemanuální složka znakového jazyka vůbec.

⁵⁹ Bergmanová (1994) dále ve své práci popisuje užití záporného kroucení hlavy v různých typech vět, což je pro naše účely nad rámec zájmu, proto zde tuto problematiku dále rozebírat nebudeme.

5. Manuální prostředky k vyjádření negace v zahraničních znakových jazycích⁶⁰

Dále přistoupíme k manuálním prostředkům negace. Ty jsou v námi dostupné zahraniční literatuře rozebírány jen málo výzkumníky. Více se prostředkům vyjádření negace věnují autoři popisující **britský, rakouský⁶¹, izraelský a americký znakový jazyk**. Tento fakt byl i hlavním důvodem, proč jsme se na tyto znakové jazyky zaměřili.

Pomineme-li obtíže se samotným překladem zahraničních materiálů⁶², nedokonalému poznání fungování negace v popisovaných znakových jazycích nám brání někdy až příliš stručný popis negativních znaků a jejich nedostatečná prezentace⁶³, především pak např. u publikace o britském znakovém jazyce absence příkladů s užitím daných znaků. Většina autorů se uchyluje pouze k výčtu negativních znaků s jednoduchým popisem, někdy doplněným o příklad užití.

Co se týká **umístění negativních znaků** ve větě/výpovědi, v ASL (Beker-Shenk, Cokely, 1996) se často umísťují před sloveso, mohou se však objevit i na konci výpovědi.⁶⁴ V jiných znakových jazycích je to, pokud víme, různé. Negativní znaky mohou být postaveny před sloveso či daný negovaný tvar, za něj nebo až na konec celé výpovědi. Pokud je nám tato informace známa, uvádíme ji u znaku spolu s tím, kdy a jak se znak užívá. Někdy je tento fakt zřejmý z ukázek.

Autoři se příliš nezmiňují o způsobech, jak manuálními prostředky docílit **zintenzivnění negace**. Jedním ze způsobů, užívaným v BSL, je užití v jedné větě několika negativních prvků (viz příklad níže) (Sutton-Spence; Woll, 2007, s.77).

Příklad: *DON'T-KNOW + NOTHING*

Překlad: *Nevědět nic.*

Z ASL je znám způsob, kdy lze pro větší důraz negativní znak **zopakovat** (umístit ho před sloveso a znovu na konec výpovědi) (viz příklad níže). Umístění negativního znaku až na konec věty je také vnímáno jako zesílení záporu (Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 149).

neg

Příklad: *CRAZY // LEE + NOT + MOVE-TO-rt + DETROIT + NOT*

Překlad: *Blázníš? Lee se nestěhuje do Detroitu, ani nápad!*

Negativních znaků je v různých jazycích celá řada. V ASL (Beker-Shenk, Cokely, 1996) existují negativní znaky **slovesné**, např. *REFUSE* (ODMÍTNOU) nebo *CAN'T* (NEMOCI), znaky fungující jako **adjektiva** nebo **adverbia**, např. *NOT-POSSIBLE*

⁶⁰ V celé této kapitole jsou znaky, příklady i veškeré informace o ÖGS použity z publikace od Kolektivu autorů (2002) a o ISL z publikace od Meirové (2004).

⁶¹ Nepoměrně více uváděných znaků a příkladů je z rakouského znakového jazyka z důvodu obsáhlosti materiálu popisujícího zápor v tomto znakovém jazyce.

⁶² Především s nalezením odpovídajících termínů v češtině.

⁶³ Ne na všech fotografiích je jasný pohyb zobrazovaného znaku.

⁶⁴ Podle autorů dané studie (Beker-Shenk, Cokely, 1996) má umístění negativního znaku až na konci větší důraz a často se v ASL užívá v divadelních projevech.

(NEMOŽNÝ), *NOT-FAIR* (NESPRAVEDLIVÝ) či *NOT-LEGAL/FORBID* (ZAKÁZANÝ). Znak *NOTHING* (NIC) je užíván jako **podstatné jméno**.

I v ostatních znakových jazycích, jak bude zřejmé z výčtu znaků níže, existují negativní znaky slovesné nebo znaky fungující jako adjektiva či adverbia. Ne všichni autoři popisující tyto znaky to však uvádějí.

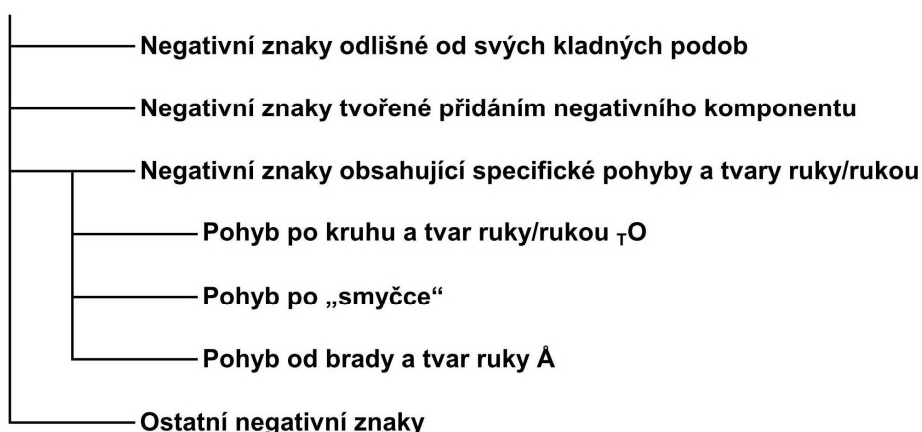
My se zaměříme na negativní znaky cizích znakových jazyků zejména po formální stránce a také z pohledu toho, jak jsou utvořeny.

Ve zmíněných znakových jazycích existují **negativní znaky odlišné od svých kladných podob**, mají jinou podobu než jejich kladné protějšky. Některé negativní znaky jsou tvořené **přidáním určitého negativního komponentu** ke kladnému znaku. Jedná se buď o odvozování pomocí přidání sufixu nebo skládání, kdy je druhým znakem složeniny negativní znak. Jak jsme vyzorovali, v různých znakových jazycích lze u negativních znaků nalézt určité **shodné formální rysy**. Znaky jsou si vzájemně podobné **pohybem nebo tvarem ruky/rukou**. Vyčleněna byla skupina znaků produkovaná s **pohyb po kruhu a tvarem ruky/rukou** τO , s **pohybem po smyčce** a s **pohyb od brady a tvarem ruky** Å . Ostatní znaky byly zařazeny do poslední skupiny, kterou jsme nazvali **Ostatní negativní znaky**. Objevují se zde znaky **obecně negující výpověď**, znaky jež fungují většinou jako **negativní odpověď**, dále **negativní znaky imperativní** nebo znaky s významem „**nic**“, „**nikdy**“ a „**nikdo**“.

Znaky jsme prezentovali fotografiemi z daných publikací a dále příkladem, pokud byl uveden a pokud jsme uvedení příkladu považovali za přínosné. Jsme si vědomi, že tento způsob klasifikace, není zdaleka dokonalý, ale pro naše účely⁶⁵ do určité míry dostačuje.

Negativních znaků je velké množství, proto zde pro lepší orientaci v textu uvádíme náš přehled Rozdělení negativních znaků zahraničních znakových jazyků (obr. 6).

Rozdělení negativních znaků zahraničních znakových jazyků

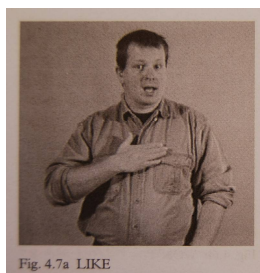
Obr. 6: Rozdělení negativních znaků zahraničních znakových jazyků

⁶⁵ Účelem je rozřídít velké množství jednotek a ukázat, které postupy se do tvoření negace zapojují.

5.1. Negativní znaky odlišné od svých kladných podob

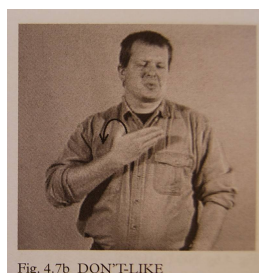
Nalezeny byly negativní znaky, jež se vůbec **nepodobají svým kladným protějškům**, mají vlastní formu. Jednalo se ve všech případech o znaky slovesné.

Sutton-Spence a Wollová (2007, s. 77) v BSL nazývají tyto znaky jako „**separate signs**“ (samostatné znaky). Jako příklady jsou uvedeny např. znaky *DON'T-KNOW* (NEVĚDĚT), *DISAGREE* (NESOUHLASIT), *DON'T-REMEMBER* (NEPAMATOVAT), *SHOULDN'T* (NEMĚL BY). Vyobrazený je znak ***DON'T-LIKE*** (NEMÍT RÁD) (obr. 7b) a k porovnání i jeho kladný protějšek *LIKE* (MÍT RÁD) (obr. 7a).⁶⁶

Obr. 7a: ***LIKE*** (BSL)

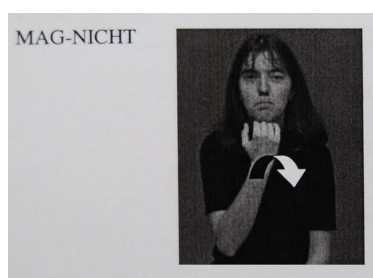
(Sutton-Spence, Woll, 2007, s. 78)

Obr. 7b: ***DON'T LIKE*** (BSL)

(Sutton-Spence, Woll, 2007, s. 78)

Zcela odlišné negativní formy znaků nalezneme i v ÖGS, kde jsou uvedeny např. znaky *DARF-NICHT* (NESMĚT) a *MAG-NICHT*⁶⁷ (NECHTÍT) (viz obr. 8).

Obr. 8: ***MAG-NICHT*** (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 217)

5.2. Negativní znaky tvořené přidáním negativního komponentu

Negativní znaky této skupiny jsou tvořeny tím způsobem, že se ke kladnému znaku přidá určitý **negativní prvek**. Objevují se zde dva typy znaků. Podle toho jak je klasifikován prvek, který je ke znaku přiřazen, se jedná buď o **odvozené znaky pomocí sufixu** nebo o **složeniny**. Rozhodnout, jak tomu je, není vůbec snadné a různí autoři k tomuto problému přistupují individuálně.

Podle Brennanové (1990) lze v BSL odvozovat nové znaky **připojením afixu**⁶⁸ ke kmenovému morfému. Častěji je morfém připojen simultánně, v některých případech však lze afix připojit **sekvenčně**, jak je to běžné v mluvených jazycích.

⁶⁶ Ačkoliv autoři uvádějí tuto dvojici znaků jako ukázkou odlišné negativní formy znaku od kladné, z obrázku se domníváme, že se tyto znaky liší pouze v parametru pohybu. Jiný příklad nemáme k dispozici.

⁶⁷ U těchto znaků bohužel nemáme podoby kladných protějšků.

⁶⁸ Afix je: „vázaný (nesamostatný) morfém gramatické, funkční, zvl. Slovtvorné povahy, připojený ke slovu, zředu, zezadu nebo zevnitř; souhrnné označení pro prefix, suffix a infix“ (Lotko, 2003, s.10).

Autorka popisuje hned dva afixy nesoucí negativní význam. Jeden vypadá tak, že se ruka tvaru B⁶⁹ orientovaná dlaní k zemi otočí v zápěstí tak, že se změní orientace dlaně vzhůru. Tento negativní afix bývá doprovázen mluvním komponentem⁷⁰ „vee“.

Druhým negativním afixem, jež je označován jako **NOT YET** (JEŠTĚ NE) (obr. 9), je pohyb obou rukou ve tvaru ruky 5 dopředu a dozadu.

Oba tyto afixy mohou být přidány k základu znaku, jako např. ke znaku **SEE - NOT YET** (VIDĚT –JEŠTĚ NE). Vzniká znak **HAVEN'T SEEN (IT) YET** (DOSUD NEVIDĚT) (obr. 10) (Brennanové, 1990, s. 220).

Illustration 2: *negative marker* / Ø 5 TA 5 TA 7
"It hasn't happened yet"

Illustration 3: HAVEN'T SEEN (IT) YET

Obr. 9: negative mark NOT YET (BSL)
(Brennan, 1990, s. 220)

Obr. 10: HAVEN'T SEEN (IT) YET (BSL)
(Brennan, 1990, s. 220)

Sutton-Spence a Wollová (2007, s. 75) uvádí znak **HAVEN'T-SEEN** („vee“) (obr. 11), jež vzniká přidáním vytočení ploché ruky s dlaní orientovanou dolů ke kladnému znaku jako **suffix**. Doprovázen orálním („*mouth pattern*“) komponentem „vee“.

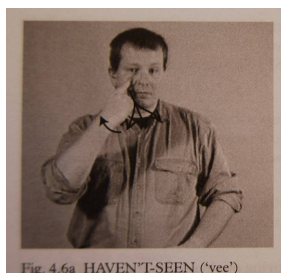

Fig. 4.6a HAVEN'T-SEEN ('vee')

Obr. 11: HAVEN'T-SEEN („vee“) (BSL)
(Sutton-Spence, Woll, 2007, s. 76)

Dále popisují znaky, k nimž je přidáno **otevření do tvaru ruky 5**^{71 72} taky jako určitý suffix. Takto mohou být některými mluvčími produkovány znaky jako **WON'T** (NECHTÍT) (obr. 12) dále také u znaků **WHY-NOT** (PROČ NE), **NOT-BAD** (NENÍ TO ŠPATNÉ), **SHAN'T**. (NEBUDE) (Sutton-Spence, Woll, 2007).

⁶⁹ Tvar ruky B v BSL (Brien, 1992) je shodný s tímto tvarem ruky v ČZJ. Všechny tvary rukou ČZJ lze nalézt v příloze: Symboly pro tvary rukou ČZJ.

⁷⁰ Mluvní komponenty (obrazy) jsou pohyby úst odvozené z příslušného mluveného jazyka. Naopak komponenty orální jsou pohyby úst, které z mluveného jazyka odvozeny nejsou (Macurová, 2001a, s. 96).

⁷¹ Tvary ruky 5 v BSL (Brien, 1992) se shoduje s tímto tvarem ruky v ČZJ.

⁷² Na obrázku vypadá pohyb znaku **WON'T** velmi podobně jako u znaku **HAVEN'T-SEEN**.

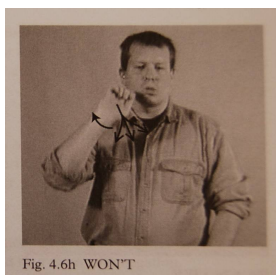
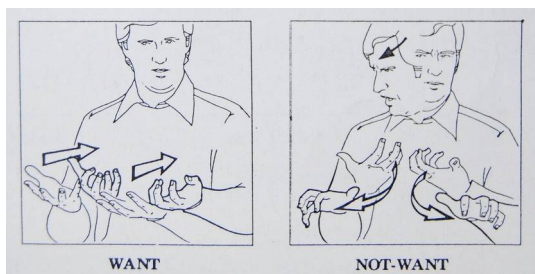

Fig. 4.6h WON'T

Obr. 12: *WON'T* (BSL)

(Sutton-Spence; Woll, 2007, s. 77)

V ASL je popsáno několik znaků, které jsou tvořeny přidáním pohybu vytočení ruky v zápěstí, což může být chápáno taky jako sufix. Kromě znaku *NOT-WANT* (NECHTÍT) (obr. 13) jsou to znaky *NOT-GOOD/BAD* (NEDOBRÝ), *NOT-KNOW* (NEVĚDĚT), *NOT-LIKE* (NEMÍT RÁD) (Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 154).

Obr. 13: *WANT*; *NOT-WANT* (ASL)

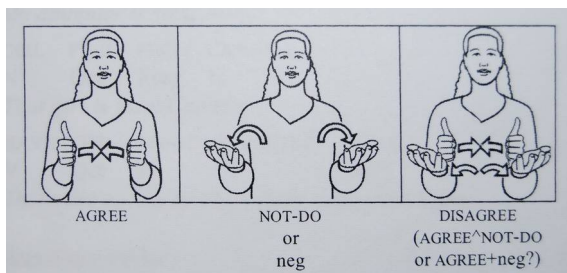
(Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 154)

Johnston a Schembri (2007) v australském znakovém jazyce (dále jen AUSL) našli omezenou skupinu znaků, které na konci obsahují negativní komponent. Jsou to např. znaky *NOT-WANT* (NECHTÍT), *DISLIKE* (NESNÁŠET), *CAN'T-BE-BOTHERED* (NEBÝT OBTĚŽOVÁN). Všechny tyto znaky se od kladných opozit liší tím, že znaky končí **vytočením v zápěstí ve tvaru rukou B nebo 5⁷³ dlaněmi vzhůru**.

Tento negativní prvek na konci znaku může být klasifikován jako **afix**. Autoři (Johnston a Schembri, 2007) popisující australský znakový jazyk (dále jen AUSL) však připouštějí i druhou možnost, že se může jednat o **složeninu**. Příkladem nám tu je znak *DISAGREE* (NESOHLASIT). Dvě možné analýzy tohoto znaku jsou vyobrazeny na obr. 14. Jedná se o složeninu znaku *AGREE* (SOUHLASIT) a znaku *NOT-DO* (NEDĚLAT) nebo jde znak *AGREE* (SOUHLASIT) s negativní příponou (popsanou výše) (Johnston, Schembri, 2007).

⁷³ Tyto tvary rukou odpovídají souboru tvarů rukou v Australském znakovém jazyce.

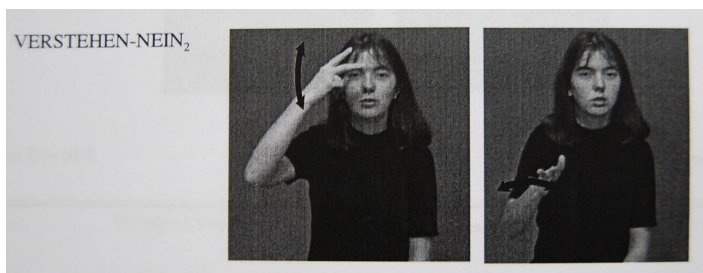

Obr. 14: Dvě analýzy znaku *DISAGREE* (AUSL)

(Johnston, Schembri, 2007, s.128)

Popření slova **znakem** *NEIN*₂ (*NE*₂) je realizováno tím způsobem, že pozitivní výraz přechází přímo ve znak *NIEN*₂. Podle tohoto popisu soudíme, že autoři tyto negativní znaky klasifikují jako kompozita.

Tak je tomu u znaku *VERSTEHEN-NIEN*₂⁷⁴ (*NEROZUMĚT*) (obr. 15) nebo *PASST*₁-*NEIN*₂ (*NEHODIT SE*) (obr. 16), stejně jsou tvořeny i znaky *WILL-NEIN*₂ (*NECHTÍT*); *BRAUCH-NEIN*₂ (*NECHTÍT*); *GLAUB-NEIN*₂ (*NEVĚŘIT*); *KENN-NEIN*₂ (*NEZNAT*) a dalších.

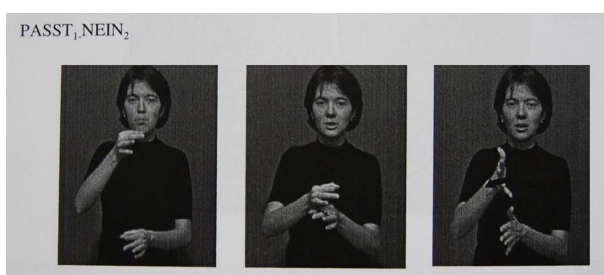

Obr. 15: *VERSTEHEN-NEIN*₂ (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 209)

Příklad: *GEBÄRDE* + *VERSTEHEN-NEIN*₂ // *LIEB* + *NOCH-EINMAL*

Překlad: *Tomu znaku jsem nerozuměl. Prosím, zopakuj ho.*

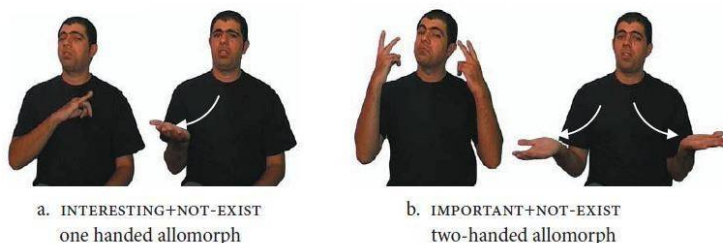
Obr. 16: *PASST*₁-*NEIN*₂ (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 214)

Meirová (2004, s. 115) v ISL našla „*negative derivational suffix*“ (**negativní odvozovací sufix**) – *NOT-EXIST* (*NEBÝT/NEEXISTOVAT*), jež se připojuje k základu nějakého znaku, pojí se s adjektivy. Podle autorky jde o sufix z toho důvodu, že se pojí s velkým množstvím znaků a v těchto spojeních má mnohem kratší pohyb než znak *NEG-EXIST*₁, jež je formálně totožný. Také tomu nasvědčuje fakt, že se produkuje jednoručně či obouručně podle znaku, k němuž se připojuje.

⁷⁴ Tento výraz může být dosažen i produkcí znaku *VERSTEHEN* (*ROZUMĚT*) a zavrtěním hlavy.

Takto vzniká např. znak *STRENGTH* + *NOT-EXIST* (VYČERPANÝ) nebo *SURE* + *NOT-EXIST* (NEJISTÝ). Vyobrazeny tu máme znaky *INTERESTING* + *NOT-EXIST* a *IMPORTANT* + *NOT-EXIST* (obr. 17). Zajímavé je, že výpovědi obsahující tento sufix již nejsou doplněny o záporné kroucení hlavy a jedná se pouze o lexikální negaci, nikoliv větnou. Porovnejte uvedené příklady.

Obr. 17: *INTERESTING* + *NOT-EXIST*; *IMPORTANT* + *NOT-EXIST* (ISL)
(Meir, 2002, s. 117)

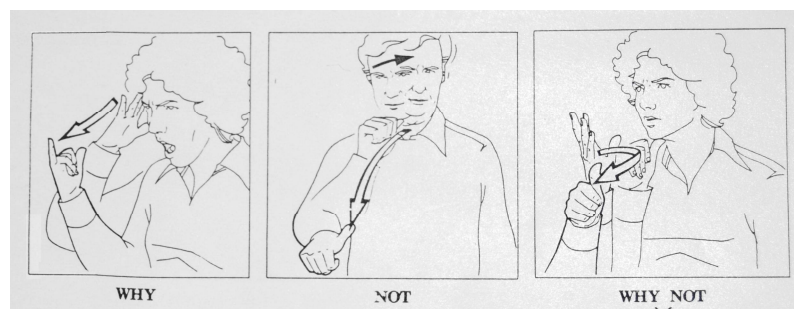
Příklad: *INDEX3* + *SHY* + *NOT-EXIST*.

Překlad: *Je troufalý (shameless).*

Příklad: *INDEX3* + *SHY* + *NOT*

Překlad: *On se nestydí.*

Pro zajímavost tu chceme ještě představit podoby znaků, jež byly popsány v ASL (Beker-Shenk, Cokely, 1996). Na první pohled vypadají jako složeniny, později však výzkumníci dospěli k názoru, že se jedná o **zkrácené tvary** („*contractions*“), jako třeba tvary *can't* (nemoci) a *he's* (on je) v angličtině. Jde o to, že jsou dva znaky zkráceny, **význam však zůstává stejný**, nevzniká nový jako tomu bývá u složenin⁷⁵. Např. znak *WHY* (PROČ) a znak *NOT* (NE) mohou být znakovány odděleně nebo mohou být zkráceny dohromady jako *WHY_NOT* (obr. 18), význam zůstává stejný. Stejně je tomu se znaky *NOT* (NE) a *HERE* (ZDE) (*NOT_HERE*) a znaky *SEE* (VIDĚT) a *NONE* (ŽÁDNÝ/NIKDO) (*SEE_NONE*) (Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 113). Dalšími zkrácenými tvary jsou *NOT_POLITE* (NESLUŠNÝ), *NEVER_HEAR* (NIKDY NESLYŠET) nebo *FUNNY_NONE* (NEZÁBAVNÝ) a *FEEL_NONE* (ŽÁDNÝ POCIT) (obr. 19).

Obr. 18: *WHY_NOT* (ASL)
(Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 113)

Obr. 19: *FEEL_NONE* (ASL)
(Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 153)

⁷⁵ Např. v ČZJ složenina znaku MÁMA a TÁTA = RODIČE.

5.3 Negativní znaky obsahující specifické pohyby a tvary ruky/rukou

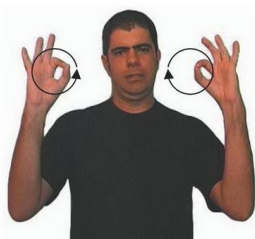
V různých námi popisovaných znakových jazycích jsme zaznamenali formální podobnosti mezi znaky. Tyto znaky nápadně často obsahují dva typy pohybů nebo tvar ruky/rukou, proto jsme je vyčlenili do samostatných skupin.

5.3.1 Pohyb po kruhu a tvar ruky/rukou τ O

Ve všech námi popisovaných znakových jazycích jsme zaznamenali výskyt znaků obsahujících **kruhový pohyb** (pohyb po kruhu) a často také **tvar ruky/rukou τ O**. V názvech těchto znaků dominuje „nula“.

Oba tyto prvky obsahuje znak z ISL *negative past* (*NEG-PAST*) (obr. 20), jež se překládá jako „not at all“ („vůbec ne“). Příklad užití je pod obrázkem.

Stejně se znakuje znak BSL - *NOTHING/NOBODY* (NIC/NIKDO) (obr. 21).

b. negative past

Obr. 20: *negative past* (ISL)
(Meir, 2004, s. 109)

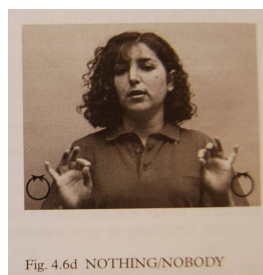

Fig. 4.6d NOTHING/NOBODY

Obr. 21: *NOTHING/NOBODY* (BSL)
(Sutton-Spence, Woll, 2007, s. 76)

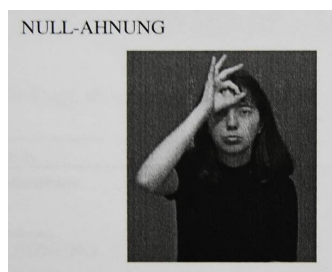
Příklad: *CAKE + ALL-GONE // INDEX1 + EAT + NEG PAST*

Překlad: *Koláč už není a já neměl ani kousek.*

Dále bychom zde chtěli uvést několik znaků, které obsahují **pouze tvar ruky/rukou τ O**. V ÖGS je takovýchto znaků celá řada, takže samotní autoři vyčlenili **skupinu znaků NULL** (NULA).

Znaky této skupiny nevyjadřují pouze popření, ale další příznaky (viz níže). Často samostatně zastupují celou větu (odpověď). Objevují se také v pozici před negovaným znakem, nebo stojí zdvojeny před i za určitým znakem.

Znak *NULL-AHNUNG* (NULA-TUŠENÍ), (obr. 22) je bez pohybu (statický), doplňuje ho orální komponent „*foukání*“ (případně mluvní komponent „nula“).

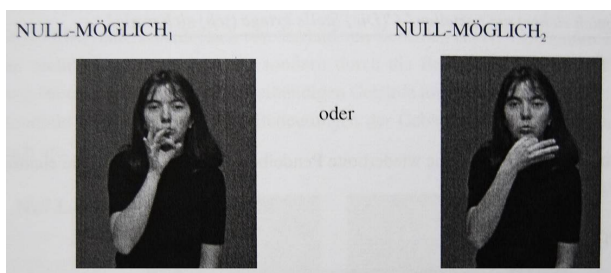

Obr. 22: *NULL-AHNUNG* (ÖGS)
(Kolektiv autorů, 2002, s. 228)

Příklad: *COMPUTER + NULL-AHNUNG + IX-ich*

Překlad: *V počítačích se vůbec nevyznám.*

Znaky *NULL-MÖGLICH₁* (NULA-MOŽNOST₁) a *NULL-MÖGLICH₂* (NULA-MOŽNOST₂) jsou dvě možnosti provedení jednoho znaku (obě vyobrazeny na obr. 23). Tento znak je také doprovázen foukáním. Význam je, že se něco nevytvoří, že to nebude klapat (viz příklad).

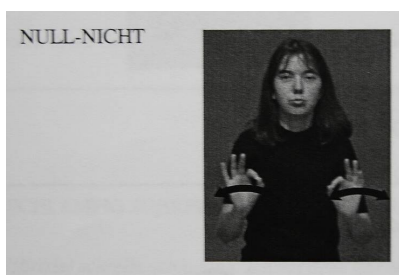
Obr. 23: *NULL-MÖGLICH₂* (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 229)

Příklad: *NULL-MÖGLICH-2* + *AUFNEHMEN*

Překlad: *Určitě mě nezaměstnají.*

NULL-NICHT (NULA-NE) (obr.24) s kývavým pohybem je doprovázeno orálním komponentem „*foukáním*“. Znak nese význam „vůbec ne“, nebo „vůbec ne zde“. Může být kombinován s jinými negativními znaky.

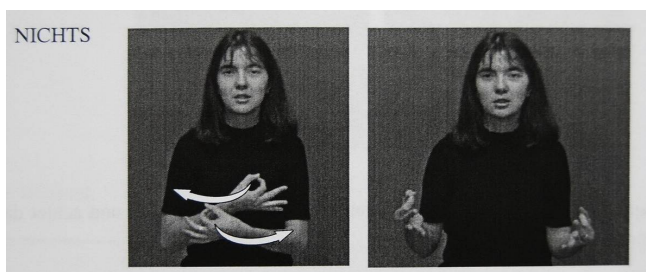
Obr. 24: *NULL-NICHT* (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 230)

Příklad: *NEIN₂* // *NULL-NICHT*

Překlad: *Ne, není tu vůbec nikdo.*

Dalším znakem, který se produkuje tvarem ruky τO , je znak *NICHTS* (NIC) (obr. 25).

Obr. 25: *NICHTS* (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 224)

Příklad: *MORGEN* + *FÜHRERSCHEIN* + *PRÜFUNG* // *NICHTS* + *LERNEN*

Překlad: *Zítř mám zkoušku na řidičský průkaz. Vůbec jsem se na to neučil.*

V ASL je také několik znaků obsahujících tvar ruky τ O. Jsou to např. znaky *NOT* – *WORTHWHILE* (NEUŽITEČNÝ) nebo vyobrazený *IT'S NOTHING* (NIC TO NENÍ) (obr. 26).

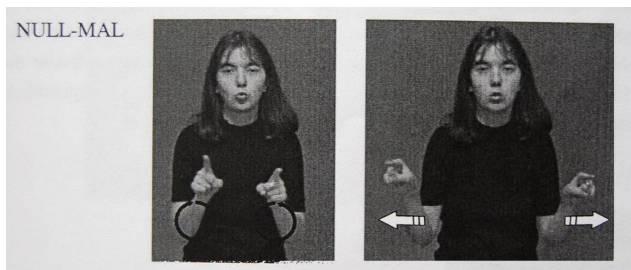
Obr. 26: *IT'S NOTHING* (ASL)
(Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 151)

V ISL nalezneme také znak *negative completive* (zápor dokonavý/doplňující) na obr. 27, který je variantou znaku *ALREADY*, ale může se na rozdíl od něj objevovat s negativními znaky.

Obr. 27: *negative completive* (ISL)
(Meir, 2004, s. 109)

Následující dva znaky již neobsahují tvar ruky τ O, ale obsahují výše zmiňovaný pohyb po kruhu. První je *NULL-MAL* (NULA_KRÁT) (obr. 28), často je doprovázen obrazem úst „nula“. Význam tohoto znaku je „ani jedenkrát“ případně „dosud nikdy“. Druhým znakem je *NULL-GESEHEN* (NULA-VIDĚT) (obr. 29). Nejedná se o běžné popření znaku *SEHEN* (VIDĚT). Tento znak znamená, že někdo o určité věci nebyl informován⁷⁶ (viz příklad pod vyobrazením).

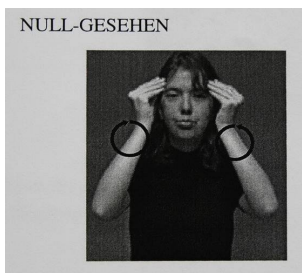

Obr. 28: *NULL-MAL* (ÖGS)
(Kolektiv autorů, 2002, s. 231)

Příklad: *NULL-MAL* + *HELFEN* + *NULL-MAL*

Překlad: *Ani jednou mu nepomohl, ani jednou.*

⁷⁶ U slyšících by význam odpovídal tomu, že někdo něco neslyšel.

Obr. 29: NULL-GESEHEN (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 232)

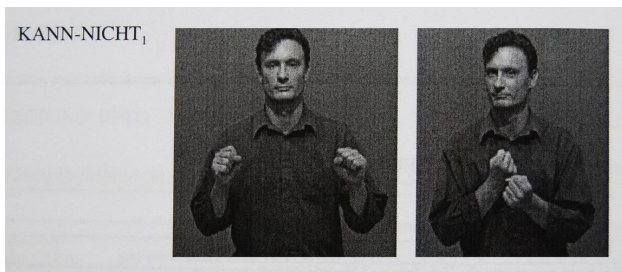
Příklad: *GESTERN POSS-mein + KOLLEGE + HEIRATEN // NULL-GESEHEN*

Překlad: *Včera se můj kolega ženil?! To mi nikdo neřekl.*

5.3.2 Pohyb po „smyčce“

Tuto skupinu tvoří znaky **KANN-NICHT**⁷⁷ (NEMOCI) rakouského znakového jazyka. Tyto znaky obsahují obouruční symetrický pohyb autory nazývaný jako **pohyb „X“**⁷⁸, kdy ruce opisují kličku a mění se orientace dlaní vzhůru. V českém znakovém jazyce byl podobný pohyb Motejzíkovou (2007) označen jako „Alfa“ (viz níže 6.4.1.1), neboť opisuje tvar tohoto písmene z řecké abecedy. Jedná se o slovesné znaky. Je možné, že se liší od svých kladných podob (podoby znaku MOCI) a byly by zařazeny do první skupiny 5.1, ale toto srovnání není popsáno, ani není k dispozici vyobrazení kladné podoby.

První znak **KANN-NICHT₁** (NEMOCI₁) (obr. 30) je doprovázen vrtěním hlavy, význam je všeobecně „nemohu“.

Obr. 30: KANN-NICHT₁ (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 205)

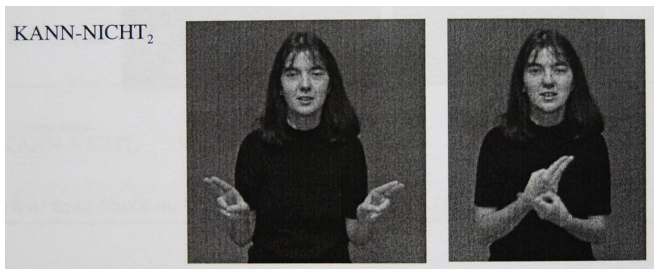
Příklad: *POSS-mein + BRUDER + KANN-NICHT₁ + SCHIFAHREN*

Překlad: *Můj bratr neumí lyžovat.*

Znak **KANN-NICHT₂** (NEMOCI₂) (obr. 31) je také doprovázen zavrtěním hlavy. Tento znak je variantou předchozího znaku **KANN-NICHT₁**, může být i jednoruční.

⁷⁷ V ÖGS jsou označovány jako **skupina znaků KANN-NICHT** (NEMOCI), již tvoří znaky **KANN-NICHT₁**, **KANN-NICHT₂**, **KANN-NICHT₃**, **KANN-NICHT₄**. Blíže popíšeme pouze první dva z nich.

⁷⁸ Označení překříženého pohybu ve zduchu před tělem.

Obr. 31: KANN-NICHT₂ (ÖGS)
(Kolektiv autorů, 2002, s. 205)

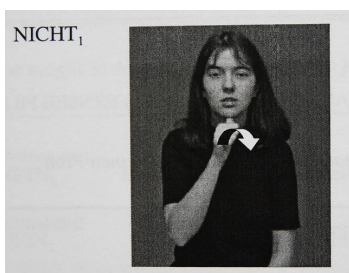
Příklad: *ENTSCHULDIGUNG // NÄCHSTE + WOCHE + IX-ich + KANN-NICHT₂ + KOMMEN₁ // WARUM // IX-ich + URLAUB*

Překlad: *Omluvte mě, příští týden nemohu přijít, protože mám dovolenou.*

5.3.3 Pohyb od brady a tvar ruky Å

V několika znakových jazycích se vyskytují znaky vypadající velmi podobně. Podobají se gestu „Palec zaklesnutý pod bradou I“ vyobrazenému na obrázku 1.

Prvním znakem *NICHT₁* (obr. 32) je překládán jako *NEBÝTI, NEMÍTI, NENÍ*. Může stát před nebo za popíraným znakem nebo může být užit i zdvojeně, na obou pozicích. Vyskytuje se s redukovaným otáčením hlavy (krátké jednotlivé pohyby hlavy).

Obr. 32: NICHT₁ (ÖGS)
(Kolektiv autorů, 2002, s. 196)

Příklad: *NICHT₁ + FINDEN*

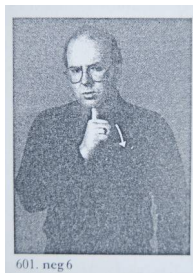
Překlad: *Nenalezl jsem to.*

Tímto znakem můžeme vyjádřit, že tu nějaká osoba či věc nejsou.

Příklad: *NICHT₁ + DA*

Překlad: *Není to zde.*

Zdá se, že zcela stejně se produkuje znak z BSL nazvaný *neg 6* (obr. 33), který má široké použití a pravidelně se vyskytuje před slovesem, které neguje (Brennan, 1992).

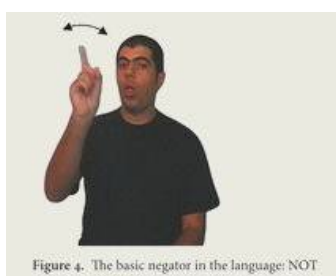

Obr. 33: neg 6 (BSL)
(Brennan, 1992, s.112)

5.4 Ostatní negativní znaky

Další negativní znaky cizích znakových jazyků jsme již nerozdělovali do žádných skupin mimo jiné také proto, že o nich nemáme dostatek informací. Objevují se zde znaky jež mohou **negovat výpověď**, speciální znaky **popírající existenci** nebo znaky ve funkci **samostatné negativní odpovědi**. Dále zde nalezneme **negativní rozkazovací znaky** a také znaky ve významu „**nic**“, „**nikdo**“ nebo „**nikdy**“. V počtu jednoznačně převládají znaky z rakouského znakového jazyka, jichž bylo v materiále o ÖGS (Kolektiv autorů, 2000) popsáno velmi mnoho.

Za základní negativní výraz v ISL je označován znak **NOT**⁷⁹ (NE) (obr. 34), který slouží jako odpověď, většinou však doprovází negované slovo.

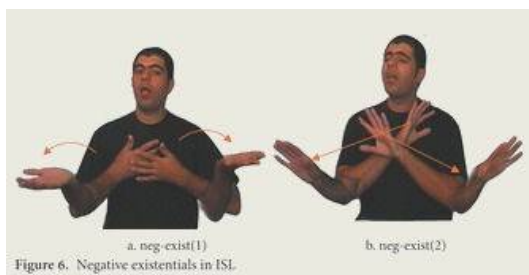
Obr. 34: **NOT** (ISL)
(Meir, 2004, s. 107)

Příklad: *CHAIR + INDEX3 + COMFORTABLE + NOT*

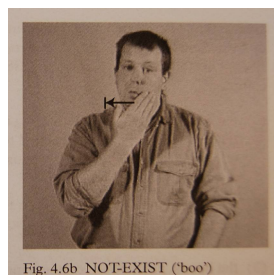
Překlad: *Ta židle není pohodlná.*

V ISL se objevuje znak **neg-exist₁** (neg-existence₁), který neguje existenci či vlastnictví, a **neg-exist₂** (neg-existence₂) (oba na obr. 35) negující pouze existenci (nese negativní konotace - výhrůžku či zklamání) (Meir, 2004, s. 109).

Také v BSL existuje znak užívaný pro popření existence. Je to znak **NOT-EXIST („boo“)** (obr. 36), jež je doprovázen orálním („mouth pattern“) komponentem „boo“ nebo „poo“ a polovičním záporným pohybem hlavy (Sutton-Spence, Woll, 2007, s.75).

Obr. 35: **neg exist₁; neg exist₂** (ISL)
(Meir, 2004, s. 109)

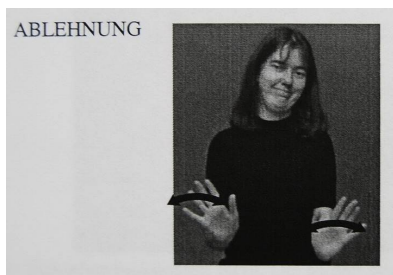

Obr. 36: **NOT-EXIST („boo“)** (BSL)
(Sutton-Spence, Woll, 2007, s. 76)

⁷⁹ V ISL došlo k určitým historickým změnám, kdy dříve bylo negujících výrazů méně. Dnes označovaný znak **NOT** se používal i na místo dnešních **NEG-PAST** nebo **NEG-EXIST₁** (viz níže). Také se změnil slovosled, dřívější možnost umístit negativní výraz před i za negovaný znak se omezila na pozici za negovaný znak.

S určitým příznakem zdvořilosti funguje jako **negativní odpověď** znak **ABLEHNUNG** (ODMÍTNUTÍ) (obr. 37). Vyjadřuje odmítnutí s díky „-ne, děkuji“ (např. šálek kávy nebo další kousek koláče).

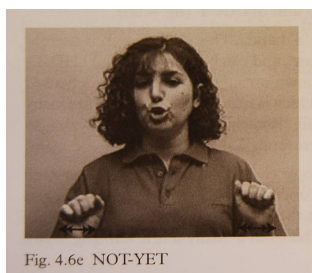

Obr. 37: ABLEHNUNG (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 226)

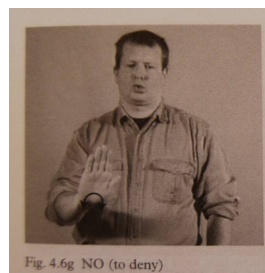
Dále je třeba zmínit i znaky, které kromě negace nesou **příznak časový**, a takovým je třeba znak z BSL **NOT YET** (JEŠTĚ NE) (obr. 38), který je doprovázen komponentem „shhh“ (Sutton-Spence, Woll, 2007).

Když chceme v BSL něco popřít nebo si negativně odpovídáme na řečnickou otázku, užijeme znak **NO (to deny)** (NE popření) (obr. 39) (Sutton-Spence, Woll, 2007).

Obr. 38: NOT-YET (BSL)

(Sutton-Spence; Woll 2007, s. 76)

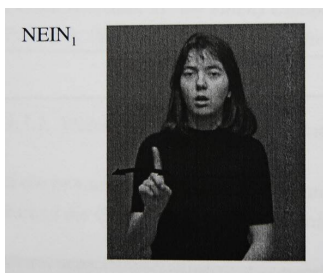
Obr. 39: NO (to deny) (BSL)

(Sutton-Spence; Woll 2007, s. 77)

Z rakouského znakového jazyka je třeba zmínit **skupinu znaků NEIN** ($NEIN_1$; $NEIN_2$; $NEIN_3$), tyto znaky mohou stát na místo celé věty (jako odpověď). $NEIN_1$ a $NEIN_2$ jsou doprovázeny vrtěním hlavy a podle síly záporu určitou pozicí úst⁸⁰.

Znak $NEIN_1$ (NE_1) (viz obr. 40) má význam „ne, tak to není to správně“ a užívá se, když chceme opravit nějakou informaci. Nejprve můžeme uvést nesprávnou výpověď, kterou znegujeme znakem $NEIN_1$ (NE_1), a poté uvedeme informaci správnou. Např. *Půjdeš vpravo, tam jsou první dveře, tyto nejsou, ...* Užití je jasně patrné z příkladů pod obrázkem.

⁸⁰ Nejsilnější zápor (*Mund offen*) otevřenými ústy; méně silný (*Mund breit*) ústy širokými; ještě menší intenzitu je vyjádřena (*Mund tief*) poklesnutím ústních koutků a nejslabší odpor (*Kußmund*) ústy našpulenými. Německé termíny nám nejsou bez obrazového materiálu zcela jasné, překlad je orientační.

Obr. 40: *NEIN*₁ (ÖGS)
(Kolektiv autorů, 2002, s. 186)

Na otázku, zda chceme kávu s mlékem, můžeme odpovědět viz příklad níže.

Příklad: *NEIN*₁⁸¹ // *OHNE* + *MILCH*

Překlad: *Ne, bez mléka.*

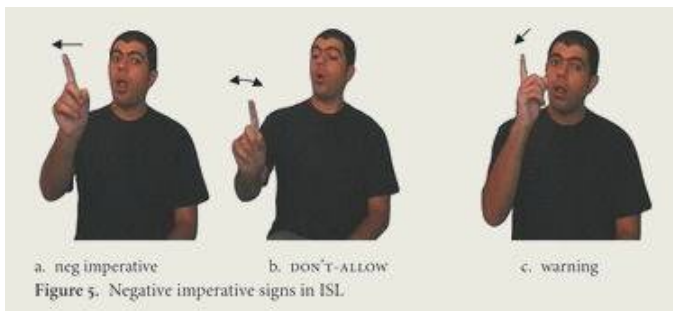
Tento znak se vyskytuje i s jinými zápornými znaky, často je následován znakem *FALSCH*₁, jako v následujícím příkladě.

Příklad: *NEIN*₁ + *FALSCH*₁ + *MUTTER* + *WOHNEN* + *TIROL*

Překlad: *Ne! (to je) špatně. Matka bydlí v Tyrolsku.*

Dále můžeme představit **negativní znaky imperativní/rozkazovací**. V ISL jsou popisovány **negative imperatives signs** (negativní rozkazovací znaky), mezi nimiž je zařazen znak označovaný jako **neg. imperative** (neg. rozkaz), **DON'T ALLOW** (NEDOVOLENO) a **warning** (varování) (obr.41).

V kontextu, kdy si někdo chce vzít další kousek koláče, lze odpovědět imperativním znakem *DON'T ALLOW* ve významu „ne, nemůžeš si ho vzít“.

Obr. 41: negativní rozkazovací znaky (*neg. imperative*; *DON'T ALLOW*; *warning*) (ISL)
(Meir, 2004, s. 108)

Další takovým znakem, nyní však z BSL (Sutton-Spence, Woll, 2007), je **DON'T (command)** (NE-příkaz) (obr. 42)⁸². Tento znak je doprovázen záporným pohybem hlavy pouze na jednu stranu, jak je zmiňováno výše.

⁸¹ V tomto případě je znak doprovázen záporným kroucením hlavy a otevřenými ústy.

⁸² Často je užíván ve znakových formách angličtiny (Sutton-Spence, Woll, 2007).

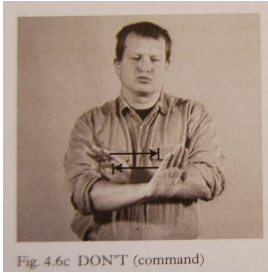

Fig. 4.6c DON'T (command)

Obr. 42: *DON'T (command)* (BSL)
(Sutton-Spence, Woll, 2007, s. 76)

Následující znaky nesou význam „nic“ „nikdo“ nebo „nikdy“. Z BSL (Sutton-Spence, Woll, 2007) jde o velšský znak⁸³ *NOTHING/NOBODY* (NIC/NIKDO) (obr. 43). V ASL (Beker-Shenk, Cokely, 1996) nese stejný význam znak *NOTHING* (NIC) (obr. 44).

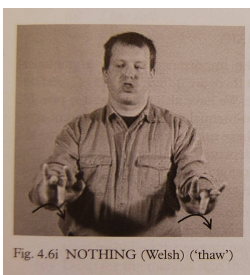

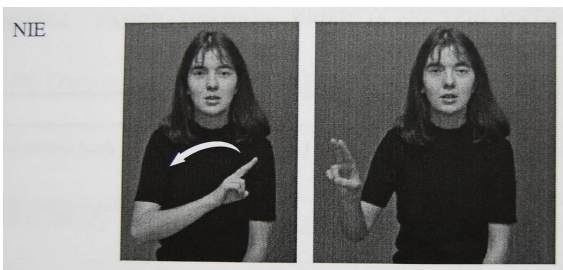
Fig. 4.6i NOTHING (Welsh) ('thaw')

Obr. 43: *NOTHING/NOBODY* (BSL)
(Sutton-Spence, Woll, 2007, s. 77)

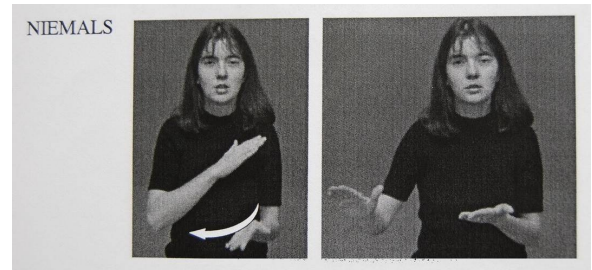

Obr. 44: *NOTHING* (ASL)
(Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 151)

Dále představíme z ÖGS znak *NIE* (NIKDY) (obr. 45) a znak *NIEMALS* (NIKDY) (obr. 46). V ASL (Beker-Shenk, Cokely) existuje znak *NEVER* (NIKDY) (obr. 47).

Obr. 45: *NIE* (ÖGS)
(Kolektiv autorů, 2002, s. 220)

Obr. 46: *NIEMALS* (ÖGS)
(Kolektiv autorů, 2002, s. 220)

Příklad: *NACHT* + *NIEMALS* + *SONNE*
Překlad: *V noci slunce nikdy nesvítí.*

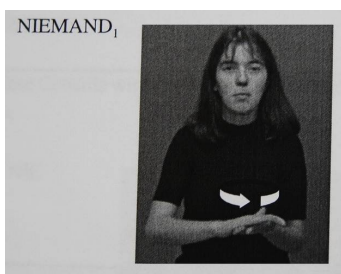
⁸³ Mimo Wales se údajně tento znak příliš nepoužívá, ale je rozšířen v novozélandském znakovém jazyce, který je s BZJ příbuzný.

Obr. 47 : NEVER (ASL)

(Beker-Shenk, Cokely, 1996, s. 151)

Skupinu *NIEMAND* (*NIKDO*) (ÖGS) tvoří znak *NIEMAND₁* (obr. 48) s významem (*NIKDO JINÝ/NIKDO*). Tento znak nemůže být užit s předměty. Druhým znakem, je *NIEMAND₂* (*NIKDO₂*), kdy dominantní ruka opakovaným pohybem přejede po ruce nedominantní tam a zpět.

Obr. 48: NIEMAND₁ (ÖGS)

(Kolektiv autorů, 2002, s. 222)

Příklad: *FRUHER + IX-ich + BÜRO + V.-KL-HINUNTERSTEIGEN-Treppe // NIEMAND₁*
Překlad: *Nejdřív jsem byl dole v kanceláři. Nikdo tam nebyl.*

Podaný přehled znaků, často i s vyobrazením, snad představil čtenáři charakter negativních znaků cizích znakových jazyků. Měl ukázat **rozmanitost** negativních znaků. Nejsou to samozřejmě všechny znaky, jež autoři uvádějí, ale byly vybrány znaky, které se určitým způsobem shodují nebo jsou více popsány a stojí za pozornost. V různých znakových jazycích se objevují **stejně formální rysy** (některé znaky jsou formálně totožné), **stejně postupy tvoření negativních znaků i znaky plnící podobné funkce** či **mající podobný význam**. Užití některých znaků je patrné z příkladů nebo jsou pravidla užití popsány, u jiných znaků však není příklad ani popis k dispozici.

Naše rozdělení nám mělo pouze pomoci **zpřehlednit** množství negativních znaků cizích znakových jazyků.

6. Vyjádření negace v českém znakovém jazyce

Tato kapitola je stěžejní částí naší práce. Za pomoci analýzy nahrávek projevů českých neslyšících se snažíme popsat prostředky sloužící k negaci v ČZJ, najít pravidla užití a společné rysy těchto prostředků.

6.1 Co již bylo o negaci v ČZJ⁸⁴ napsáno

Ucelený přehled gramatiky ČZJ není dosud k dispozici. Je tedy nutno prohledat různé publikace o ČZJ a slovníky, jestli se autoři nezmiňují o pravidlech vyjadřování záporu. Nalezeno bylo opravdu jen velmi málo informací.

Např. v programu internetové televize Webliku, ve videu „Český znakový jazyk - 4.díl“ se Nováková (2010) mimo jiné zaměřuje na pravidla užívání nemanuálních prostředků v záporných výpovědích. Vysvětluje, že je záporné kroucení hlavy **povinnou součástí záporných výpovědí**, musí se produkovat simultánně se záporným znakem, ne před ani po produkci daného znaku. V publikaci *Jazyk Neslyšících: Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce* se také objasňuje význam nemanuální složky v záporných výpovědích: „...**otáčení hlavou zleva doprava** vyjadřuje **nesouhlas** nebo **negaci výpovědi**, kterou mluvčí právě ukazuje...“ (Kuchařová, 2005, s. 50)

Zajímavé je zjištění Motejzíkovej (2006) ohledně parametru pohybu určité skupiny znaků. Tento pohyb má schopnost nést význam negace. Jako nejmenší jednotka nesoucí význam má status morfému^{85 86}. „*Pokud bychom ve znakovém jazyce chtěli hledat podobné nebo stejné jednotky, jako jsou morfémy v mluveném jazyce, zjistíme, že takové jednotky je možné vystopovat pouze v několika málo případech. Jako příklad uvádíme některé znaky vyjadřující zápor. U těchto znaků lze identifikovat shodný pohyb, kdy se ruka otočí po smyčce dlaní vzhůru: ...*“ „*Tento pohyb shodně u všech znaků nese význam záporu. To se ale týká relativně malého souboru znaků (např. ZNÁT - NEZNAT; ROZUMĚT - NEROZUMĚT; POTŘEBOVAT - NEPOTŘEBOVAT; MOCI - NEMOCI; NENÍ), u jiných znaků ve funkci slovesa se zápor vyjadřuje jiným způsobem.*“⁸⁷ (Motejzíkovej, 2007, s. 49, 50). Tento pohyb je více popsán níže v pododdíle 6.4.1.1.

Po zmíncech týkajících se negace jsme pátrali i ve **slovnících ČZJ** nebo **české znakové řeči**⁸⁸.

Jak poukazují Čermák a Blatná (1995), od slovníku neočekáváme pouze přehled lexikálních jednotek, ale i pravidla jejich spojování. Vhodnou součástí překladového slovníku je kromě např. návodu či informací o způsobu zpracování i stručný přehled výchozího a případně i cílového jazyka slovníku. Jak však píše Okrouhlíková (2008, s. 120) o slovnících zachycujících ČZJ: „*Přehled gramatiky mluveného jazyka jsme nenašli v žádném ze slovníků*

⁸⁴ Případně o negaci v české znakové řeči.

⁸⁵ Morfém je „*minimální funkční a abstraktní jednotka jazyka s vlastním významem*“ (Čermák, 1997, s. 357).

⁸⁶ Servusová (2008) v kapitole o morfologické rovině ČZJ upozorňuje na to, že je snazší rozlišovat morfémy řazené v mluvených jazycích lineárně než u simultánního řazení parametrů znakových jazyků.

⁸⁷ Příklady, jež jsou uvedeny, pocházejí z vlastního pozorování citované autorky.

⁸⁸ Zde nechme stranou nevhodnost termínu znaková řeč i názvy slovníků, které jsou překladové a z názvu se ani nedozvíme, jaké dva jazyky ve slovníku figurují.

znakových jazyků, které máme k dispozici. ⁸⁹ [...] „Gramatika znakového jazyka je stručně zpracována v několika slovnících, kvalita je ovšem velmi diskutabilní. ⁹⁰ Jedná se o tyto slovníky: Frekvenční slovník posunkovej řeči, Základy české znakové řeči I, Slovník znaků křesťanských pojmů pro Neslyšící, Tecno Zeinu Výuka znakové řeči. ⁹¹

V uvedených slovnících jsme našli jen pár poznámek týkajících se záporu. Například v publikaci *Základy české znakové řeči I* (Mrzílková, Ostatková, 1993) autorky uvádějí ukázkou záporné věty: „*JÁ NIC NEVĚDĚT*“, s českým překladem: *Já nic nevím.* (viz obr. 49). Dále nás seznamují s tím, že pro zápor je typické: „- hlava kroutí do stran – ramena se mírně povytáhnou, mimika obličeje“ (s. 24). Podle našeho názoru je tato informace nedostačující a čtenář by nejspíše nebyl schopen zápornou výpověď utvořit.

Níže vyobrazený způsob tvoření záporu u sloves NEVĚDĚT (viz obr. 49) a NECHTÍT (viz obr. 50) přidáním znaku námi označovaného jako NE 5 (shodně na obr. 104 a obr. 111 viz níže) před kladné znaky VĚDĚT, CHTÍT považujeme za rys znakované češtiny. Neslyšící lektoři, respondenti našeho výzkumu, s touto domněnkou souhlasí a takovýto způsob tvoření záporu v ČZJ odmítají.

Obr. 49: JÁ NIC NEVĚDĚT
(Mrzílková, Ostatková, 1993, s. 22)

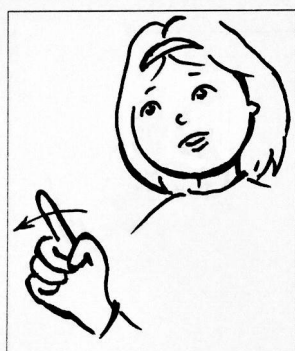
Obr. 50: NE NECHTÍT
(Mrzílková, Ostatková, 1993, s. 23)

⁸⁹ Přehled české gramatiky by byl velmi užitečný, především pro Neslyšící uživatele, kterým činí český jazyk obtížné (Okrouhlíková, 2008).

⁹⁰ Citovaná autorka dále v textu varuje před tím, že jsou tyto informace často kusé, nepřesné nebo převzaté z gramatik cizích znakových jazyků, což je samozřejmě nežádoucí.

⁹¹ Poznámku pod čarou č. 90 doplnila LH.

Slovník znakové řeči (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988) uvádí, že: „Pro vyjádření záporu lze volit, podle vhodnosti, z několika znaků a doplnit je třeba i kroucením hlavy.“ (s. 9) Z učebnice Marie Růžičkové (2000) *Učíme se českou znakovou řeč* se dozvídáme, že „**Zápor tvoříme** : Já ne zlobit. Ty ne hodný. To ne dobře.“⁹². (s. 16) Ze znaků uvádí dva, oba pojmenované jako NE, NE-, kde první (obr. 51a) je prý užíván pro vyjádření přísného zákazu, druhý (obr. 51b) často jako předpona ne-.

NE, NE-: Rázný pohyb ukazováku. Objevuje se v přísných zákazech.

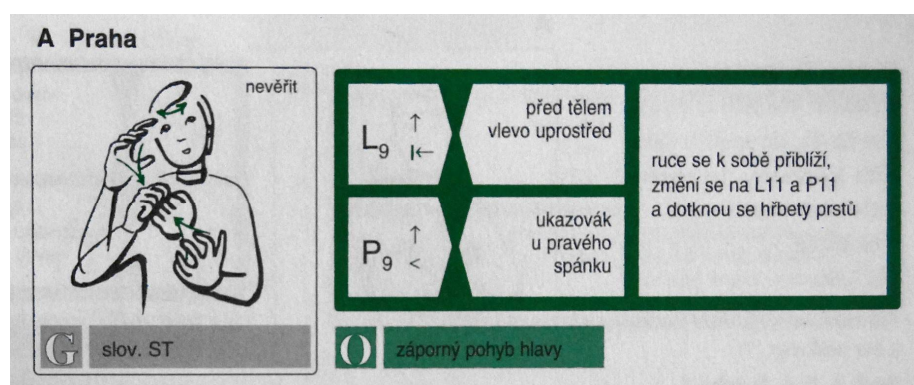
Obr. 51a: NE, NE-
(Růžičková, 2000, s. 15)

NE, NE-: Ruka se několikrát vytočí v zápěstí. Tohoto znaku používáme častěji k vyjádření předpony ne-.

Obr. 51b: NE, NE-
(Růžičková, 2000, s. 15)

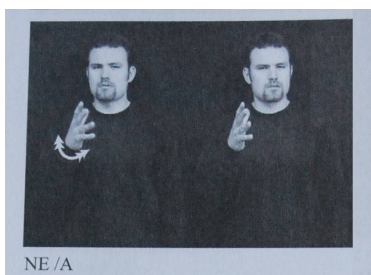
Ve *Slovníku křesťanských pojmů pro Neslyšící* (Kolektiv autorů, 2001) je stručný výklad věnující se obecně nemanuálním prostředkům, je zdůrazněna jejich důležitost. U záporných znaků pak nalezneme alespoň poznámku popisující nemanuální složku tohoto typu: „záporný pohyb hlavy“ (např. u znaku NEVĚŘIT na obr. 48).

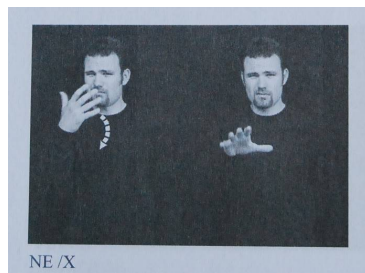
Obr. 48: NEVĚŘIT
(Kolektiv autorů, 2001, s. 181)

Potměšilův (2002) *Všeobecný slovník českého znakového jazyka A-N* neinformuje o tvoření záporu vůbec, chceme z něho však uvést vyobrazení některých záporných znaků. Domníváme se, že vyobrazené znaky (obr. 52 – obr. 55) obsahují nemanuální prostředky záporu, nejsou však nijak vyobrazeny ani jinak popsány.

⁹² Tento způsob vyjádření záporu (přidání znaku ne před negovaný znak) se podle našeho výzkumu v ČZJ neuzívá a domníváme se, že se jedná o prvky znakované češtiny, přestože v úvodu dané publikace je uváděn znakový jazyk.

Obr. 52: NE/A
(Potměšil, 2002, s. 474)

Obr. 53: NE/X
(Potměšil, 2002, s. 474)

Obr. 54: NESMĚT/A
(Potměšil, 2002, s. 491)

Obr. 55: NESPRÁVNÝ/A
(Potměšil, 2002, s. 493)

Jak je vidět, jsou informace o vyjadřování záporu v publikacích a slovnících popisujících ČZJ zcela nedostačující. Není pochyb o tom, že si tato problematika zaslouží více pozornosti.

6.2 Východiska a zpracování výzkumu

Podle dat z cizích znakových jazyků (viz kapitola 5) a stejně tak i z vlastních znalostí ČZJ jsme očekávali důležitost specifické negativní nemanuální složky ve funkci negace. Dále jsme předpokládali podobné rysy negativních znaků ČZJ s negativními znaky z cizích znakových jazyků.

Pro výzkum jsme zvolili formu **analýzy přirozených promluv mluvčích ČZJ**. Sběr jazykových dat byl realizován bez účasti mluveného slova. Záznam spontánního jazykového projevu respondentů⁹³ se nám jevil jako nejvhodnější způsob získání jazykového materiálu. Šlo celkem o **12 neslyšících⁹⁴ respondentů** (10 žen a 2 muže)⁹⁵ ve věku od 20 do 56 let⁹⁶. Všichni tito respondenti byli aktuálním bydlištěm z Prahy a okolí. Dohromady bylo natočeno 3,5 hodiny videomateriálu.

⁹³ Natáčeny byly rozhovory dvou osob o běžných denních tématech, rozhovor nebyl ze strany výzkumníků nikterak řízen, pouze zasvěcený neslyšící, který komunikaci řídil byl obeznámen s tím, že je vhodné se zeptat na nějakou otázku, na kterou se dá očekávat záporná odpověď (toto působení bylo však zcela v pozadí)

⁹⁴ Přestože pro všechny naše respondenty je ČZJ primárním komunikačním prostředkem, označujeme je za neslyšící s malým „n“ z důvodu zmiňovaného již výše.

⁹⁵ Nepoměr zastoupení pohlaví mezi respondenty byl kompenzován ještě jinými analyzovanými materiály.

⁹⁶ Pohlaví ani věk nebyli ve výzkumu nikterak zohledňováni.

Natáčena byla **intrakulturní** komunikace (tj. v našem případě neslyšící s neslyšícím), aby nedošlo k negativním vlivům přítomnosti slyšícího výzkumníka.⁹⁷ Tito respondenti vedli přirozený dialog s námi oslovenými dvěma neslyšícími, kteří byli jen zběžně informováni o účelu natáčení. Tito neslyšící nebyli většinou zaznamenáni na videozáznam a jejich projevy tedy nebyly do výzkumu zařazeny a analyzovány.

Kromě vlastních nahrávek jsme **analyzovali další videa** (viz Seznam analyzovaných videomateriálů k výzkumu). Výskyty negativních struktur jsme zaznamenávali a vybírali pouze ty znaky a projevy, které se vícekrát opakovaly.

Excerptovaná data jsme **ověřovali a konzultovali** se čtyřmi neslyšícími lektory ČZJ, kteří jsou schopni reflexe tohoto jazyka. Ke kladným předznačovaným větám v ČZJ vytvářeli věty záporné. Tyto kladné věty byly sestaveny tak, aby v jednoduchém kontextu obsahovaly kladné znaky, ke kterým jsme chtěli ověřit jejich zápornou podobu. Následně byli tito lektoři žádáni o zintenzivnění dané výpovědi, abychom ověřili i způsoby, jakými lze vyjádřit silnější zápor. Při tomto procesu byly pořízeny i záznamy znaků NEPOSLOUCHAT, NEPOTŘEBOVAT a NESLYŠET, jež se nám v analyzovaných videozáznamech neobjevily, o nichž jsme však přesvědčeni, že jsou pro náš výzkum relevantní.

Dále lektoři posuzovali některé příklady, které se nám vyskytly ve výzkumu pouze jednou, ale zdály se nám zajímavé a chtěli jsme zjistit, zda je považují za korektní. Neshodovali se stoprocentně ve všech názorech, základní podoby znaků však byly tímto způsobem ověřeny. Se dvěma z nich, kteří byli lingvisticky vzdělaní, jsme mohli konzultovat i naše domněnky k tomuto tématu a získali od nich cenný odborný pohled na naši problematiku.

Pro základní představu čtenáře jsme **výsledky⁹⁸ výzkumu** v textu zobrazili **pomocí fotografií⁹⁹**. Nedostačující názornost fotografií doplňují **videoukázky**, na příloženém DVD, zachycující produkci části nebo celé výpovědi (věty), obsahující daný znak. Tyto videoukázky jsou přepsány a přeloženy vždy pod fotografií v textu. Jsou také nezbytné k představení podoby a trvání nemanuální části záporu.

Velká část těchto videoukázek je vystřížena z námi natočených přirozených rozhovorů, což se odráží na jejich charakteru¹⁰⁰. Ostatní videa jsou vystřížena z konzultací s neslyšícími lektory a jiných zdrojů. Z technických důvodů jsme nepoužili ukázky příkladů z *Televizních klubů neslyšících* (2004, 2005 a 2006 viz - Seznam analyzovaných videomateriálů k výzkumu). Videopříběhy k výuce (Pevnost, 2008) nám byly poskytnuty pouze ke shlédnutí, proto z nich také nejsou pořízeny žádné ukázky.

Videoukázky (ke shlédnutí na **příloženém CD** – příloha 3) jsou v textu **přepsány** a následně **přeloženy**. U námi nenatočených videoukázek jsme odcitovali originální titulky

⁹⁷ „V interkulturní komunikaci a oficiálních situacích [...] bývají specifické rysy znakových jazyků (simultánnost a využití trojrozměrného prostoru) zhusta potlačeny ve prospěch vyjadřování lineárního, bližšího jazykům mluveným.“ (Macurová, 2001b, s. 73).

⁹⁸ Výsledným znakům jsme se snažili najít vhodné překlady (glosy), nejsme však rodilí mluvčí ČZJ a proto předesíláme, že naše varianty nemusejí být jedinné správné.

⁹⁹ U některých znaků se vyskytují orální a mluvní komponenty, jejichž podoba je zmíněna v textu. Slovní popis orálních komponentů nebývá snadný, doporučujeme proto zaměřit se především na videa.

¹⁰⁰ Výpovědi jsou často nedokončené či navazují na předchozí kontext. Některé videoukázky jsou velmi krátké, právě z důvodu nesourodosti znakového projevu, z čehož vyplývá i charakter překladu.

z daných DVD. V prepisech videoukázek je v případech úplného nemanuálního negativního chování¹⁰¹ vyznačena doba trvání pomocí horní linky se zkratkou *neg.*¹⁰²

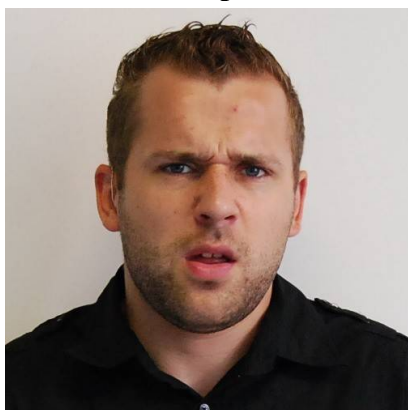
6.3 Nemanuální vyjádření negace v ČZJ

Dá se říci, že jak jsme předpokládali, nemanuální složka vyjadřující v ČZJ negaci vypadá a funguje podobně jako u jiných znakových jazyků (viz 5.2.).

Při popisu nemanuálních prostředků negace v ČZJ je také nejnápadnější **záporné kroucení hlavy**. Jedná se o opakovaný pohyb hlavou doprava a doleva.

Dále se přidružuje **specifická „negativní mimika“** (viz. obr. 56) - přikrčený nos, čelo sraštěné dolů a z toho vyplývající mírné přimhouření očí. Výrazné je i spuštění koutků úst směrem dolů. Jak se zdá, do negativní mimiky se zapojuje velká část obličeje.¹⁰³

Protože se tyto nemanuální prvky vyskytují nejčastěji současně, budeme pro zjednodušení **záporné kroucení hlavou** a **zápornou mimiku** souhrnně označovat jako „**nemanuální zápor**“.

Obr. 56: Záporná mimika

Intenzita mimiky je obecně u jednotlivých mluvčích velmi různá. U některých je sotva patrná, u jiných je velmi zřetelná. Samozřejmě nezáleží pouze na samotném mluvčím, ale určitě také na dané situaci¹⁰⁴. Intenzita nemanuálního záporu bývá ukazatelem intenzity záporu.

Pro představu uvádíme dvě ukázky. První představuje užití minimální intenzity nemanuálního záporu (video 1a), druhá naopak jeho silnou intenzitu (video 1b).

Video 1a: Ukázka projevu s minimální intenzitou nemanuálního záporu¹⁰⁵

neg. *neg.* *neg.*
Přepis: SÁM + VYMYSLĚT + NEUMĚT + TĚLO (lidské) + NEUMĚT + PES + NEUMĚT
Překlad: Neumí to sám vymyslet (co má malovat), lidské tělo neumí, ani psa ne.

¹⁰¹ Úplným nemanuálním negativním chováním je myšlen „nemanuální zápor“ (viz níže)

¹⁰² Horní linka a zkratka *neg.* jsou „vytučněny“ v ukázkách zaměřených na nemanuální zápor a u negativních znaků jež nás v daných ukázkách zajímají.

¹⁰³ Za další nemanuální chování objevující se u záporu označil jeden z neslyšících lektorů, respondentů našeho výzkumu, pozvednutá ramena a jemný náklon horní části trupu dopředu. Podle našeho názoru jde však o jev objevující se vesměs u emotivních výpovědí.

¹⁰⁴ Obecně se nemanuální projevy zesilují třeba v promluvě směřované k dítěti či emocionální výpovědi.

¹⁰⁵ Pokud je záporný tvar znaku tvořen přidáním nemanuálního záporu, který je v některých případech téměř neznatelný, nezbyvá než se spolehnout na kontext a mluvní komponent, jež může odstraňovat homonymii.

Video 1b: Ukázka projevu se silnou intenzitou nemanuálního záporu

neg.

Přepis: *FILM + TEN + LÍBIT*

Překlad: *Ten film se mi opravdu nelíbil.*

Kdy se přesně nemanuální zápor používá? **Načasování** záleží na mnoha faktorech. Přesná pravidla objasňující načasování nemanuálního záporu jsme nenalezli. Obecně lze říci, že se nemanuální zápor v ČZJ většinou produkuje **simultánně po dobu produkce záporného znaku** nebo **kladného znaku, jež nemanuální zápor neguje**. V druhém uvedeném případě je tento nemanuální prostředkem, jako jediný ukazatel negace, povinný. Výjimečně může nemanuální zápor **trvat po celou dobu negativní výpovědi**.

Narazili jsme také na případy, kdy nemanuální zápor **přetrval i po skončení manuální části výpovědi**¹⁰⁶ (video 2).

Video 2: Ukázka přetrvání nemanuálního záporu po skončení manuální výpovědi

Přepis: *VZÍT SI (miminko) + SAMA DRŽET (miminko) + HLÍDAT*

neg.

+ *NE 5 (jednoruční)*

Překlad: *Sama, že bych si vzala miminko domů na hlídání, to ne, ne.*

V **záporných odpovědích** může nemanuální zápor předcházet manuální odpovědi¹⁰⁷. Nejprve mluvčí svůj nesouhlas vyjádří **nemanuálně**, **posléze** připojí **manuální** zápornou nebo již kladnou výpověď (video 3).

Video 3a: Ukázka užití nemanuálního záporu před manuální výpovědí

neg.

Přepis: *PTÁT SE (někoho) + ÚŘAD PRÁCE + NABÍDKA + PRÁCE +*

neg.

NEMÍT/NEBÝT + NIC

Překlad: *Ne, ptal se na úřadu práce, ale prý tam žádnou nabídku práce nemají.*

Následující videoukázka (video 4) zachycuje zajímavou odpověď, kdy mluvčí nepoužila žádné manuální prostředky. K odpovědi ji stačil pouze nemanuální zápor společně s bezhlasnou artikulací slov „nula“ a „vůbec“¹⁰⁸.

Video 3b: Ukázka užití samostatného nemanuálního záporu bez manuální složky

neg.

Přepis: „nula“ „vůbec“ „vůbec“

Nemanuální zápor lze užít **namísto samostatného znaku**. Stojí samostatně, neobjevuje se simultánně s nějakým znakem nebo výpovědí. Umisťuje se na konec záporné

¹⁰⁶ Přetrvání nemanuálního záporu je pravděpodobně prostředkem intenzifikace negace.

¹⁰⁷ I v mluveném dialogu může mluvčí nejprve záporně zavrtět hlavou na znamení nesouhlasu a posléze doplnit informaci verbálně.

¹⁰⁸ Překlad této ukázky neuvádíme. Je obtížný, neboť nemáme zaznamenanou otázku, na kterou mluvčí odpovídala.

výpovědi/části výpovědi (jak je vidět v ukázkách viz video 5a a 5b) a neguje ji bez dalších příznaků podobně jako třeba znak NE 5 (viz obr. 83).

Video 4a: Ukázka užití samostatného nemanuálního záporu, bez manuální složky

Přepis: VÝHODA + JÁ + CO // JAZYK + BARIÉRA + BARIÉRA + neg. //
PŘÍMO + ZNAKOVAT + STRES + NULA (jednoruční) + VÝHODA + JÁ + JISTOTA
+ VÍC

Překlad: „Co považuji za výhodu je absence jazykové bariéry. Mohu přímo znakovat a ničeho se nemusím obávat. Výhodou je tedy větší jistota.“

Video 4b: Ukázka užití samostatného nemanuálního záporu, bez manuální složky

Přepis: HESLO + TŘI + ČTYŘI + PRVNÍ + deiktické odkázání + ZVYK + deiktické odkázání
+ JEDINÝ + HESLO + OPAKOVANĚ SE STÝKAT // NEMOCI SZ + deiktické
odkázání + MÍT + JÁ + SKUPINA + ASI + PĚT + ŠEST+ VYBÍRAT+ SKUPINA +
DŮVĚRA + deiktické odkázání //

neg.
OSTATNÍ + JÁ +

Překlad: „Nejčastěji spolupracuji se třemi až čtyřmi tlumočníky. Jeden z nich je můj „hlavní“ tlumočnick. Když nemůže ten, tak oslovím jednoho z „náhradních“ tlumočnicků. Jsem v kontaktu se skupinou asi pěti, šesti tlumočnicků, ke kterým mám důvěru. Jiné tlumočnicky si neobjednávám.“

Nejprve jsme se domnívali, že se nemanuální zápor objevuje ve větší či menší míře u všech negativních výpovědí. Lze nalézt však i **negativní znaky bez jakéhokoliv nemanuálního negativního prvku**. Vidět jsou v obou předchozích ukázkách, video 4a-znak NULA (jednoruční), video 4b- znak NEMOCI SZ. Dále také v následující ukázce (video 5) u znaku NEMÍT (obouruční).

Video 5: Ukázka užití znaku NEMÍT (obouruční) bez nemanuálního záporu

Přepis: VÝHODA // TLUMOČNÍK+ NEÚSPĚŠNÁ KOMUNIKACE + NEMÍT (obouruční) +
PŘERUŠIT KOMUNIKACI + NEMÍT (obouruční)

Překlad: „Jaké má přítomnost tlumočnicka výhody? Hlavně to, že mohu komunikovat zcela bez bariér.“

Velmi ojediněle lze zaznamenat případy, kdy je v negativní výpovědi užita **pouze negativní mimika** bez záporného kroucení hlavy (video 6)¹⁰⁹.

Video 6: Ukázka užití znaku NE 5 (jednoruční) pouze s negativní mimikou

Přepis: (gesto-upozornění) + MANŽEL + PŘEMÝŠLET + CHTÍT + MALOVAT // NESLYŠÍCÍ
+ NAVŠTÍVIT (nás) přímá řeč: NE 5 (jednoruční) + ŠKODA + NECHAT + PĚKNÉ

Překlad: Manžel přemýšlel, že by vymaloval. Přišli k nám ale jedni neslyšící na návštěvu a říkali.: „Ne! To je škoda, nechte to, vždyť je to pěkné.“

¹⁰⁹ V tomto případě není nemanuální zápor úplný a proto ho v přepise nezaznamenáváme.

6.3.1 Negativní znaky tvořené pouze přidáním nemanuálního záporu ke kladné podobě znaku

Jak je ve znakových jazycích obvyklé, využití trojrozměrného prostoru hraje významnou roli. Velmi **frekventovaným** prostředkem vyjádření negace je právě **simultánní přidání nemanuálního záporu k produkci kladné formy určitého znaku**¹¹⁰. Tento způsob lze aplikovat na velké množství znaků, je tedy velmi produktivní. V mnoha případech je pak nemanuální zápor jediným projevem negace ve větě. Pro představu jsou takto tvořeny např. znaky NEPOUŽÍVAT, NEDĚLAT, NEDAT či NEPRACOVAT. Ve větách v **minulém čase** je **nemanuální zápor** připojován ke znaku **BYLO** (vyobrazenému na obr. 60)¹¹¹, ten se pak produkuje s mluvnickým komponentem „neby“.

Z videomateriálů jsme vyexcerpovali pouze slovesné negativní znaky tvořené tímto způsobem, z vlastní zkušenosti však víme alespoň o znaku NEŠŤASTNÝ, jež se takto taky tvoří.¹¹²

Pro představu jsme zařadili vyobrazení znaku **NESTAČIT** (obr. 58) a videoukázku (video 8) obsahující znak **NECHODIT**.

Obr. 57: **STAČIT**

Obr. 58: **NESTAČIT**

Video 7: Ukázka užití znaku NECHODIT

Přepis: *MÍT RÁD + DIVADLO + PŘÍKLAD + AKCE + KULTURA + NESLYŠÍCÍCH +*
*_____ **neg.***

*ANO + CHODIT + KULTURA + SLYŠÍCÍ + **CHODIT** + JÁ*

Překlad: *Mám ráda například divadla nebo akce pro neslyšící, tam chodím. Na akce pro slyšící nechodím.*

Jak je z ukázek patrné, užití nemanuálního vyjádření záporu je velmi různorodé. Kloníme se k názoru, že se **přidružuje k většině záporných znaků v záporných větách**.

Musíme si také položit otázku, jak toto záporné kroucení hlavy označit lingvisticky. Víme, že parametry (např. pohyb nebo tvar ruky) znaku bývají chápány jako fonémy, protože samy o sobě význam nenesou. **Kroucení hlavou však** v našich případech **význam nese** a jak

¹¹⁰ V prepisech ukázek tedy tyto znaky zapisujeme jako kladné manuální znaky s nemanuálním záporem.

¹¹¹ Znak NEBYLO je možno znakovat i odlišnou formou od znaku BYLO (viz níže).

¹¹² Určitě je negativních neslovesných znaků tvořených přidáním nemanuálního záporu více.

jsme zjistili, může fungovat i samostatně. To všechno ukazuje na to, že bychom se mohli domnívat, že má tento prvek **funkci morfému**.¹¹³

6.4 Manuální vyjádření záporu v ČZJ (Návrh na rozdělení záporných znaků)

V této kapitole jsme stručně rozdělili negativní znaky vygenerované z materiálu ČZJ do základních skupin. Rozdělení není totožné s rozdělením negativních znaků cizích znakových jazyků.¹¹⁴ U prvních dvou skupin je společným rysem podoba znaků, další dvě skupiny vznikly na základě funkčních hledisek.

První skupinu tvoří znaky, které se **nepodobají svým kladným protějškům**, podskupinu tvoří znaky **obsahující specifický pohyb** po smyčce pojmenovaný jako pohyb „Alfa“. Druhá je malá skupina negativních znaků, které byly utvořeny **přidáním určitého komponentu** ke kladné podobě znaků. U obou těchto skupin uvádíme vždy vyobrazení znaku kladného i záporného, aby je mohl čtenář sám porovnat.¹¹⁵ Popisované znaky většinou odpovídají významu glosy, kterou jsou označeny. Pokud význam znaku neodpovídá, je blíže popsán.

Třetí skupinou jsou **neslovesné negativní znaky**, které mají schopnost **negovat znak** ale i celou **výpověď**. V poslední skupině pak představujeme **samostatné znaky NE** užívané v odpovědích.

Jsme si vědomi, že tu třídíme relativně velké množství znaků a společně s uváděnými příklady se může takový text stát málo přehledným, proto zde uvádíme přehled rozdělení negativních znaků (obr. 59) spolu se zařazenými znaky, případně i s jejich opozity.

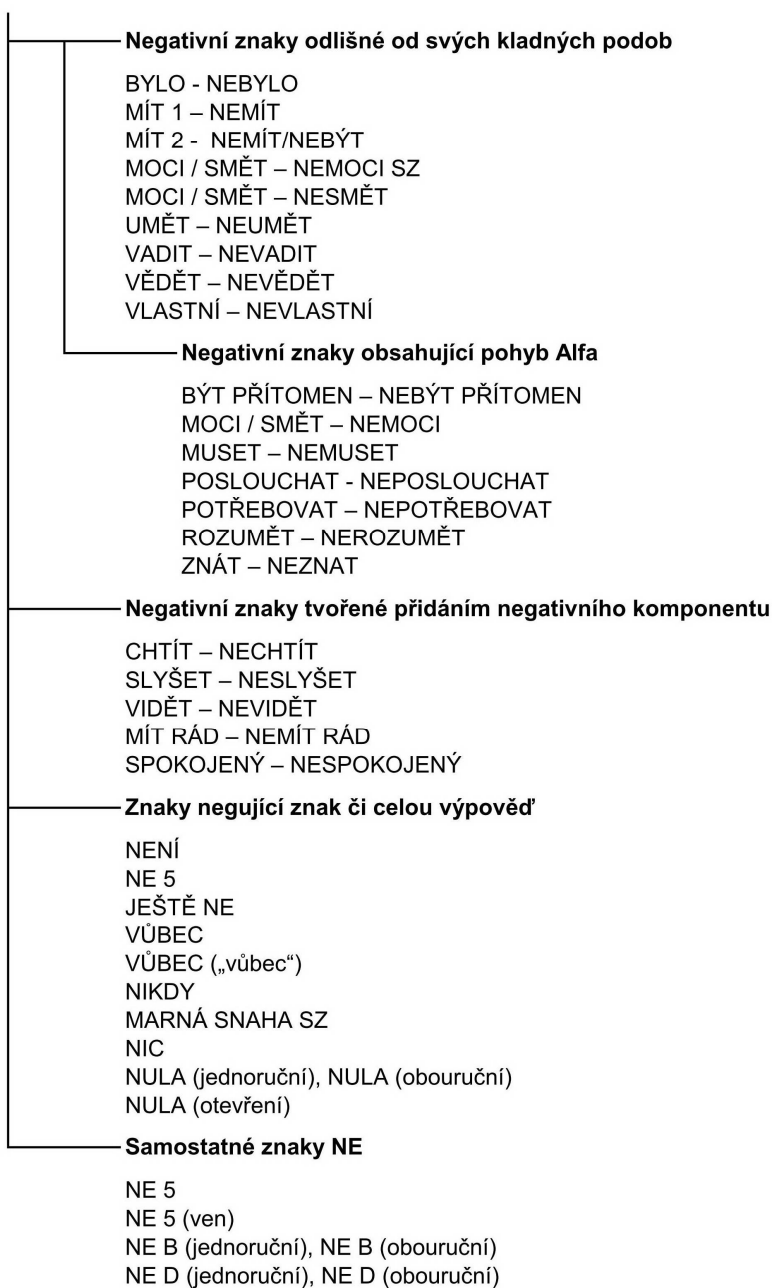
---

¹¹³ Ve výjimečných případech, kdy stojí nemanuální zápor osamotě na místo znaku, může mít podle nás funkci lexému.

¹¹⁴ U negativních znaků cizích znakových jazyků jsme neměli dostatek informací o funkci a užití a proto jsme se uchylovali více k formálním rysům negativních znaků.

¹¹⁵ Pokud to stálo za povšimnutí, více jsme u některých znaků popsali formální podobu či význam znaku.

Rozdělení negativních znaků českého znakového jazyka

Obr. 59: Rozdělení negativních znaků ČZJ

6.4.1 Negativní znaky odlišné od svých kladných podob

V pojednání o nemanuálním vyjádření negace jsme uvedli, že k velkému množství znaků lze pouze přidat nemanuální zápor, abychom utvořili negativní znak. Zde, v této dosti početné skupině, jsou negativní znaky **odlišující se od kladných protějšků manuálně**. Jednoduše řečeno negativní znak vypadá jinak než znak kladný. Ve všech případech se jedná o slovesa¹¹⁶, výjimku tvoří pouze znak NEVLASTNÍ.

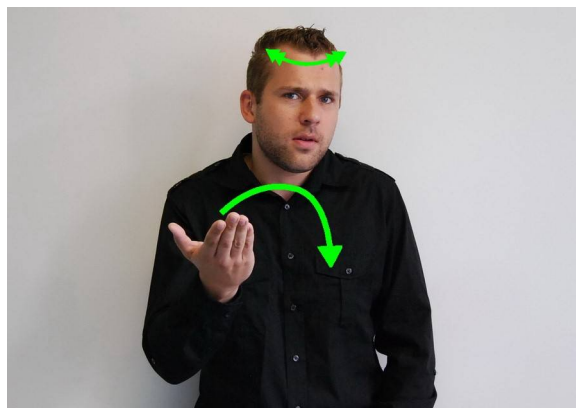
¹¹⁶ Slovesa se na základě svojí funkce vydělují, přestože se ukazuje „..., že formální vymezení slovních druhů není pro poznání struktur znakového jazyka až tak podstatné, jak by se nám – vyrostlým v „slovnědruhové“ tradici – mohlo zdát.“ (Macurová, 2001, s. 113). Lingvisté v této problematice často postupují podle sémantického hlediska, zařazují znak do toho slovního druhu, který mu odpovídá významově. Jiní však

Jak bylo již výše uvedeno, téměř všechny negativní znaky obsahují nemanuální zápor. I znaky této skupiny většinou doprovází nemanuální zápor. Dalo by se však říci, že je nemanuální zápor u znaků této skupiny **nadbytečný** a **jazykově neekonomický**¹¹⁷, když samy formy znaků nesou význam záporu.

Dále následuje výčet znaků, které sem patří. První dvojicí je znak **BYLO** (obr. 60) a **NEBYLO** (obr. 61). Užití znaku NEBYLO je vidět na videu 8.

Obr. 60: **BYLO**

Obr. 61: **NEBYLO**

Video 8: Ukázka užití znaku NEBYLO

neg.

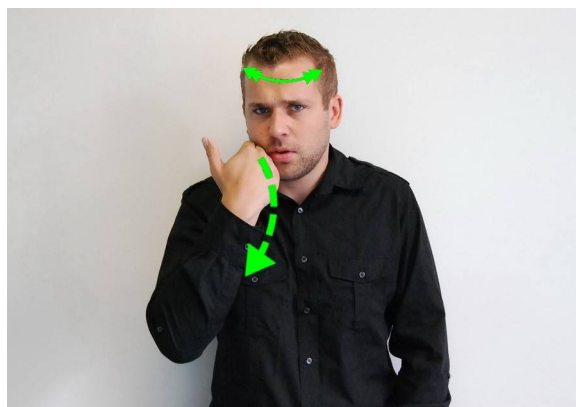
Přepis: VČERA + VAŘIT + **NEBYLO** + JÁ

Překlad: Včera jsem nevařila.

Druhou dvojicí je znak **MÍT** (obr. 62) a **NEMÍT** (obr. 63). Výjimečně lze zaznamenat znak NEMÍT v obouručním provedení.

Obr. 62: **MÍT**

Obr. 63: **NEMÍT**

Video 9: Ukázka užití znaku NEMÍT

neg.

Přepis: ČESKO + odkázání, tvar ruky 5 + TLUMOČNÍK + OSOBA (klasifikátor) + UMĚT +

zařazují znak podle slovnědruhovité platnosti slova, které znaku v mluveném jazyce odpovídá (Servusová, 2008).

¹¹⁷ Podobně je tomu i v češtině, kdy je dvoji zápor označován za nelogický či nadbytečný (Vachek, 1947).

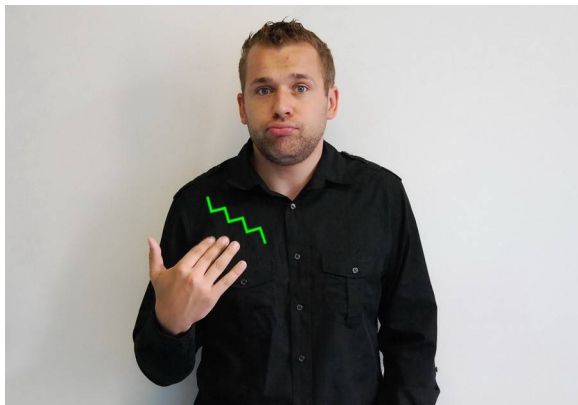

neg.

MEZINÁRODNÍ ZNAKOVÝ SYSTÉM + NEMÍT + deiktické odkázání // PROTO + OBJEDNAT (mě) + MĚ + AUTOMATICKY

Překlad: „Česku nemáme slyšícího tlumočníka, který by ovládal MZS, tak proto se automaticky obrací na mě.“

Následuje dvojice znaku MÍT/BÝT (obr. 64) a NEMÍT/NEBÝT (obr. 65), ten se vyskytuje i v obouruční symetrické podobě se střídavým pohybem (obě ruce tedy ve tvaru B) Znak NEMÍT/NEBÝT je zachycen v příkladu-video 10.

Obr. 64: MÍT/BÝT

Obr. 65: NEMÍT/NEBÝT

Video 10: Ukázka užití znaku NEMÍT/NEBÝT (obouruční)

Přepis: ŘEDITELKA + DÍVAT SE (na mě) + JÁ (osoba) + MOCI + UČIT + JÁ // NEHODIT NEMÍT + VZDĚLÁNÍ + JÁ + NEMÍT/NEBÝT (obouruční)

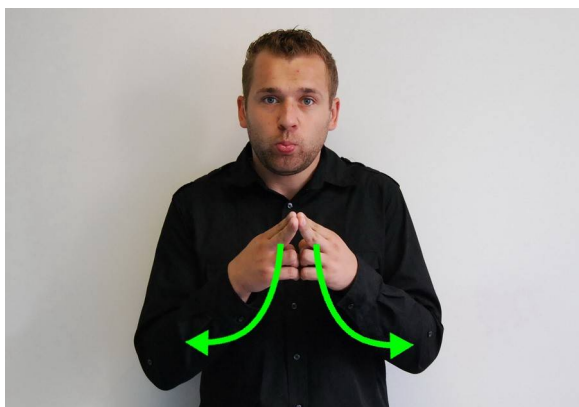
Překlad: Ředitelka říkala, že bych mohla učit. Já na to, že se to nehodí, že přece nemám žádné vzdělání.

Další dvojicí této skupiny je znak námi nazvaný NEMOCI SZ¹¹⁸ (obr. 67) a jeho opak MOCI/SMĚT¹¹⁹ (obr. 66). Tento negativní znak byl popsán Motejzíkovou a Vysučkem (2003) jako „specifický znak číslo 3“¹²⁰. Nemanuální složku tohoto znaku výše zmiňovaní autoři popsali jako „Stażené obočí, koutky úst jsou vodorovně protažené, vzduch je plynule vypouštěn polovyšpulenými ústy ven.“ (Motejzíkova, Vysuček, 2003, Specifický znak č. 3). Tomuto znaku nepřiručují český ekvivalent, jeho význam popisují jako „Nebýt schopen z důvodu fyzických omezení nebo psychických zábran.“ (Motejzíkova, Vysuček, 2003 Specifický znak č. 3).

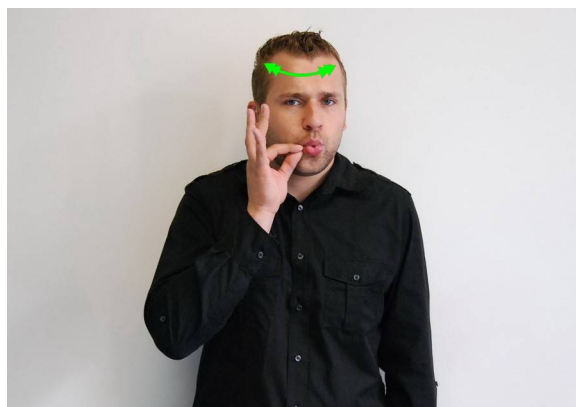
¹¹⁸ Zkratka SZ zde, i všude jinde v textu, znamená, že tento znak patří do skupiny specifických znaků (více např. Vysuček, P. *Specifické znaky v českém znakovém jazyce*. Praha : ČKTZJ, 2008.).

¹¹⁹ Tento pozitivní znak se pojí s více negativními znaky, objevuje se zde celkem třikrát. Při kontrole výzkumu, kdy neslyšící lektori uváděli k větám kladným věty záporné, se vždy objevil některý z těchto tří negativních znaků (NEMOCI SZ, NEMOCI a NESMĚT).

¹²⁰ „Specifické znaky tvoří v rámci znakového jazyka zvláštní skupinu znaků. Které se vyznačují tím, že v sobě velmi často nesou nějakou emoci, pozitivní i negativní, vyjadřují různé stavy lidské psychiky nebo osobní postoj mluvčího k někomu anebo něčemu a jejich hodnocení. Odtud také pramení nesnadná uchopitelnost významů jednotlivých znaků.“ (Motejzíkova, 2003, s.218).

Obr. 66: **MOCI/SMĚT**

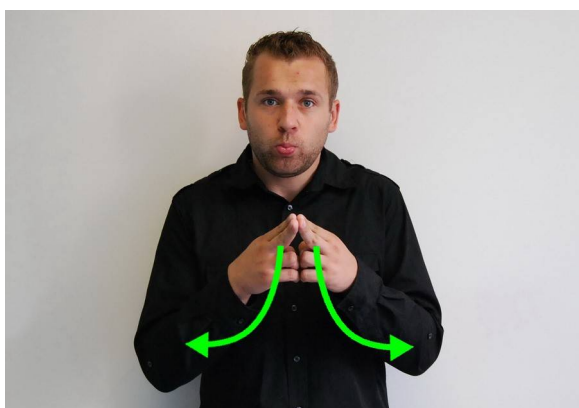

Obr. 67: **NEMOCI SZ**

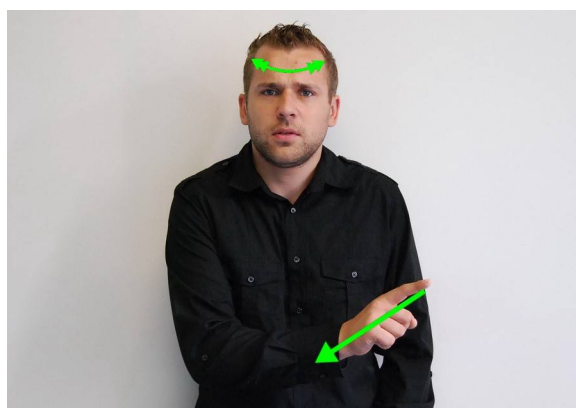
Video 11: Ukázka užití znaku NEMOCI SZ

Přepis: *JÁ + CHTÍT + TEĎ + POTŘEBOVAT + TLUMOČNÍK + ^{neg.} NEMOCI SZ*
Překlad: „Stále není možné objednat si tlumočnicka okamžitě“.

Ke stejnému kladnému znaku **MOCI/SMĚT** (obr. 66 a 68) přináší další záporný znak, a to **NESMĚT** (obr. 69). Tento znak se objevuje v **zákazech** a v uvedeném příkladu (video 12) je zachycen hned dvakrát.

Obr. 68: **MOCI/SMĚT**

Obr. 69: **NESMĚT**

Video 12: Ukázka užití znaku NESMĚT

Přepis: *KDO + KLIENT + OSOBA (klasifikátor) + TYP + VĚDĚT + MĚNĚ + KODEX + ^{neg.}*

ODKÁZAT (na kodex) + NEMOCI SZ // PŘÍKLAD + VĚC + KODEX (v něm) + NESMĚT + POMOCI + PŘIDAT + NESMĚT // DĚLAT + JÁ + ...

Překlad: „Jako tlumočnick pro klienty se specifickými jazykovými potřebami uvedu příklad, kdy nemohu dodržet některý z bodů Kodexu. Je to například bod, podle kterého tlumočnick nemá přidávat informace. To já ale dělám, ...“

Dalším znakem je **NEUMĚT** (obr. 71) lišící se všemi parametry od znaku **UMĚT** (obr. 70). Na rozdíl od znaku **UMĚT** je **NEUMĚT** znakem obouručním.¹²¹

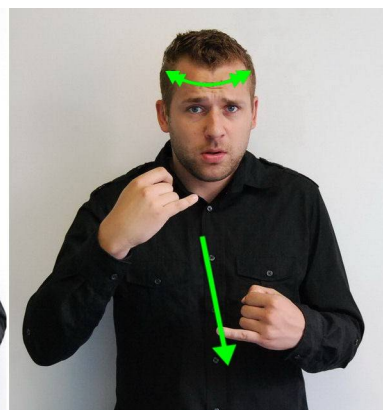
¹²¹ Pro zajímavost se zmíníme, že ke znaku **NEUMĚT** existuje ještě silnější varianta vyjadřující absolutní nedovednost nějaké činnosti. Tento znak je metaforický, odkazuje k oslovi a taky se tak znakuje.

Obr. 70: **UMĚT**

Obr. 71: **NEUMĚT**

Video 13: Ukázka užití znaku NEUMĚT

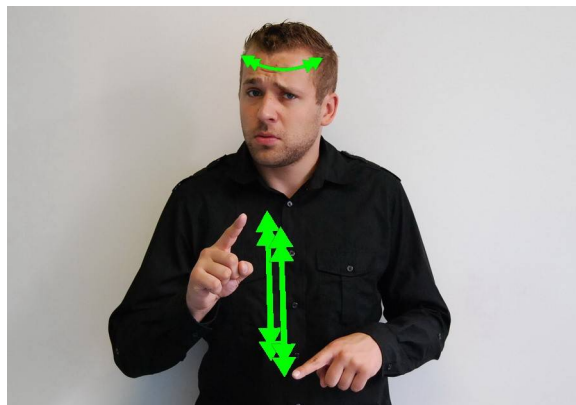
Přepis: *JÁ + ZNÁT + OBLEČENÍ + NEUMĚT // NIKDY + VZÍT + JÁ*

Překlad: „Od té doby jsem si nikdy víc hlavně proto, že se neumí obléknout.“¹²²

Znak, jehož manuální složka se od kladného **VADIT** (obr. 72) liší pouze pohybem, je znak **NEVADIT** (viz obr. 73).

Obr. 72: **VADIT**

Obr. 73: **NEVADIT**

Video 14: Ukázka užití znaku NEVADIT

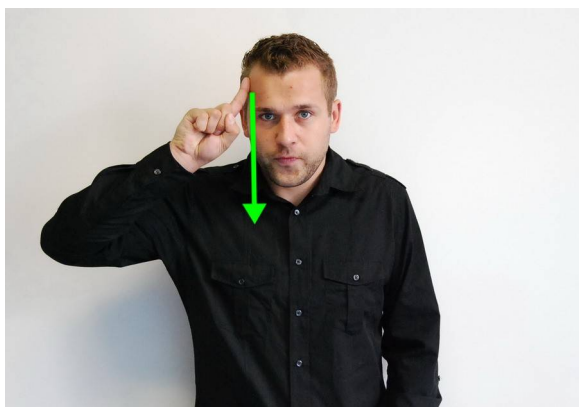
Přepis: *OBČAS + NORMÁLNÍ // NORMÁLNÍ + OBČAS + OBJEVIT SE + SITUACE +*

MÁLO + POUŽÍVAT + TLUMOČNÍK + UČIT + OBJEVIT SE + ZNAK // NEVADIT + JÁ + NAHODIT + OPRAVIT + deiktické odkázání

Překlad: „Občas se stalo, že se tlumočnick během tlumočení dostal do neznámé situace. Měl třeba použít znaky, které se nepoužívají příliš často a on je neuměl. Nevadilo mi, když jsem mu nové znaky nahodila a pomohla tak napravit situaci.“

Následujícím znakem této skupiny je znak **NEVĚDĚT** (obr. 75) (kladný znak **VĚDĚT** na obr. 74). Tento znak je možno produkovat obouřučně (stejně jako v ukázce-video 15).

¹²² Podle našeho názoru měl překlad znít: „Od té doby jsem si tohoto tlumočnicka již neobjednala hlavně proto, že se neumí oblékat.“

Obr. 74: **VĚDĚT**

Obr. 75: **NEVĚDĚT**

Video 15: Ukázka užití znaku NEVĚDĚT (obouruční)

Přepis: *OD MALA + BYLO SZ + MALÝ + DŘÍVE + BYLO + SITUACE + KOMUNISMUS +*
neg.
NEVĚDĚT

Překlad: *Už od mala to má, za komunismu se o tom moc nevědělo.*

Doposud jsme v této skupině představili pouze slovesné znaky. Z vlastní znalosti ČZJ víme, že existuje i neslovesný znak **NEVLASTNÍ** (obr. 77), jež má také samostatnou formu, nepodobá se znaku **VLASTNÍ** (obr. 76). V analyzovaném videomateriálu jsme tento znak nepostřehli, příklady užití jsme získali od neslyšících lektorů. Krátké spojení tohoto znaku uvádíme v ukázce-video 16.

Obr. 76: **VLASTNÍ**

Obr. 77: **NEVLASTNÍ**

Video 16: Ukázka užití znaku NEVLASTNÍ

neg.
Přepis: *SYN + NEVLASTNÍ*
Překlad: *nevlastní syn*

6.4.1.1 Pohyb po smyčce (pohyb Alfa)

I v této podskupině znaků jsou stále negativní znaky velmi odlišné od kladných, mají vlastní formu. U všech znaků kromě dvojice **BÝT PŘÍTOMEN – BÝT NEPŘÍTOMEN** (obr. 79 a obr. 80) a **MUSET-NEMUSET** (obr. 83 a obr. 84) se však vyskytuje **shodný tvar ruky**

v kladné i záporné podobě znaku. Hlavně však obsahují **stejný pohyb po smyčce**. Tento pohyb popsala již Motejzíkova (2007) a nazvala ho pohybem „Alfa“, nejspíše kvůli podobnosti s tímto písmenem řecké abecedy. Označila ho také za **morfém nesoucí význam negace**. S touto myšlenkou souhlasíme, víme však, že existuje několik znaků, jež tento pohyb také obsahují, ale negativní význam nenesou (např. ZPÍVAT/PÍSEŇ či ZBYTEČNÝ).

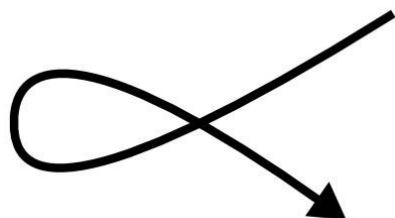
U negativních znaků různých znakových jazyků popisovaných v kapitole 5 jsme našli podobný pohyb, např. v rakouském znakovém jazyce je označený jako „pohyb X“(5.3.2).

Pohyb Alfa se artikuluje v neutrálním prostoru před tělem. Na začátku pohybu je vždy orientace dlaně dolů, prsty směřují do středu znakovacího prostoru. Pokud je znak obouruční, je pohyb druhé ruky totožný, pouze zrcadlově obrácený. Ruce se nejprve přibližují a obkrouží kličku, ve které pohyb vychází ze zápěstí a dlaně mění svoji orientaci směrem vzhůru. Poté se ruce zase oddalují od sebe, zároveň se vzdalují od centra znakovacího prostoru.¹²³

U obouručních znaků se někdy trajektorie pohybu rukou vertikálně překřížuje (nejvýraznější je to u znaku ZCELA NEROZUMĚT). Dominantní ruka je v tomto případě o něco výše než ruka nedominantní.

Některé znaky jsou obouruční, kdy nedominantní ruka je základnou ve tvaru ruky B) s dlaní orientovanou vzhůru. Dominantní ruka opisuje pohyb Alfa, přičemž se dvakrát dotkne základny (dlaně pasivní ruky). Jedná se o znaky NEPOTŘEBOVAT, NEPOSLOUCHAT a NENÍ.

Trajektorii pohybu Alfa jsme znázornili na obr. 78., nejlépe lze však průběh pohybu sledovat v ukázkách užití znaků, jež ho obsahují (viz níže).

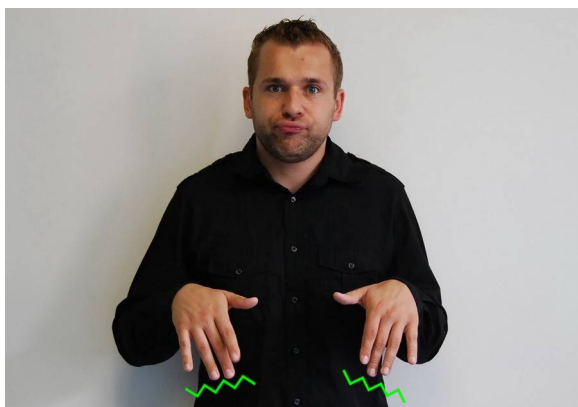

Obr. 78: Trajektorie tvaru pohybu Alfa

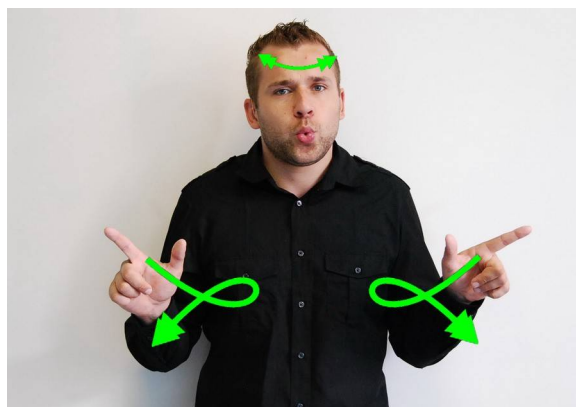
Jako první zařazujeme znak **BÝT NEPŘÍTOMEN** (obr. 80) (jeho kladná podoba **BÝT PŘÍTOMEN** na obr. 79). Tento znak se užívá pouze s osobami (jak je patrné i z ukázky – video 17¹²⁴).

¹²³ Tento pohyb je také částečně modifikován podle toho kde pohyb daného znaku začíná. (srovnejte fotografie NEZNAT a NEMOCI). U jednotlivých mluvčích a bezpochyby i v závislosti na tom s jakou precizností znak produkují se trajektorie mění.

¹²⁴ Tato ukázka pochází od neslyšícího lektora, v analyzovaném jsme žádnou vhodnou nenašli.

Obr. 79: **BÝT PŘÍTOMEN**

Obr. 80: **BÝT NEPŘÍTOMEN**

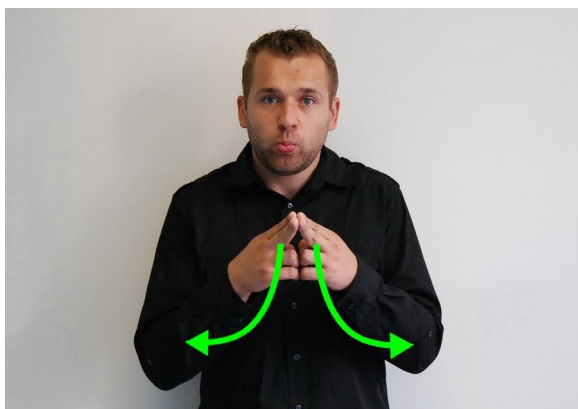
Video 17: Ukázka užití znaku BÝT NEPŘÍTOMEN

neg.

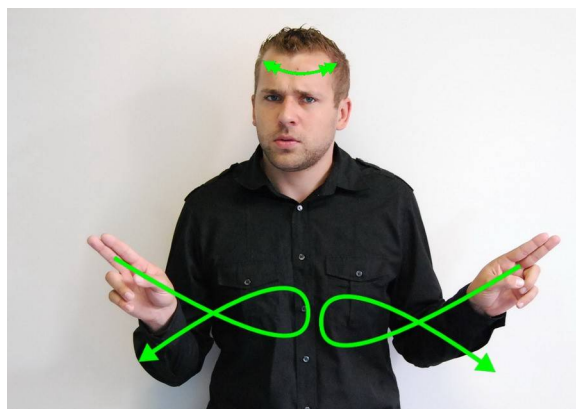
Přepis: DNES + SEKRETÁŘKA + **BÝT NEPŘÍTOMEN**

Překlad: Dnes tu sekretářka není.

Znak **NEMOCI** (obr. 82) tvořící opozitní dvojici s již dvakrát výše zmiňovaným znakem **MOCI/SMĚT** (obr. 81) je velmi podobný znaku z rakouského znakového jazyka **KANN-NICHT₂** (NEMOCI₂) (obr. 26) jak svojí formou, tak i svým významem. Znak **NEMOCI** má, zdá se, o něco slabší význam než významově podobný znak **NEMOCI SZ** (obr. 65). Většinou má stejný význam jako české slovo *nemoci*, v příkladu-video18a je uvedeno užití, kdy je význam „nehodit se, nepasovat k něčemu“.

Obr. 81: **MOCI/SMĚT**

Obr. 82: **NEMOCI**

Video 18a: Ukázka užití znaku NEMOCI

neg.

Přepis: NAPŘÍKLAD + SVĚTLO + *deiktické odkázání* + **NEMOCI** + NEHODIT // BARVA +

neg.

VZTAH // MÍSTNOST + BÍLÝ + SVĚTLO + ČERVENÁ + VZTAH + NEHODIT +

neg.

NEMOCI

Překlad: Například světlo sem barvou nesedí. V bílé místnosti se třeba červené světlo nehodí, nesedí k ostatnímu.

Jedna z námi natáčených mluvčích užila (video 18b) tento znak s tvarem rukou P s palcem vzhůru. Domníváme se že jde o příklad, kdy částečně přetrvává tvar ruky z předcházejícího znaku ČEKAT.

Video 18b: Ukázka užití znaku NEMOCI s pozměněným tvarem rukou

Přepis: MÍT/BÝT (někde) + FIRMA + STAVĚT + NOVÝ + MY+ VEDLE + STAVĚT + PTÁT SE (ve firmě) + přímá řeč: ANO + AŽ + KONEC + ROK // TAK DLOUHO + ČEKAT

neg.
+ NEMOCI

Překlad: U nás hned vedle je nová stavební firma, tam se manžel ptal, řekli mu, že by ho vzali, ale až na konci roku. Tak dlouho ale čekat nemůže.

Následuje znak NEMUSET (znázorněn na obr. 84) a jeho protiklad MUSET (obr. 83). Oba znaky této dvojice jsou zachyceny v ukázce – video 19.

Obr. 83: MUSET

Obr. 84: NEMUSET

Video 19: Ukázka užití znaku NEMUSET

neg.

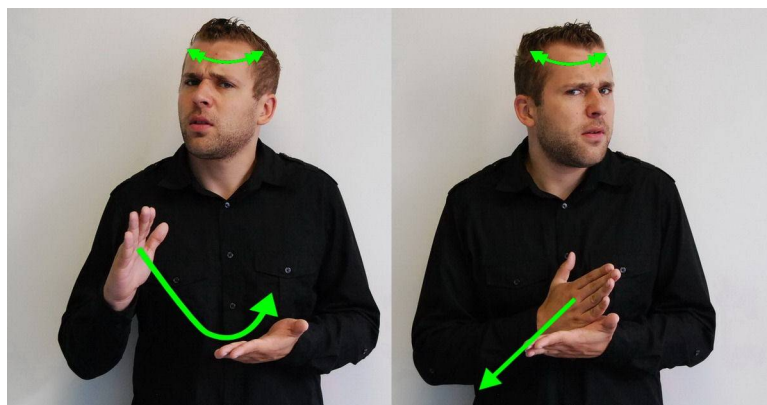
Přepis: LEPŠÍ + JEDINÝ + BARVA // MUSET + ČERNÁ + NEMUSET

Překlad: „Tlumočník by měl mít při tlumočení jednobarevné oblečení. Nemusí být černé, stačí jednobarevné, ...“

Další znak se nám v analyzovaném materiálu v podobě vyobrazené na fotografii nevyskytl, konzultovali jsme ho však s neslyšícími lektory. Natočena byla ukázka (viz video 20) znaku NEPOSLOUCHAT jak je vyobrazen na obr. 86.

Obr. 85: POSLOUCHAT

Obr. 86: NEPOSLOUCHAT

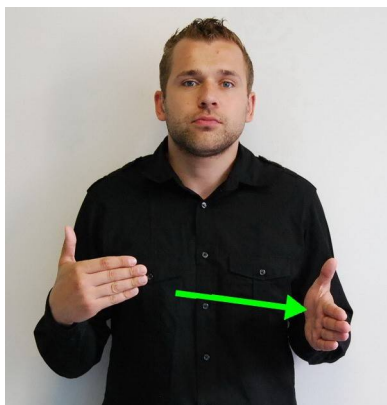
Video 20: Ukázka užití znaku NEPOSLOUCHAT

neg.

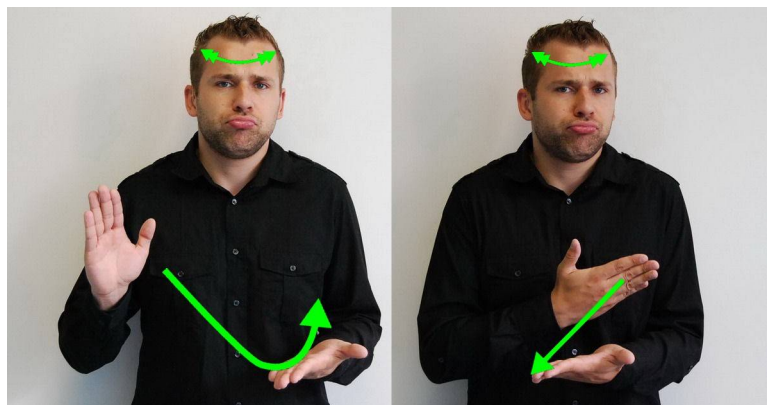
Přepis: DĚTI + MŮJ + ŘÍCT + UKLIDIT // VYKAŠLAT SE (na něco) + NEPOSLOUCHAT

Preklad: Řekla jsem dětem ať uklidí, ale vůbec mě neposlechly.

Následující znak **NEPOTŘEBOVAT** (obr. 88) (kladná podoba **POTŘEBOVAT** na obr. 87) se v námi natočeném videomateriálu neobjevil, ani v jiných materiálech nebyl postřehnut. Z vlastní znalosti ČZJ o výskytu této podoby znaku víme, byla ověřena neslyšícími lektory (video 21).

Obr. 87: **POTŘEBOVAT**

Obr. 88: **NEPOTŘEBOVAT**

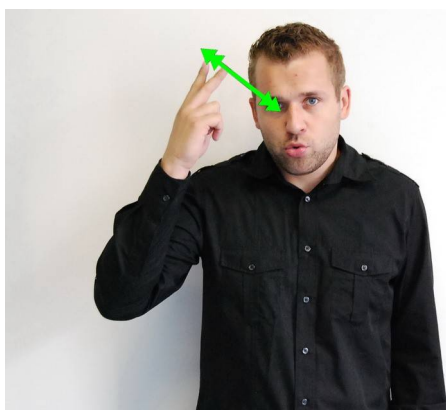
Video 21: Ukázka užití znaku NEPOTŘEBOVAT

neg

Přepis: BOTY + NOVÉ + JÁ + NEPOTŘEBOVAT

Preklad: Nepotřebuji nové boty.

U tohoto znaku je třeba zmínit, že zápor se ke znaku **ROZUMĚT** (obr. 89) běžně tvoří pouze přidáním nemanuálního záporu. Zde vyobrazený znak **ZCELA NEROZUMĚT** (obr. 90) má silnější význam.

Obr. 89: **ROZUMĚT**

Obr. 90: **ZCELA NEROZUMĚT**

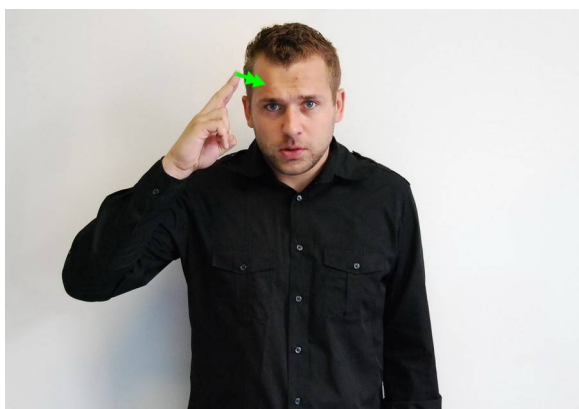
Video 22: Ukázka užití znaku ZCELA NEROZUMĚT

Přepis: KAMARAD + NEVĚDĚT SZ + PSÁT + ZCELA NEROZUMĚT + DOPIS

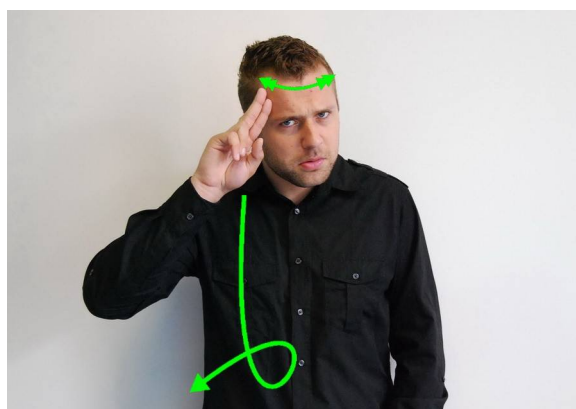
Preklad: Kamarád tomu dopisu vůbec nerozuměl.

Poslední znak, který s pohybem Alfa uvádíme je **NEZNAT** (obr. 89), kladná podoba k porovnání na obr. 91. Obvykle má stejný význam jako české slovo „neznat“ (video 23a), druhým významem je neznat ve smyslu „nepoužívat, nenosit“ (viz video 23b).

Obr. 91: **ZNÁT**

Obr. 92: **NEZNAT**

Video 23a: Ukázka užití znaku NEZNAT

neg.

Přepis: TLUMOČNÍK + **NEZNAT** + ZNAK + **NEZNAT**

Překlad: „A tlumočnick nezná znaky, ...“

Video 23b: Ukázka užití znaku NEZNAT

neg.

Přepis: KAMARÁD + MŮJ + *deiktické odkázání* + SUKNĚ + **NEZNAT**

Překlad: *Moje kamarádka neví co to sukně je, vůbec ji nenosí.*

Znak **NENÍ** (viz obr. 100) do této skupiny z formálního hlediska také patří, ale je zajímavý tím, jak funguje v negativní výpovědi, proto jsme ho zařadili až do skupiny znaků, jež mohou negovat výpověď či část výpovědi (viz níže 6.4.3).

Přestože jsme si uvedli tvary negativních znaků odlišné od kladných, většina těchto znaků **existuje i v podobě kladných znaků pouze s přidáním nemanuálního záporu.**

V ukázce 24a lze vidět užití znaku **BÝT PŘÍTOMEN** s nemanuálním záporom namísto negativního tvaru **BÝT NEPŘÍTOMEN**, stejně je to se znakem **NEPOSLOUCHAT** v další ukázce (video 24b). Ukázka-video 24c pak zachycuje hned dvě takto utvořená slovesa, **NEMUSET** a **NEPOTŘEBOVAT**.

Video 24a: Ukázka užití znaku BÝT PŘÍTOMEN s nemanuálním záporom

neg.

Přepis: BYLO + DRUHÝ + GRAMATIKA + TŘETÍ + **BÝT PŘÍTOMEN**

Překlad: *Na druhém kurzu se probírala gramatika a na třetím jsem nebyla.*

Video 24b: Ukázka užití znaku NEPOSLOUCHAT pouze s nemanuálním záporom

neg.

Přepis: DŮM + *gesto* + **POSLOUCHAT** + MÁMA

Překlad: *Ani mi nemluvte, doma jak neposlouchá mámu.*

Video 24c: Ukázka užití znaku MUSET a POTŘEBOVAT pouze s nemanuálním záporem

Přepis: *DOMLUVIT SE + MUSET + neg. MUSET + MANŽEL + neg. NECHTÍT // POTŘEBOVAT*
Překlad: *Domluvili jsme se s manželem, že to není nutné, on to nechtěl, k ničemu jsme to nepotřebovali.*

6.4.2 Negativní znaky tvořené přidáním negativního komponentu

V podkapitole 5.2 jsme popsali několik případů z různých znakových jazyků, kdy jsou negativní znaky tvořeny přidáním negativního komponentu. Vznik podoby negativních znaků je odvozování přidáním negativního sufixu nebo skládání, kdy je negativní komponent druhým znakem složeniny.

V ČZJ jsme našli jen tři znaky (NECHTÍT, NESLYŠET a NEVIDĚT), které jsou, zdá se, tvořeny podobným způsobem. Od kladných podob se záporné liší **delším pohybem od těla s vytočením ruky dlaní k zemi, vytočením zápěstí od těla a otevřením do tvaru ruky 5**. Tento prvek by mohl být z jednoho pohledu chápán jako **negativní sufix**.

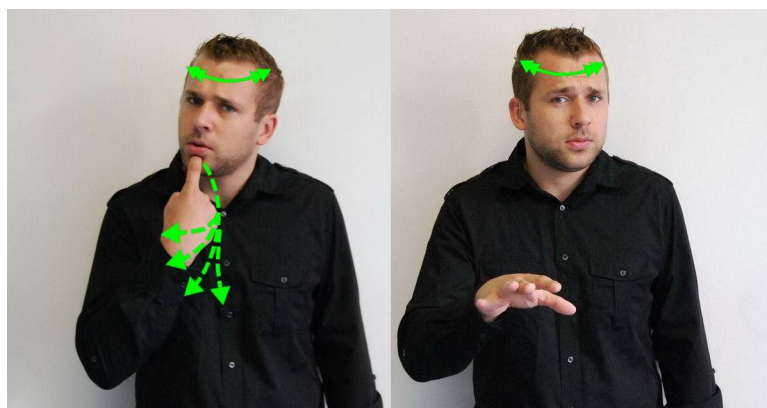
Ale právě prvek, kterým se znaky liší od kladných podob, se jeví jako samostatný znak námi nazývaný **NE 5 (ven)** (obr. 112). Tento fakt by byl argumentem pro domněnku, že se jedná o druhý **komponent složeniny**¹²⁵.

Těžko říci, jak tomu opravdu je, sama neslyšící konzultantka naší bakalářské práce, Radka Nováková, nepotvrdila ani nevyvrátila ani jednu z těchto dvou domněnek.

Kladný znak **CHTÍT** (obr. 93) porovnejte se znakem **NECHTÍT** (obr. 94). U tohoto znaku jsme zaznamenali několik výskytů i bez otevření ruky do tvaru 5 (viz video 25b), avšak je tu zachována změna orientace dlaně dolů a vytočení v zápěstí.

Obr. 93: **CHTÍT**

Obr. 94: **NECHTÍT**

Video 25a: Ukázka užití znaku NECHTÍT

Přepis: *KDYBY + VYDRŽET TO + POTOM + JÁ + PŘEDNÁŠET + ON + NEHEZKY MLUVIT DO MIKROFÓNU + PUBLIKUM V PŘEDNÁŠKOVÉ SÍNI + PROHLÍŽET*

¹²⁵ Složeninám (kompozitům) v ČZJ se věnuje MLADOVÁ, P. *Kompozita v českém znakovém jazyce*. [Bakalářská práce] Praha : ÚČJTK FF UK, 2009.

neg.
SI (mě) + HLOUPÝ + VÝSLEDEK + NECHTÍT // LEPŠÍ + TEĎ + ŘÍCT (někomu) +
neg.

OMLUVIT SE + NECHTÍT + index ON/ONA

Překlad: „Kdybych si řekl, že na to přistoupím, přednášel bych, tlumočnick by nestíhal, tak bych to byl já, kdo by to odnesl. Na mě by se všichni koukali jako na hlupáka a to jsem nechtěl. Proto jsem se tomu snažil předejít tím, že jsem mu narovinu řekl, že prostě nechci, aby mě tlumočil.“

Video 25b: Ukázka užití znaku NECHTÍT bez otevření do tvaru ruky 5

neg.
Přepis: *NOVÝ + JÁ + NECHTÍT*

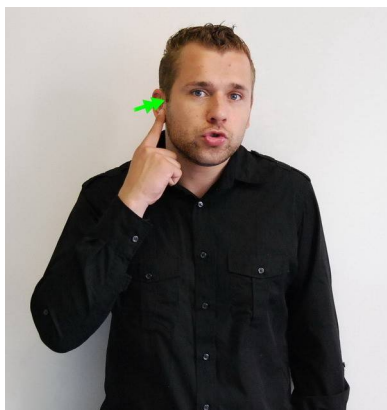
Překlad: *Nového už nechci.*

Další příklady znaků tvořených tímto způsobem jsou znaky **NESLYŠET** (obr. 96) a **NEVIDĚT** (obr.98). Tyto znaky ve vyobrazené podobě fungují jen v určitých situacích. V ostatních situacích se objevují tvary jiné.

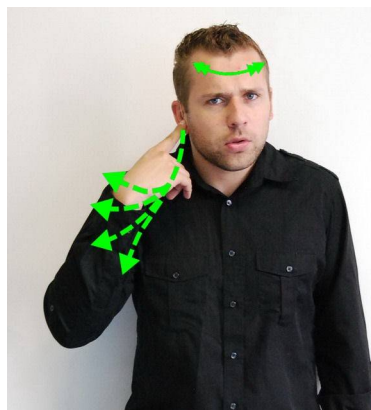
Podle neslyšících lektorů se znak **NESLYŠET** ve vyobrazené podobě užívá především v kontaktu se slyšícími pro vyjádření toho, že člověk neslyší, je neslyšící. Jedna z mluvčích (lektorka) ho však použila i v běžné výpovědi (viz video 26a).

Znak **NEVIDĚT** je užíván pouze v situacích, kdy někdo něco nezahlédl v aktuální chvíli. V ukázce 27b jeden z lektorů-konzultantů našeho výzkumu vysvětluje, kdy je možno užít znak **NEVEDĚT** v té podobě, jak je zachycen na fotografii.

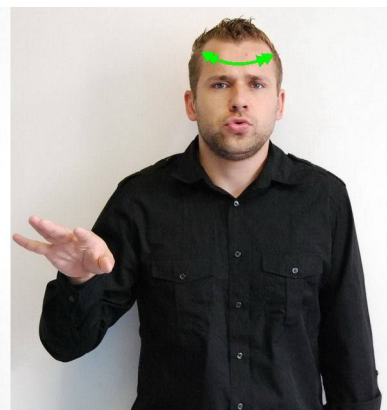
Zajímavými variantami znaků **NESLYŠET** a **NEVIDĚT** mohou být **složeniny s negativními znaky**, znak **SLYŠET–NEMÍT/NEBÝT**¹²⁶ (zachycený v ukázce 26b), jež odkazuje k tomu, že chybí daný sluchový vjem nebo znak **VIDĚT (všimnout si)–MARNÁ SNAHA**¹²⁷ (video 27c).

Obr. 95: SLYŠET

Obr. 96: NESLYŠET

¹²⁶ Znak **NEMÍT/NEBÝT** je zachycen na obr. 65.

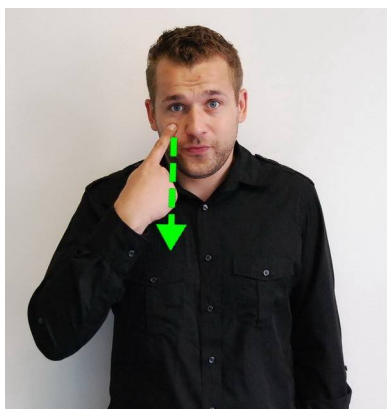
¹²⁷ Znak **MARNÁ SNAHA SZ** je zachycen na obr. 107 a nese příznak toho, že se něco „prozatím“ nestalo.

Video 26a: Ukázka užití znaku NESLYŠET

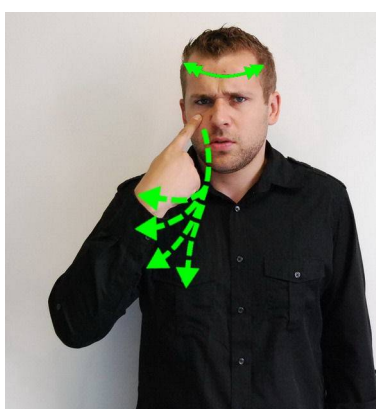
Přepis: DVEŘE + BOUCHNOUT O SEBE + JÁ + neg. NESLYŠET
Překlad: Bouchnutí dveří neslyším.

Video 26b: Ukázka užití znaku SLYŠET(zaslechnout)-NEMÍT/NEBÝT

Přepis: DVEŘE + BOUCHNOUT O SEBE + JÁ + SLYŠET (zaslechnout)-neg. NEMÍT/NEBÝT
Překlad: Bouchnutí dveří neslyším.

Obr. 97: VIDĚT

Obr. 98: NEVIDĚT

Video 27a: Ukázka užití znaku NEVIDĚT (obouruční)

Přepis: VYPADAT + JAKO + NESLYŠÍCÍ + VĚTŠINOU + PRACOVAT + POCTIVĚ // + JÁ
neg.
OPRAVDU + NEVIDĚT (obouruční) + NOČNÍ + PRÁCE
Překlad: Vypadá to, že neslyšící pracují většinou poctivě, ale já pracuji v noci, tak nevím.

Video 27b: Vysvětlení užití znaku NEVIDĚT(jednoroční)

Přepis: NEVIDĚT + PŘÍKLAD // DVĚ OSOBY SE MINOU + OTOČIT SE POHLEDEM + NEVIDĚT + SMŮLA // DVĚ OSOBY SE MINOU + HOLKA + HEZKÝ + deiktické odkázání + OTOČIT SE POHLEDEM + ODEJÍT + NEVIDĚT + SMŮLA + JÁ
Překlad: Znak NEVIDĚT se užívá například v situaci, kdy tě někdo mine a ty jsi ho nevšimneš. Třeba krásná holka projde a zmizí v dálce a ty máš smůlu, žeš ji neviděl.

Video 27c: Ukázka užití znaku VIDĚT(všimnout si)-MARNÁ SNAHA

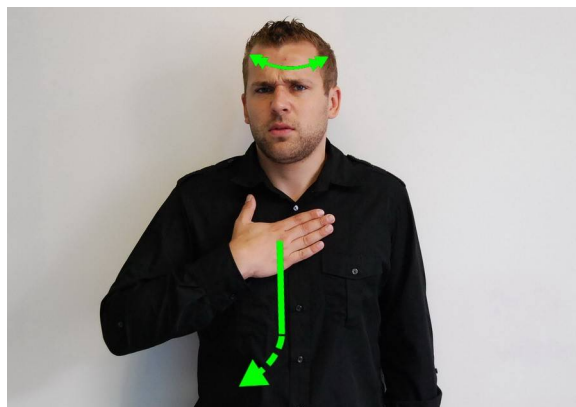
Přepis: PŮDA + MYŠ + JÁ + neg. VIDĚT (všimnout si)-MARNÁ SNAHA SZ
Překlad: Opravdu je na půdě myš? Žádnou jsem tam ještě neviděl.

Znaky NEMÍT RÁD (obr. 100) a NESPOKOJENÝ (obr. 102) jsou u některých mluvčích také produkovány s prodlouženým pohybem a se změnou orientace dlaně směrem k zemi na konci pohybu, ale otevření do tvaru ruky 5 chybí.

V ukázce – video 28 je možno vidět produkci znaku NEMÍT RÁD ve výše popsané podobě. V ukázce – video 29 je zachycen jak znak NESPOKOJENÝ, tak i kladný znak SPOKOJENÝ (obr. 101), proto můžeme podoby obou znaků dobře porovnat.

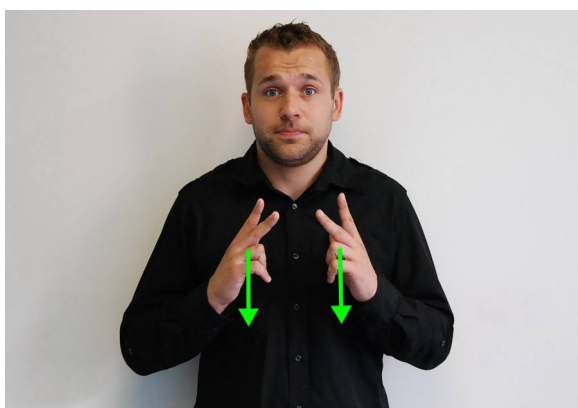
Obr. 99: **MÍT RÁD**

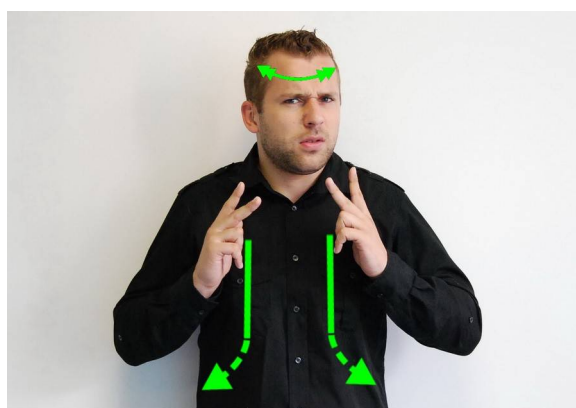
Obr. 100: **NEMÍT RÁD**

Video 28: Ukázka užití znaku NEMÍT RÁD

neg.
Přepis: PRÁCE + JÁ + **NEMÍT RÁD**
Překlad: Nemám tu práci rád.

Obr. 101: **SPOKOJENÝ**

Obr. 102: **NESPOKOJENÝ**

Video 29: Ukázka užití znaku NESPOKOJENÝ

neg.
Přepis: JEDNA + NELÍBIT + PRYČ + STÁT SE + JEDNOU + PRYČ // JINÝ + VYBRAT +

neg.
 deiktické odkázání + DOBRÝ + VÝBORNÝ + **SPOKOJENÝ** + JEDEN + PRYČ //

neg.
 PROČ + LÍBIT + OSOBA (klasifikátor) // ON/ONA (3.os.) + VŽDYCKY + MLUVIT + PŮL + VYNECHAT + přímá řeč: CO? + POVÍDAT + POTŘEBOVAT + JÁ + POTŘEBOVAT + VĚDĚT + VŠECHNO // UKAZOVAT + MUSET + DAT (mi) // TROCHU + PŮL + ODEBRAT + JÁ přímá řeč: CO? + POVÍDAT // PŮL +

neg.
NESPOKOJENÝ + JÁ + PRYČ // JINÝ + TLUMOČNÍK + VYBRAT + deiktické odkázání + LÍBIT

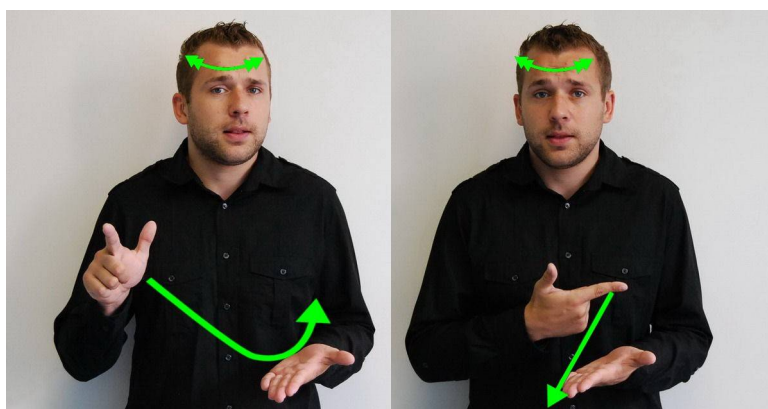
Překlad: „Ano, jednou se mi to stalo, že se mi tlumočník nelíbil, tak už jsem ho nechtěl. Vybral jsem si jiného a ten byl dobrý, opravdu výborný, s ním už jsem byl spokojený. Proč se mi tamten nelíbil? Vždycky když mluvil tak to zjednodušoval. Říkal jsem mu, že potřebuju vědět všechno, že mi také musí všechno odznakovat. Trochu nebo půlka informace, to se mi nelíbí, nebyl jsem s tím spokojený, tak už jsem ho nechtěl. Ten druhý tlumočník se mi ale líbil.“

6.4.3 Znak negující výpovědi nebo část výpovědi

Zápor v ČZJ tvoříme v mnoha případech negativním slovesem. Slovesa a možnosti jejich podob v záporu jsme si ukázali výše. Další základní postupy, jak tvořit negativní výpovědi, je **přidáním určitého negativního neslovesného znaku.** Níže představíme některé neslovesné znaky, které ve větě fungují jako negátory. Mohou negovat pouze znak, část výpovědi nebo celou výpověď. Řadí se výhradně **až na konec** negované výpovědi nebo za negovaný znak.

Za nejfrekventovanější znak této skupiny bychom označili znak **NENÍ** (obr. 103). Někdo by mohl namítnout, že se jedná o slovesný znak především proto, že jeho překlad do češtiny je sloveso. Nikde však není řečeno, že výpověď v ČZJ musí něco, co v mluvených jazycích nazýváme slovesem, obsahovat. Český znakový jazyk (stejně jako BSL¹²⁸) nepoužívá ekvivalent českého slovesa být. Běžné jsou tedy věty jako JÁ + LÍNÝ¹²⁹, v nichž sloveso nenalezneme. Právě proto se také domníváme, že pokud kladné výpovědi nevyžadují sloveso, tak ani záporné výpovědi nemusí sloveso obsahovat. Znak NENÍ tedy, ačkoliv se jeví jako záporný tvar českého slovesa být, za sloveso nepovažujeme. Neslyšící lektoři také neuměli jasně určit, zda se o sloveso jedná či nikoliv.

Nás však především zajímá, jak tento znak figuruje ve vyjadřování záporu. Tento znak **neguje skutečnost bez dalšího příznaku.** Vysoká frekvence tohoto znaku vybízí k více příkladům, uvedeny jsou tři (video 30a, video 30b a video 30c¹³⁰).

Obr. 103: **NENÍ**

¹²⁸ Deuchar (1984).

¹²⁹ Tato výpověď v záporu zní JÁ + LÍNÝ + NENÍ.

¹³⁰ V poslední ukázce (video 30c) mluvčí při produkci tohoto znaku užívá tvar ruky D namísto obvyklého tvaru ruky L.

Video 30a: První ukázka užití znaku NENÍ

Přepis: *JÁ + CÍTIT SE + JAKO + PROFESIONÁLNÍ + TLUMOČNÍK + NENÍ*
Překlad: „Já se necítím být profesionálním tlumočnickem.“

Video 30b: Druhá ukázka užití znaku NENÍ

Přepis: *CHTÍT + CHTÍT + BRNO + TLUMOČNÍK + NEMÍT/NEBÝT (obouruční) // MÍTÍ + neg.*
ALE + PODMÍNKY + DOBRÉ + NENÍ // MLČENLIVOST + VŮBEC
Překlad: „Já bych si klidně i ráda objednala tlumočnicka v Brně, ale ti tlumočníci tam prostě nejsou a když jsou, tak zase nejsou dobří. Nedodržují mlčenlivost.“

Video 30c: Třetí ukázka užití znaku NENÍ

Přepis: *STŘÍDAVĚ + SITUACE + TLUMOČNÍK + VÝHODA + NENÍ // JAKO + VÍC + SITUACE + V TOM + MYSLET + JAKO + INTEGRACE + SPOLUŽÁCI + odkázání, tvar ruky 5 + NEBO + NĚCO + ŠKOLA + INTEGRACE*
Překlad: „Někdy přítomnost tlumočnicka nemusí být výhodou. Myslím tím situaci, kdy je neslyšící v integraci a má se stát součástí kolektivu slyšících spolužáků.“

Znak NE 5 (obr. 101), jak z názvu vyplývá, je produkován s tvarem ruky 5 (ruka se otáčí v zápěstí). Také neguje výpověď či znak **bez dalších příznaků**.

Obr. 101: NE 5

Video 31: Ukázka užití znaku NE 5

Přepis: *JÁ + MILOVAT + ZBOŽŇOVAT + ŘÍDIT AUTO + NE 5 (jednoruční).*
Překlad: Že bych řízení auta nějak zvlášť milovala, to se říct nedá.

Dalším znakem skupiny je znak JEŠTĚ NE („š“) (obr. 105), který kromě významu záporu nese ještě informaci o čase. Význam je „prozatím ne“. Doprovázen bývá kromě nemanuálního záporu, jako ostatní znaky, také mluvním komponentem písmene „š“. V ukázce (video 32) jsou vedle znaku JEŠTĚ NE užití další negativní znaky této skupiny.

Obr. 105: **JEŠTĚ NE** („š“)

Video 32: Ukázka užití znaku JEŠTĚ NE

neg.

Přepis: *OBJEDNAT + NULA 1 (obouruční) + RODINA + NESLYŠÍCÍ + TRADICE +*

neg.

neg.

TLUMOČNÍK + MARNÁ SNAHA + JÁ + JEŠTĚ NE + ZKUŠENOST + NEMÍT + JÁ

Překlad: „Nikdy jsem si neobjednala CODA tlumočnicka, tlumočnicka, který má neslyšící rodiče. S tím nemám žádnou osobní zkušenost.“

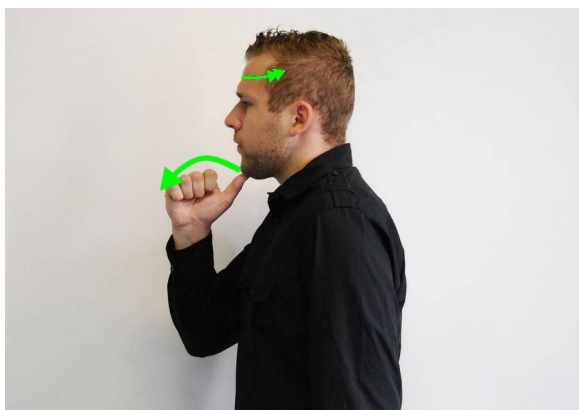
Následující tři znaky jsou si významově velmi blízké. Užívají se, pokud chceme vyjádřit, že k určité činnosti či stavu věcí „**vůbec**“ nebo „**nikdy**“ nedošlo. Manuální část těchto tří znaků je stejná (obr. 106), liší se však pohyby rtů. Znaky s tvarem ruky **Å** a pohybem od brady do centra znakovacího prostoru se vyskytují i v cizích znakových jazycích (viz výše 5.3.3).

Zatímco první uvedený znak označovaný jako **VŮBEC** (video 33a) je často doprovázen orálním komponentem „**zachvění úst**“¹³¹, druhý z uvedených znaků **VŮBEC** („**vůbec**“) (video 33b) je doprovázen mluvním komponentem, artikulací slova „**vůbec**“. Jeden z neslyšících lektorů – konzultantů popsal významové rozdíly tak, že v případě znaku **VŮBEC** jde o vyjádření toho, že se daná skutečnost nikdy nestala. V případě znaku **VŮBEC** („**vůbec**“) se daná skutečnost nestala pouze po určitou dobu. Domníváme se však, že v námi nalezených ukázkách tento významový rozdíl patrný není.

Třetím znakem se stejným manuálním komponentem je znak **NIKDY** (video 33c), ten je doplněn mluvním komponentem „**nikdy**“. Tento znak má stejný význam jako české slovo nikdy.

¹³¹ Rty se vypouštěným proudem vzduchu skrze volně zavřená ústa na krátký okamžik rozechvějí.

Obr. 106: **VŮBEC**

Video 33a: Ukázka užití znaku VŮBEC

Přepis: KOČKA + CITLIVÝ + KONTAKT + SPOLEČNOST + VŮBEC // POUZE + MÁMA + KONTAKT

Překlad: *Ta kočka je taková netykavka, vůbec nemá ráda společnost, je pořád jen s mámou.*

Video 33b: Ukázka užití znaku VŮBEC („vůbec“)

Přepis: JÁ + NAROZENÍ + RŮST + ZAHRANIČÍ + VŮBEC („vůbec“)

Překlad: *Od porodu jsem už v zahraničí nebyla.*

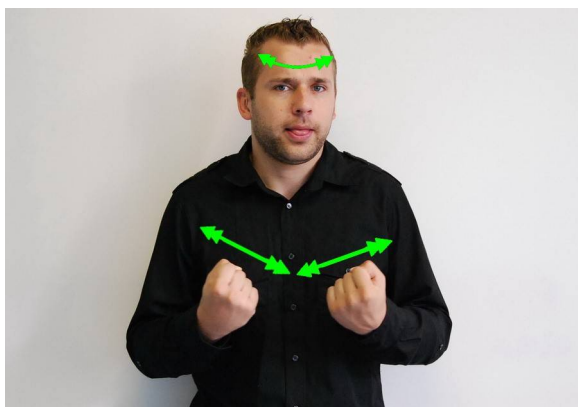
Video 33c: Ukázka užití znaku NIKDY

Přepis: JÁ + ZNÁT + OBLEČENÍ + NEUMĚT // NIKDY + VZÍT + JÁ

Překlad: *„Od té doby jsem si nikdy víc hlavně proto, že se neumí obléknout.“¹³²*

Stejně jako znak NEMOCI SZ (viz obr. 67), i následující znak **MARNÁ SNAHA SZ** (obr. 107) patří do skupiny specifických znaků. Motejzíková a Vysuček (2003) uvádějí tento znak pod názvem *Specifický znak č.5*. Nemanuální složka je popisována jako „*Pootevřená ústa, jazyk opřený o spodní ret a lehce prostrčen mezi rty.*“, význam „*Marně se snažit.*“ (Motejzíková, Vysuček, 2003, Specifický znak č. 5). Tento znak by se podle nás dal také přeložit jako „opakovaně se nedařit“.

¹³² Podle našeho názoru měl překlad znít: „*Od té doby jsem si tohoto tlumočnicka již neobtěžovala hlavně proto, že se neumí oblékat.*“

Obr. 107: **MARNÁ SNAHA SZ**

Video 34: Ukázka užití znaku MARNÁ SNAHA SZ

neg.

Přepis: *VOLAT (někomu) + VOLAT (někomu) + JÁ + MARNÁ SNAHA SZ*

Překlad: *Zkoušela jsem se tam několikrát dovolat, ale nedařilo se mi to.*

Dále je třeba zmínit znak **NIC** (obr. 108). Chová se stejně jako předešlé znaky této skupiny, nenese další příznak. Má stejný význam jako české slovo nic.

Obr. 108: **NIC**

Video 35: Ukázka užití znaku NIC

neg.

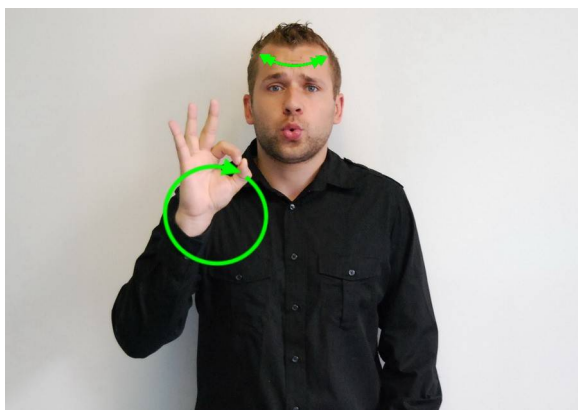
neg.

Přepis: *SPRÁVNÝ + DÁT (mi) + SPRÁVNÝ // VYNECHAT + NIC + PŘIDAT + NIC.*

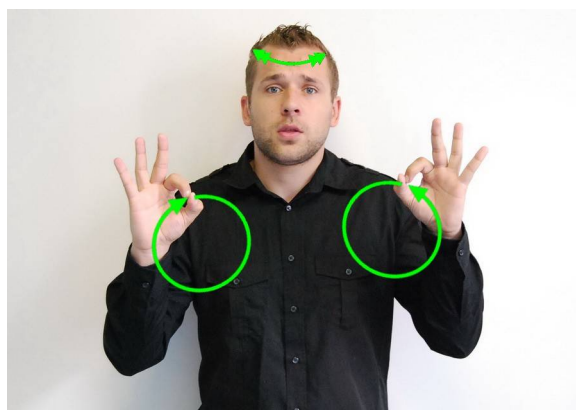
Překlad: *„Tlumočník by měl především věrně tlumočit všechny informace, neměl by nic přidávat ani nic vynechávat.“*

V cizích znakových jazycích (v rakouském, britském ale i izraelském) byla nalezena celá řada znaků obsahujících pohyb po kruhu nebo tvar ruky/rukou 10. (viz výše). I v ČZJ existuje **skupina znaků NULA**. Jedná se o velmi frekventovaný znak **NULA (jednoruční)** (obr. 109a) (video 36b), silnější znak **NULA (obouruční)** (obr. 109b) (video 36a) a **NULA (otevření)** (obr. 110), všechny s mluvním komponentem „nula“.¹³³ V odpovědích může stát hned na začátku a opakovat se také na konci odpovědi (viz video 36b).

¹³³ Příklad užití pouze nemanuálního záporu v odpovědi v ukázce - video 4, kdy je k nemanuálnímu záporu artikulováno slovo „nula“, odkazuje právě k těmto znakům.

Obr. 109a: NULA (jednoruční)

Obr. 109b: NULA (obouruční)

Video 36a: Ukázka užití znaku NULA (obouruční)

Přepis: *SLYŠÍCÍ + SPOLUŽÁCI + odkázání na skupinu + NEBO + SLYŠÍCÍ + KAMARÁDI +*
 _____ *neg.*

SNAŽIT + NULA (obouruční)

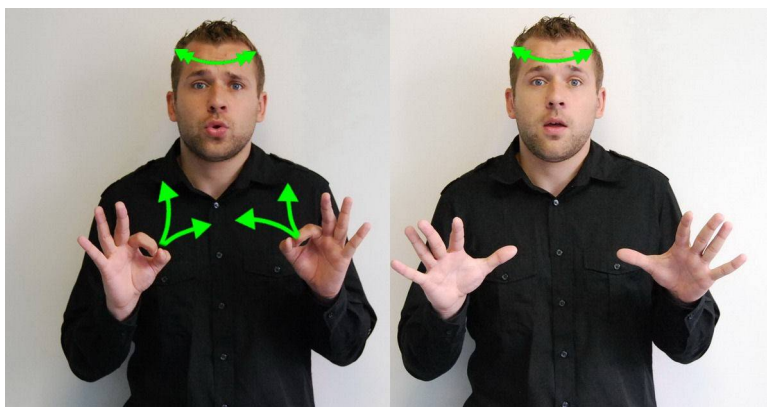
Překlad: „..., ztrácí se snaha neslyšícího komunikovat se slyšícími spolužáky, se slyšícími kamarády.“

Video 36b: Ukázka užití znaku NULA (obouruční) a NULA (jednoruční)

_____ *neg.*
Přepis: *JÁ // NULA (obouruční) + SLEDOVAT + TELEVIZE + NULA (jednoruční)*

Překlad: *Já? Já se na televizi vůbec nedívám, vůbec.*

Ještě větší důraz docílíme užitím znaku **NULA (otevření)** (obr. 110), který se od předešlých dvou znaků liší absencí pohybu po kruhu, prsty se pouze otevírají z tvaru 10 do tvaru 5. (video 37)

Obr. 110: NULA (otevření)

Video 37: Ukázka užití znaku NULA (otevření)

Přepis: *ALKOHOL + OSOBA + TYP + deiktické odkázání + ALKOHOL + deiktické*
 _____ *neg.* _____ *neg.*

odkázání + VŮBEC + deiktické odkázání + PÍT + NEZNAT + NIC + NULA

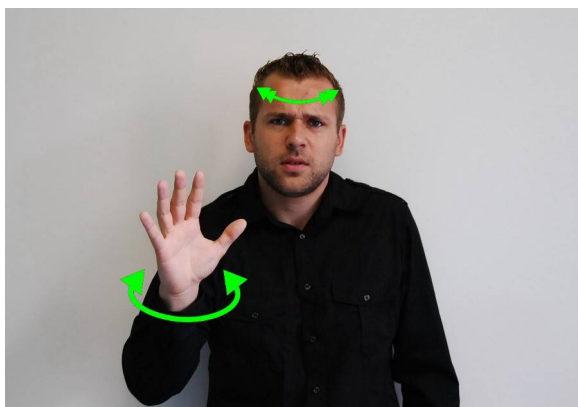
_____ *neg.*
(otevření) + PÍT + NULA (otevření)

Překlad: *On je absolutní abstinent, nikdy se alkoholu ani nedotkl.*

6.4.4 Skupina znaků NE

Do této skupiny jsme zařadili pouze **samostatné znaky NE**, které se nejčastěji vyskytují jako elementární **negativní odpověď** na otázku zjišťovací. Glosy znaků jsou odvozeny také z formálního hlediska, od toho jakým tvarem ruky/rukou jsou znaky produkovány. Znak NE 5, který je zařazen už v předchozí skupině, lze užít také jako samostatnou odpověď, proto jsou i zde uvedeny příklady užití tohoto znaku. Následující znaky mohou nést určitý příznak a vyskytují se ve specifických situacích, které jsme vyzorovali a následně také konzultovali s neslyšícími lektory ČZJ. Snažíme se ukázat příklady, jež by vystihovaly správné užití těchto znaků. Často lze vysledovat v cizích znakových jazycích znaky stejné či podobné po formální stránce (někdy i významové).

Jako první uvedeme dvě ukázky užití znaku **NE 5** (obr. 111) (video 38a) vyobrazeného již na obr. 101. Výjimečně lze tento znak artikulovat v obouruční podobě (video 38b). Tímto znakem se vyjadřuje nesouhlas bez dalších příznaků.

Obr. 111: NE 5

Video 38a: Ukázka užití znaku NE 5 (jednoruční)

Přepis: *gesto-upozornění + MANŽEL + PŘEMÝŠLET + CHTÍT + MALOVAT // NESLYŠÍCÍ + NAVŠTÍVIT (nás) přímá řeč: NE 5 (jednoruční) + ŠKODA + NECHAT + PĚKNÉ*

Překlad: *Manžel přemýšlel, že by vymaloval. Přišli k nám ale jedni neslyšící na návštěvu a říkali. „Ne! To je škoda, nechte to, vždyť je to pěkné.“*

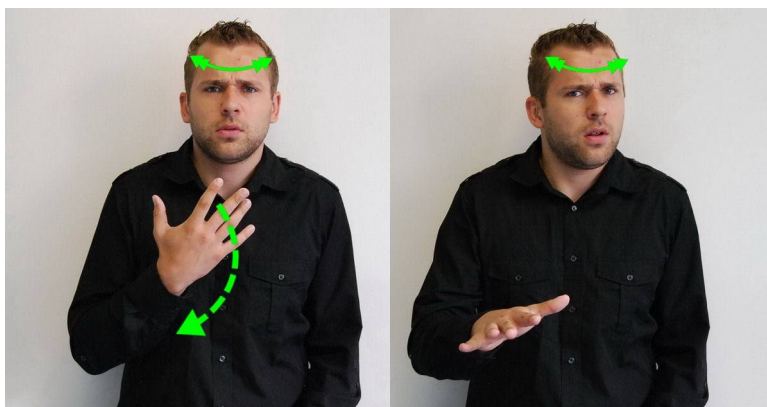
Video 38b: Ukázka užití NE 5 (obouruční)

Přepis: *(přímá řeč 3.os.: DOBŘE KOUPIŤ // SAMA + VYCHÁZKY + SAMA + DOKTOR + DOMLOUVAT + MLUVIT + SAMA + SAMA + SAMA // (přímá řeč: JÁ + SAMA + neg.*

NE 5 (obouruční) + NEUMĚT

Překlad: *Dobře, ale koupíš si toho psa sama, sama s ním budeš chodit ven, u veterináře budeš sama všechno vyřizovat, všechno sama. „Ne! To já ale neumím.“*

Následující znak **NE 5 (ven)** (obr. 112) se nevyskytuje příliš často. Odporujeme jím v případě, že někdo uvádí nesprávnou informaci (nebo dělá něco špatně), poté většinou následuje oprava dané informace (viz video 39).

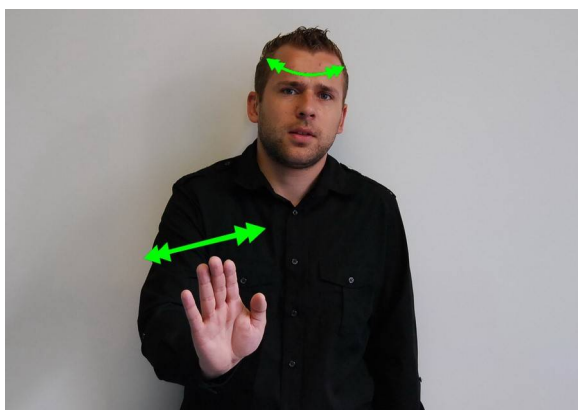
Obr. 112: **NE 5 (ven)**

Video 39: Ukázka užití znaku NE 5 (ven)

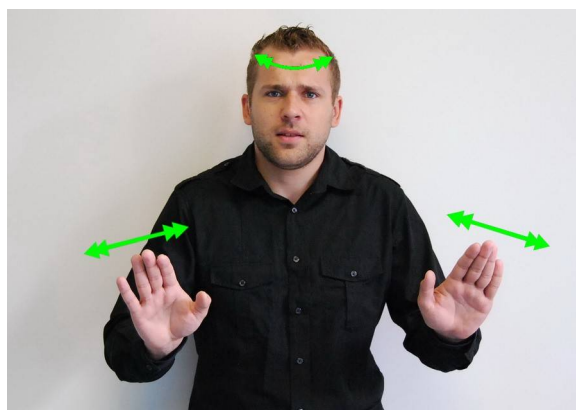
Přepis: *deiktické odkázání* + **ZNAKOVAT** // *gesto-upozornění* + **NE 5 (ven)** + **UŽ** + **ŘÍKAT**
neg.
 + **VYSVĚTLOVAT** // **OMYL** // **NE 5 (ven)**
neg.

Překlad: *Někdo něco znakuje a já na něj:., Ne, tak to není, už jsem ti to přece vysvětloval. “ Jo, jako omyl. Ne, tak to není!*

Užívání dalšího znaku **NE B (jednoruční)/NE B (obouruční)** (obr. 113a a 113b) je spojeno s varováním či zákazy. Obouruční forma je opět výrazem zesílení. V ukázce – video 40 se vyskytnou hned obě zmiňované formy tohoto znaku.

Obr. 113a: **NE B (jednoruční)**

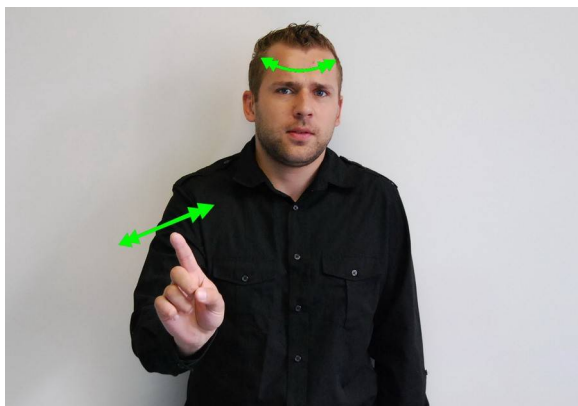
Obr. 113b: **NE B (obouruční)**

Video 40: Ukázka užití znaku NE B(jednoruční) a NE B(obouruční)

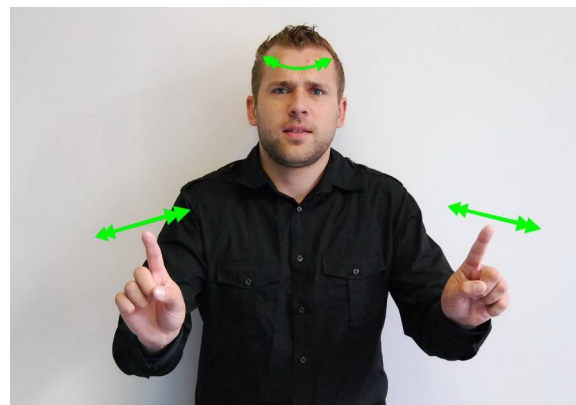
Přepis: **ZÍTRA** + **POZÍTRÍ** + **PROSIT** + **CHTÍT** + **VYHRABAT** (*křečka ze země*) + *přímá řeč:*
neg.
NE B (jednoruční) + **VYHRABAT** + **SMRDĚT** + **NE B (obouruční)**
neg.

Překlad: *Den dva potom ho chtěla vyhrabat. Na to já „Ne, kdybychom ho vyhrabaly, tak by hrozně smrděl, to ne!“*

Poslední popsané znaky **NE D (jednoruční)** (obr. 114a) a jeho silnější podoba **NE D (obouruční)** (obr. 114b) mají více významů. Lze je užít k popření nesprávné výpovědi ve významu „ne, tak to není“ (video 41), ale užívají se i ve významu „ne, nesmět“.¹³⁴ Podobně vypadá znak ÖGS *NEIN*₁ (obr. 37) nebo základní negativní znak ISL NOT (obr. 31) či DON'T ALLOW (obr. 40).

Obr. 114a: **NE D (jednoruční)**

Obr. 114b: **NE D (obouruční)**

Video 41: Ukázka užití znaku NE D

Přepis: *JEDEN + TLUMOČNÍK + TRVALÝ + NE D (jednoruční) // JÁ + HESLO + MOJE + TŘI + TLUMOČNÍK + TŘI*

Překlad: „Já nemám tlumočnicka, kterého bych si pravidelně objednával. Mám takové tlumočnický tři...“

6.5 Intenzifikace negace v ČZJ

Pokud chceme svoji zápornou výpověď zdůraznit, **zintensivnit daný zápor**, máme k tomu několik možností. Z vlastního pozorování, z našeho výzkumu, ale i konzultací s lektory ČZJ jsme dospěli ke stejným závěrům jako výzkumníci jiných znakových jazyků (viz výše 5). K intenzifikaci nám slouží především **zvýraznění mimiky a pohybu daného znaku** (pohyb je s větším napětím svalů a celý znak může být větší). Co v zahraničních znakových jazycích vyznívalo nebylo, je možnost produkce jednoručních znaků ČZJ **obouručně** k docílení větší intenzity, většího záporu.

Nesmíme však zapomenout také na **lexikální prostředky**. Přidáním dalšího negativního znaku, jak je vidět v ukázkách (video 41a, 41b a 41c).

Video 42a: Ukázka užití znaku VŮBEC a NIC

Přepis: *PROBLÉM + TEĎ + TEPRVE // BYLO + BŘICHO + BOLET + BOLET + DOBU + DLOUHO + VŮBEC + NIC*

Překlad: *Teprve teď mě to začalo bolet, předtím naprosto vůbec.*

¹³⁴ Shoduje se to i s příkladem znaku z Potměšilova slovníku N-Z (2002) zobrazený námi na obr. 54 (viz 6.1.1) označen jako NESMĚT/A s příkladem (*Nesmíš chodit pozdě domů*).

Video 42b: Ukázka užití znaku VŮBEC v již negativní výpovědi

neg.

Přepis: PRÁVĚ + VŮBEC + JÁ + BAVIT + MALOVAT + BAVIT

Překlad: Mě malování vůbec nebaví.

Video 42c: Ukázka užití znaku NULA (jednoruční) v již negativní výpovědi

neg.

Přepis: VAŘIT + JÁ + NEUMĚT + NULA (jednoruční)

Překlad: Já naprosto neumím vařit.

6.6 Závěry vlastního výzkumu

Z našeho výzkumu jsme se snažili získat výsledky popisující prostředky negace v českém znakovém jazyce. Jsme si vědomi, že námi zjištěné výsledky nejsou a nemohou být úplné.

Nejprve jsme se zaměřili na nemanuální prostředky, jimiž jsou **záporné kroucení hlavou** a **specifická negativní mimika** (nakrčení obočí a nosu, koutky úst směřují dolů). Tyto prostředky se nejčastěji objevují současně, proto jsme je nazvali jako **nemanuální zápor**, jež se produkuje simultánně s většinou všech negativních znaků, případně po dobu celé výpovědi. Liší se svojí intenzitou i načasováním. Byly objeveny i výpovědi postrádající veškerý nemanuální zápor. Tento nemanuální zápor **považujeme za morfém**, neboť ve velkém množství případů je jediným negátorem ve výpovědi. Právě **přidání nemanuálního záporu ke kladnému znaku** je základním a velmi produktivním prostředkem negace v ČZJ.

Dále jsme analyzovali manuální prostředky negace v ČZJ, tedy negativní znaky. Roztřídili jsme je podle dvou hledisek, obsahově-sémantického a formálního, do několika skupin.

V ČZJ existuje obsáhlá skupina negativních, převážně slovesných, znaků jež se **liší od svých kladných podob**. Jsou to znaky jako: NEVĚDĚT, NEUMĚT či NEVLASTNÍ. Podskupinou jsou znaky, které obsahují **specifický pohyb** označovaný jako **Alfa**, který je považován za negativní **morfém**. Většinou se objevuje u záporných znaků jako: NEZNAT, BÝT NEPŘÍTOMEN nebo ZCELA NEROZUMĚT.

Několik záporných znaků se tvoří **přidáním negativního komponentu ke kladné podobě znaku**. Tento přidaný prvek je možno považovat za negativní **suffix**. Daný komponent se podobá znaku NE 5 (ven) existujícímu i samostatně, a proto lze tento prvek pokládat i za **druhý komponent složeniny**. Nalezneme ho např. u znaků NECHTÍT, NEVIDĚT nebo NESLYŠET.

Dále jsme popsali **znaky, jež mohou negovat znak či celou výpověď**. Řadí se až **na konec** věty nebo za negovaný znak. Některé z nich nesou kromě významu negace ještě specifické příznaky. Velmi frekventovaným znakem je znak NENÍ nebo znak NE 5. Patří sem i skupina znaků NULA obsahujících tvar ruky τO , z nichž dva se produkují s pohybem po kruhu. Jsou to znaky NULA (jednoruční), NULA (obouruční), NULA(otevření). Také je tu skupina znaků obsahujících pohyb tvaru ruky $\dot{A}$ od brady do centra znakovacího prostoru. Jedná se o znaky VŮBEC, VŮBEC („vůbec“) a NIKDY.

Popsali jsme i **samostatné znaky NE**, jako znak NE 5 (ven), NE B či NE D vyskytující se zejména v **odpovědích**. Váží se ke specifickým situacím jako je popření správnosti obsahu výpovědi nebo varování.

Takto jsme jednoduše rozdělili prostředky vyjádření negace na nemanuální a manuální. Jak ale vypadá **negativní výpověď**? Při tvoření negativních výpovědí máme více možností. Buď věta **obsahuje negativní sloveso** tvořené přidáním nemanuálního záporu nebo mající odlišnou podobu od kladné¹³⁵. Další možností je **přidání negativního neslovesného znaku** na konec negované výpovědi nebo za negovaný znak. Ne příliš často se v zastoupení užívá **samostatný nemanuální zápor** plnící stejnou funkci.

Pokud chceme dosáhnout **silnějšího záporu**, výpověď zintensivnit, můžeme v jedné výpovědi užít **více negativních znaků**. Důležitým prostředkem je samozřejmě **mimika**, která se zvýrazní. Podobně i pohyb znaku může být větší a důraznější. U jednoručních znaků lze užít **obouručních forem** jako indikátoru silnější negace.

Podaný přehled znaků není a nemůže být úplný. V námi natočených nahrávkách i v jiných analyzovaných materiálech jsme zaznamenali ještě další znaky, ne však s dostatečným výskytem¹³⁶, abychom je do výzkumu mohli zařadit a adekvátně je popsat. Nejsme rodilými mluvčími ČZJ, proto připouštíme, že zvolené ekvivalenty popisovaných i prepisovaných znaků ČZJ nemusí být jediné možné, stejně jako překlady příkladů do češtiny.

Zvolený postup získávání jazykových dat, analýza přirozených a neřízených rozhovorů v ČZJ, má určité nedostatky. Faktem je, že se nám v natočeném materiálu neobjevily všechny předpokládané relevantní prostředky a bylo by tedy vhodné využít ještě další způsoby k získávání jazykového materiálu.

Potýkali jsme se také s variantností ČZJ vycházející z neexistence kodifikace tohoto jazyka. Každý mluvčí preferuje určité znaky a nelze říci, že jsou některé korektnější.

Přestože je tvoření záporných výpovědí v jazycích obecně velmi produktivní proces, v příručkách či slovnících popisujících ČZJ o něm nenajdeme téměř žádnou informaci (jak bylo výše popsáno). Bylo by tedy velmi přínosné, kdyby se pojednání o gramatice ČZJ stalo nedílnou součástí všech slovníků a určitě by v nich neměl chybět přehled také o tom, jak v tomto jazyce tvořit negativní výpovědi. Mělo by být upozorněno zejména na nemanuální vyjadřování záporu, které může být opomíjeno.¹³⁷

---

¹³⁵ Slovesa jsou podle slovosledu ČZJ řazena na konec výpovědi.

¹³⁶ Jsme si vědomi toho, že roli ve výběru negativních znaků hrála i naše vlastní znalost ČZJ, která nás limitovala. Je možné, že jsme nevěnovali pozornost některým dalším relevantním znakům, nám však neznámým nebo nerozpoznaným.

¹³⁷ Předpokládejme, že v dnešní době již slovníky nebo jiné materiály nevznikají v tištěné podobě, ale především na nosičích, kde je nemanuální složka znakového jazyka zaznamenána.

Závěr

V naší bakalářské práci jsme se pokusili popsat základy vyjadřování záporu v českém znakovém jazyce. Podrobnější závěry vlastního výzkumu na ČZJ jsme uvedli výše. Zde bychom chtěli stručně **shrnout** celou naši práci a **porovnat výsledky vyjadřování negace v ČZJ s ostatními popisovaným znakovými jazyky**.

Jak jsme se přesvědčili, je toto téma velmi široké a nebylo v našich silách ho celé obsáhnout. Nejprve jsme se pokusili negaci definovat. Poté jsme představili, jakým způsobem je negace realizována v různých mluvených jazycích, zejména pak v češtině.

Jistě každý z nás užívá neverbálních projevů, jimiž vyjadřuje svůj nesouhlas, ty jsou nemanuálním prostředkům užívaným ve znakových jazycích velmi podobné. Do jazykového systému však na rozdíl od nich nepatří.

Jak jsme předpokládali, škála způsobů, jimiž se ve znakových jazycích vyjadřuje negace, je pestrá a určitě srovnatelná s množstvím způsobů v jazycích mluvených.

Ve všech popisovaných zahraničních znakových jazycích, ale i v českém znakovém jazyce, je nejnápadnějším prvkem negace **záporné kroucení hlavou** ze strany na stranu, jež bylo popsáno ve všech popisovaných znakových jazycích. Bývá doplněno o specifickou **negativní mimiku** (nakrčené obočí a nos, koutky úst směřují dolů). Tyto nemanuální prostředky pro zjednodušení nazýváme souhrnně jako **nemanuální zápor**. Nemanuální zápor se **produkuje simultánně** se znakem nebo po dobu produkce části (vyjíměčně celé) výpovědi, kterou neguje. Objevuje se s většinou všech negativních znaků.

Nemanuální zápor se vyskytuje nejčastěji s negativním znakem, ale může přetrvávat i po skončení manuální výpovědi, nebo naopak zahajovat negativní odpověď. V některých znakových jazycích, nevyjímaje ČZJ, může stát tento prvek i **samostatně** na místo negativního znaku. Často je **jediným** prostředkem negace celé výpovědi, nese tedy význam negace. Jako jednotku nesoucí význam ho tedy můžeme označit za **morfém**. Právě **přidání „nemanuálního záporu“** jako jediného negativního prvku považujeme za jeden ze základních způsobů tvoření negativních znaků a výpovědí v ČZJ.

Negativní výpověď lze tedy negovat **přidáním nemanuálního záporu**. Jak bylo popsáno u jednotlivých cizích znakových jazyků nebo jak jsme odvodili z příkladů, zápor ve výpovědích vyjadřuje stejně jako v ČZJ. Výpověď **obsahuje negativní sloveso** nebo **negativní znak**, jež má funkci danou výpověď či část výpovědi negovat.

Negativní znaky cizích znakových jazyků stejně jako negativní znaky ČZJ jsme se snažili rozdělit do určitých skupin podle společných charakteristických rysů formálních a sémantických.

V ČZJ a některých cizích znakových jazycích existují například **negativní znaky**, které se od kladných protějšků **zcela liší, mají vlastní negativní formu**. V ČZJ je kromě toho ještě dost početná podskupina těchto znaků obsahující specifický **pohyb Alfa**, který je považovaný za **negativní morfém**. Podobný pohyb byl nalezen i u několika znaků v rakouském znakovém jazyce, nemáme však informace o tom, jak vypadají pozitivní protějšky těchto znaků, proto je jako podskupinu nevydělujeme.

Ve všech znakových jazycích, kterým jsme se věnovali (nevyjímaje ČZJ), existují negativní znaky tvořící se **přidáním negativního komponentu ke kladnému znaku**. Podle

charakteru tohoto komponentu se jedná buď o **odvozování pomocí sufixu** nebo o **skládání**, kdy je **druhým komponentem složeniny negativní znak**. V ČZJ je takových znaků jenom několik a není nám zřejmé, zda přidaný negativní komponent funguje jako sufix nebo spíše jako znak složeniny. K oběma přístupům nalézáme určité argumenty.

V ČZJ dále vydělujeme **negativní neslovesné znaky** jež se přidávají na konec výpovědi, kterou negují. Mezi těmito znaky se objevují znaky s **tvarem ruky** τO a pohybem **po kruhu** nebo **pohyb tvaru ruky** Å **od brady**. V některých znakových jazycích se objevují podobné znaky s popsáním pohybu a tvary rukou, ty jsme v rámci negativních znaků cizích znakových jazyků vyčlenili jako **znaky obsahující určitý pohyb nebo tvar rukou**.

Nakonec jsme v ČZJ vydělili **samostatné znaky NE**, které se většinou objevují v odpovědích. V cizích znakových jazycích se samozřejmě také objevují, jsou zařazeny v poslední skupině, nazvané **ostatní negativní znaky**, společně s **negativními znaky imperativními**, negativními znaky **popírajícími existenci** nebo znaky, jež mají význam „**nic**“, „**nikdo**“ nebo „**nikdy**“.

Tato problematika stojí určitě za pozornost a měla by být dále podrobena širšímu zkoumání, aby byly některé skutečnosti ověřeny, nalezeny jasné důkazy pro to, co v tuto chvíli s určitostí nejsme schopni říci, a popsány další prostředky a pravidla negace v ČZJ.

Doufáme, že tato práce přispěje malým dílem k lepšímu poznání českého znakového jazyka a že poslouží jako východisko těm, kteří by se chtěli touto problematikou dále zabývat. Tento materiál je pouze prvotním vzhledem do tohoto tématu a bylo by velmi přínosné dále pokračovat v hlubším poznání fungování negace v ČZJ.

Seznam použité literatury

- ANDERSON, D.; REILLY, S. The puzzle of negation: How children move from communicative to grammatical negation in ASL. *Applied Psycholinguistic*. 1997, vol. 18, p. 411-429. [cit. z EMMOREY, K. *Language, Cognition, and the Brain : Insights From Sign Language Research*. Mahwah : Lawrence Erlbaum Associates, 2002. ISBN 0-8058-3399-4.]
- BAKER-SHENK, CH.; COKELY, D. *American Sign Language. A Teacher's Resource Text on Grammar and Culture*. Washington, D.C : Clerc Books, 1980. ISBN 0-930323-84-X.
- BERGMAN, B. Manual and Nonmanual Expression of Negation in Swedish Sign Language. In: BOS, H., SCHERMER, T. (eds.) *Sign Language Research 1994. Proceedings of the 4th European Congress on Sign Language Research, Munich, September 1-3, 1994*. Hamburg : Signum, s. 85-103. ISBN 3-927731-57-9.
- BOGUSŁAWSKI, A. *Aspekt i Negacja*. Warszawa : Koleżankom, 2003. ISBN 83-910656-4-2.
- BRENNAN, M. Productive Morphology in British Sign Language Focus on the Role of Metaphors. In: PRILLWITZ, S. (etc.) (eds.) *Current Trends in European Sign Language Research*. Hamburg, 1990. ISBN 978-3-927731-03-5. [cit. z *Struktura a fungování znakového jazyka*. Studijní materiály pro obor CNES. Praha : FF UK, 2007, s. 205-228]
- BRENNAN, M. The Visual World of the British Sign Language : An Introduction. In: BRIEN, D. (ed.) *Dictionary of British Sign Language/English*. London : British Deaf Association, 1992, s. 1 - 134. ISBN 0-571-14346-6.
- BRIEN, D. (ed.) *Dictionary of British Sign Language/English*. London : British Deaf Association, 1992. ISBN 0-571-14346-6.
- ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc : Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5.
- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda : Přehled*. Praha : Pražská imaginace, 1994. ISBN 80-7110-149-4.
- ČERMÁK, F.; BLATNÁ, R. (eds.) *Manuál lexikografie*. Jinočany : H&H, 1995. ISBN 80-85787-23-7.
- DANEŠ, F. a kol. *Mluvnice češtiny : vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických a pedagogických fakult. díl 3. , Skladba*. Praha : Akademia, 1987. ISBN neuvedeno.
- DEUCHAR, M. *British Sign Language*. London, Boston : Routledge & Kegan Paul, 2003. [cit. z *Struktura a fungování znakového jazyka*. Studijní materiály pro obor CNES. Praha : FF UK, 2007, s. 47-105]

DOHERTY-SNEDDON, G. *Neverbální komunikace dětí : jak porozumět dítěti z jeho gest a mimiky*. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7367-043-7.

Double negative. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. [cit. 2009-05-07]. Dostupné z WWW : <http://en.wikipedia.org/wiki/Double_negative>

EMMOREY, K. The Structure of American Sign Language : Linguistic Universals and Modality Effects. In: *Language, Cognition, and the Brain (Insights From Sign Language Research.)* London : Publisher London, Lawrence Erlbaum Associates, 2002, s. 13-71. ISBN 0-8058-3399-4.

ERHART, A. *Základy jazykovědy*. 2. přeprac. vyd. Státní pedagogické nakladatelství : Praha, 1990. ISBN 80-04-24612-5.

GABRIELOVÁ, D.; PAUR, J.; ZEMAN, J. *Slovník znakové řeči*. Praha : Horizont, 1988. ISBN neuvedeno.

Grammatical polarity. In: *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. last modif. 27. 12. 2010 [cit. 2009-05-07]. Dostupné z WWW : <http://en.wikipedia.org/wiki/Grammatical_polarity>

HAGÈGE, C. *Člověk a řeč : Lingvistický příspěvek k humanitním vědám*. Praha : UK-Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-331-8.

JOHNSTON, T.; SCHEMBRI, A. *Australian Sign Language (Auslan) : An Introduction to Sign Language Linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-54056-8.

KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.) *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové Noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

KARLÍK, P.; NEKULA, M.; RUSÍNOVÁ, J. (eds.) *Průruční mluvnice češtiny*. 2. opravené vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-134-4.

KOLEKTIV AUTORŮ *Gramatik der Oesterreichischen GebaerdenSprache*. Klagenfurt : Universitaet Klagenfurt, 2002. s. 183-205. ISBN neuvedeno.

KOLEKTIV AUTORŮ *Slovník znaků křesťanských pojmů pro neslyšící*. Praha : Naděje, 2001. ISBN 80-902292-9-8.

KUCHAŘOVÁ, L. (ed). *Jazyk Neslyšících: Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce*. Praha : FF UK, 2005.

LILLO-MARTIN, D.; SANDLER, W. *Sign Language and Linguistic Universals*. New York : Cambridge University press, 2006. ISBN 0-521-48395-6.

LOTKO, E. *Lexikální negace v současné češtině*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1973. ISSN 000461534.

LOTKO, E. *Slovník lingvistických terminů pro filology*. 3.vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. ISBN 80-244-0720-5

MACUROVÁ, A. Jazyk a hluchota. *Slovo a slovesnost*, 2001a , roč. 62, č. 2, s. 92-104.

MACUROVÁ, A. Poznáváme český znakový jazyk (Úvodní poznámky). *Speciální pedagogika*, 2001b, roč. 11, č. 2, s. 69-75.

MACUROVÁ, A. Proč a jak zapisovat znaky českého znakového jazyka. Poznámky k diskusi. *Speciální Pedagogika*, 1996, roč. 6, č. 1, s. 5-19.

MEIR, I. Question and Negation in Israeli Sign Language. In: *Sign Language & Linguistics* 7:2 John Benjamins Publishing Company, 2004, p. 97 – 124. ISSN 1387-9316/ e-issn 1569-996x. [online] Dostupné z WWW : <http://sandlersignlab.haifa.ac.il/html/html_eng/irit_articles/question_and_negation_in_ISL.pdf>.

MORRIS, D. *Bodytalk. Řeč těla*. Praha : Ivo Železný, 1999. ISBN 80-240-0238-8.

MOTEJZÍKOVÁ, J. Poznáváme český znakový jazyk V.– Specifické znaky. *Speciální pedagogika*, 2003, 13, s. 218–226.

MOTEJZÍKOVÁ, J. *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. [Diplomová práce] Praha : ÚČJTK FF UK, 2006.

MOTEJZÍKOVÁ, J.; VYSUČEK, P. *Specifické znaky*. Praha : ÚČJTK FF UK, 2003.

MRZÍLKOVÁ, E. ; OSTATKOVÁ, M. *Základy znakové řeči I*. Jinočany : H&H, 1993. ISBN 80-85467-30-5.

NEIDLE, C. *The syntax of American Sign Language : functional categories and hierarchical structure*. Cambridge, Massachusetts, London, England : Massachusetts Institute of Technology, 2000. ISBN 0-262-14067-5.

NOVÁKOVÁ, R. Český znakový jazyk – 4.díl. *Weblik – Internetová televize pro děti a mládež* [online]. [cit. 2010-11-10]. Dostupné z WWW : <<http://weblik.cktjzj.com>>.

OKROUHLÍKOVÁ, L. *Lexikografie a dostupné slovníky znakové češtiny*. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-11-6.

POTMĚŠIL, M. *Všeobecný slovník českého znakového jazyka A-N*. Praha : Fortuna, 2002. ISBN 80-7168-800-2.

- RŮŽIČKOVÁ, M. *Učíme se českou znakovou řeč* 2. vyd. Praha : Septima, 2000. ISBN 80-7216-126-1.
- SERVUSOVÁ, J. *Kontrastivní lingvistika – český jazyk x český znakový jazyk*. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-07-9.
- SOCHOROVÁ, M. *Český jazyk v kostce pro střední školy*. Havlíčkův Brod : Fragment, 1996. ISBN 80-7200-041-1.
- STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-52-9.
- SUTTON-SPENCE, R.; WOLL, B. *The Linguistics of British Sign Language : An Introduction*. 8th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. ISBN 0-521-63718-X.
- VACHEK, V. *Obecný zápor v angličtině a v češtině*. Praha : FF UK, 1947. ISSN 000669219.
- VÁVRA, V. *Mluvíme beze slov*. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-128-0.
- WILBUR, Ronnie B. Phonological and Prosodic Layering of Nonmanuals in American Sign Language. In: EMMOREY, K., LANE, H. (eds.) *The Sign Language Revisited: An Anthology to Honor Ursula Bellugi and Edward Klima*. London : Lawrence Erlbaum Association Publishers, 2000. s. 215-244. ISBN 0-8058-3246-7.
- Zápor. In: *Wikipedie : otevřená encyklopedie* [online]. Poslední editace 24. 6. 2010. [cit. 2009-05-07]. Dostupné z WWW : <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Zápor>>

Seznam analyzovaných videomateriálů k výzkumu

ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-42-0.

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček) Česká televize, vysíláno 6.1. 2004. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček) Česká televize, vysíláno 30.3. 2004. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček) Česká televize, vysíláno 16.9. 2004. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček) Česká televize, vysíláno 1.10. 2004. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček) Česká televize, vysíláno 16.12. 2004. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček) Česká televize, vysíláno 30.1. 2005. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček). Česká televize, vysíláno 10.2. 2005. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček), Česká televize, vysíláno 9.6. 2005. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček), Česká televize, vysíláno 22.9. 2005. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček), Česká televize, vysíláno 17.11. 2005. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček), Česká televize, vysíláno 9.3. 2006 (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček), Česká televize, vysíláno 29.4. 2006. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček), Česká televize, vysíláno 3.6. 2006. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček), Česká televize, vysíláno 21.9. 2006. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček), Česká televize, vysíláno 19.10. 2006. (videoarchiv IC FRPSP)

Televizní klub neslyšících. (moderátoři Radka Nováková a Petr Vysuček), Česká televize, vysíláno 16.11. 2006. (videoarchiv IC FRPSP)

NOVÁKOVÁ, R.; PEŠKOVÁ, K. *Neslyšící tlumočník v pracovním týmu.* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-23-9.

Videopříběhy – výukový materiál. Pevnost – České centrum znakového jazyka, 2008.

Vlastní videonahrávky přirozených projevů neslyšících

Seznam příloh

Příloha 1: Symboly pro tvary rukou ČZJ (Potměšil, 2004, s.13)

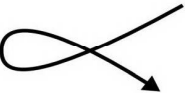
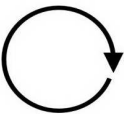

Příloha 2: Seznam šipek (vlastní tvorba)

Příloha 3: Multimediální CD s videoukázkami z textu

Příloha 1: Symboly pro tvary rukou ČZJ

Základní tvar ruky	Odvozené tvary ruky								Skupiny tvarů ruky
	a) °	b)	c) ^	d) ■	e) ▨	f) -	g)	h)	
A	Á		Â					À	} Zavřená ruka
O								Ô	
C	Ĉ	C̄							} Skrčená ruka
B	B̂	B̄	B̆	B̈	B̊	B̋	B̌	B̍	
5					5̂				} Ruka s prsty u sebe
8			8̂						
D	D̂		D̆	D̈	D̊	D̋	Ď	D̍	} Prsty vztyčené za zavřeně dlaně
V	V̂				V̊		V̋	V̌	
P			P̆	P̈	P̊	P̋	P̌	P̍	
I									
Y									
R									

Příloha 2: Seznam šipek

	<p>směr jednoduchého pohybu ve frontální rovině (např. znak MUSET)</p>
	<p>pohyb Alfa (např. znak NEZNAT)</p>
	<p>kruhový pohyb ve frontální rovině (např. znak NULA)</p>
	<p>opakovaný pohyb ze strany na stranu ve frontální rovině (např. znak NE D)</p>
	<p>sevržení prstů k sobě (např. znak MÍT 2)</p>
	<p>otvírání prstů od sebe (např. znak NULA [otevření])</p>
	<p>směr pohybu v horizontální rovině (např. znak VIDĚT)</p>
	<p>otvírání prstů v horizontální rovině (např. znak NEVIDĚT)</p>
	<p>kmitavý pohyb prstů (např. znak MÍT 1)</p>
	<p>otáčení rukou v zápěstí (znak NE 5)</p>

Příloha 3: Multimediální CD s videoukázkami

Na **příloženém CD** jsou videa, jež byla přepsána a přeložena v textu naší práce. Videá jsou označena pouze čísly, pořadí odpovídá **Seznamu použitých videí** (viz níže). U videoukázek, jež nepochází z námi natočených záznamů je v seznamu uveden zdroj.

Seznam použitých videí

Video 1a: Ukázka projevu s minimální intenzitou nemanuálního záporu

Video 1b: Ukázka projevu se silnou intenzitou nemanuálního záporu

Video 2: Ukázka přetrvání nemanuálního záporu po skončení manuální výpovědi

Video 3a: Ukázka užití nemanuálního záporu před manuální výpovědi

Video 3b: Ukázka užití samostatného nemanuálního záporu bez manuální složky jako odpovědi

Video 4a: Ukázka užití samostatného nemanuálního záporu bez manuální složky

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_11, 7/22 [0:00:00 – 0:00:08]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 4b: Ukázka užití samostatného nemanuálního záporu, bez manuální složky

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_18, 5/28 [0:00:00 – 0:00:14]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 5: Ukázka užití znaku NEMÍT (obouruční) bez nemanuálního záporu

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_11, 1/22 [0:00:00 – 0:00:06]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 6: Ukázka užití znaku NE 5 (jednoruční) pouze s negativní mimikou

Video 7: Ukázka užití znaku NECHODIT

Video 8: Ukázka užití znaku NEBYLO

Video 9: Ukázka užití znaku NEMÍT

Zdroj: NOVÁKOVÁ, R.; PEŠKOVÁ, K. *Neslyšící tlumočnick v pracovním týmu* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_41, 6/6 [0:00:07-0:00:13]. ISBN 978-80-87153-23-9.

Video 10: Ukázka užití znaku NEMÍT/NEBÝT (obouruční)

Video 11: Ukázka užití znaku NEMOCI SZ

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_15, 5/10 [0:00:20 – 0:00:23]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 12: Ukázka užití znaku NESMĚT

Zdroj: NOVÁKOVÁ, R.; PEŠKOVÁ, K. *Neslyšící tlumočnick v pracovním týmu* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_31, 4/4 [0:00:23-0:00:30]. ISBN 978-80-87153-23-9.

Video 13: Ukázka užití znaku NEUMĚT

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_16, 5/14 [0:00:13 – 0:00:17]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 14: Ukázka užití znaku NEVADIT

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_19, 3/4 [0:00:00 - 0:00: 10]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 15: Ukázka užití znaku NEVĚDĚT (obouruční)

Video 16: Ukázka užití znaku NEVLASTNÍ

Video 17: Ukázka užití znaku BÝT NEPŘÍTOMEN

Video 18a: Ukázka užití znaku NEMOCI

Video 18b: Ukázka užití znaku NEMOCI s pozměněným tvarem rukou

Video 19: Ukázka užití znaku NEMUSET

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_16, 3/14 [0:00:00 – 0:00:03]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 20: Ukázka užití znaku NEPOSLOUCHAT

Video 21: Ukázka užití znaku NEPOTŘEBOVAT

Video 22: Ukázka užití znaku ZCELA NEROZUMĚT

Zdroj: NOVÁKOVÁ, R.; PEŠKOVÁ, K. *Neslyšící tlumočnick v pracovním týmu* [DVD]. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_37, 4/6 [0:00:18-0:00:20]. ISBN 978-80-87153-23-9.

Video 23a: Ukázka užití znaku NEZNAT

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_16, 17/28 [0:00:00 – 0:00:16]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 23b: Ukázka užití znaku NEZNAT

Video 24a: Ukázka užití znaku BÝT NEPŘÍTOMEN pouze nemanuálním záporem

Video 24b: Ukázka užití znaku NEPOSLOUCHAT pouze s nemanuálním záporem

Video 24c: Ukázka užití znaku MUSET a POTŘEBOVAT pouze s nemanuálním záporem

Video 25a: Ukázka užití znaku NECHTÍT

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_18, 11/28 [0:00:42 - 0:00:51]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 25b: Ukázka užití znaku NECHTÍT bez otevření do tvaru ruky 5

Video 26a: Ukázka užití znaku NESLYŠET

Video 26b: Ukázka užití znaku SLYŠET(zaslechnout)-NEMÍT/NEBÝT

Video 27a: Ukázka užití znaku NEVIDĚT (obouruční)

Video 27b: Ukázka užití znaku NEVIDĚT (jednoruční)

Video 27c: Ukázka užití znaku VIDĚT(všimnout si)-MARNÁ SNAHA

Video 28: Ukázka užití znaku NEMÍT RÁD

Video 29: Ukázka užití znaku NESPOKOJENÝ

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_13, 13/20 [0:00:05 – 0:00:35]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 30a: První ukázka užití znaku NENÍ

Zdroj: NOVÁKOVÁ, R.; PEŠKOVÁ, K. *Neslyšící tlumočnický v pracovním týmu* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_27, 3/5 [0:00:00 – 0:00:04]. ISBN 978-80-87153-23-9.

Video 30b: Druhá ukázka užití znaku NENÍ

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_18, 19/28 [0:00:29 – 0:00:35]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 30c: Třetí ukázka užití znaku NENÍ

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_11, 21/22 [0:00:05 – 0:00:11]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 31: Ukázka užití znaku NE 5

Video 32: Ukázka užití znaku JEŠTĚ NE

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_18, 25/28 [0:00:25 – 0:00:27]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 33a: Ukázka užití znaku VŮBEC

Video 33b: Ukázka užití znaku VŮBEC („vůbec“)

Video 33c: Ukázka užití znaku NIKDY

Video 34: Ukázka užití znaku MARNÁ SNAHA SZ

Video 35: Ukázka užití znaku NIC

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD] Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_14, 7/10 [0:00:04 – 0:00:08]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 36a: Ukázka užití znaku NULA (obouruční)

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD] Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_11, 21/22 [0:00:20 – 0:00:22]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 36b: Ukázka užití znaku NULA (obouruční) a NULA (jednoruční)

Video 37: Ukázka užití znaku NULA (otevření)

Video 38a: Ukázka užití znaku NE 5 (jednoruční)

Video 38b: Ukázka užití znaku NE 5 (obouruční)

Video 39: Ukázka užití znaku NE 5 (ven)

Video 40: Ukázka užití znaku NE B (jednoruční) a NE B (obouruční)

Video 41: Ukázka užití znaku NE D

Zdroj: ČERVINKOVÁ, R. *Představy neslyšících o tlumočnických službách* [DVD]. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. Kapitola_17, 1/6 [0:00:00 – 0:00:07]. ISBN 978-80-87153-42-0.

Video 42a: Ukázka užití znaku VŮBEC a NIC

Video 42b: Ukázka užití znaku VŮBEC v již negativní výpovědi

Video 42c: Ukázka užití znaku NULA (jednoroční) v již negativní výpovědi